

AGRESSIE IN DE SPORT

Fysieke en verbale agressie in de Rotterdamse amateursport: ervaringen en verklaringen

Drs. Lex Veldboer, Nanne Boonstra, Dr. Jan Willem Duyvendak

Agressie in de sport

Fysieke en verbale agressie in de Rotterdamse amateursport: ervaringen en verklaringen

Lex Veldboer	(Erasmus Universiteit Rotterdam)
Nanne Boonstra	(Verwey-Jonker Instituut)
Jan Willem Duyvendak	(Verwey-Jonker Instituut)
<i>m.m.v.</i> Jodi Mak	(Verwey-Jonker Instituut)

Utrecht, april 2003

Inhoudsopgave

HOOFDSTUK 1	5
1.1 Inleiding	5
1.2 Het onderzoek	10
1.3 Opzet van het rapport	11
HOOFDSTUK 2 SPORT EN AGRESSIE: EEN RONDGANG LANGS DE LITERATUUR	13
2.1 Inleiding	13
2.2 Definities van agressie in de sport	13
2.3 Onderscheid naar vormen van sportagressie	16
2.4 Waar zit de agressie?	18
2.5 Wie gaan er over de schreef?	21
2.6 Wat is de bron van agressie?	24
2.7 Agressie in de sport: de balans	36
HOOFDSTUK 3 ROTTERDAMMERS OVER AGRESSIE IN DE AMATEURSPORT	39
3.1 Rotterdammers aan het woord	39
3.2 De grens tussen sportief en onsportief gedrag	42
3.3 Persoonlijke ervaring: getuige of betrokkene bij agressiviteit in de sport	45
3.4 De ernst van de situatie	51
3.5 Welke factoren vergroten de kans op agressie?	57
3.6 Is agressie in de sport aanleiding om te stoppen?	62
3.7 Maatschappelijke kwestie of een sportprobleem?	64
3.8 Instrumenten om agressie te voorkomen	65
3.9 Resumé	65

HOOFDSTUK 4 HET ROTTERDAMSE AMATEURVOETBAL EN AGRESSIE: EEN KWALITATIEVE ANALYSE	67
4.1 Inleiding	67
4.2 Stellingen	70
4.3 Een analyse van de interviews op hoofdlijnen: ervaren agressie verklaard	72
4.4 Aangedragen oplossingen om agressie tegen te gaan	78
HOOFDSTUK 5 SAMENVATTING EN ADVIEZEN VOOR BELEIDSINTERVENTIES	85
5.1 Inleiding	85
5.2 Hoe ontstaat agressief gedrag in de sport?	86
5.3 Wat is het Rotterdamse beeld?	88
5.4 Beschouwing	92
5.5 Adviezen voor beleidsinterventies	95
LITERATUUR	103
BIJLAGE 1	107
BIJLAGE 2	111
BIJLAGE 3	119
BIJLAGE 4	121

Hoofdstuk 1

1.1 Inleiding

Sport wordt door overheden en sportkoepels zoals het NOC*NSF steevast benoemd als een belangrijk preventief middel tegen maatschappelijke kwalen. Zo is bijvoorbeeld recentelijk gesteld dat lichaamsbeweging in clubverband een antwoord kan zijn op de groeiende agressie van met name jongeren in de centra van de steden en in de kansarme wijken. Door jongeren te laten sporten vervelen zij zich niet, krijgen ze structuur mee en wordt hun agressie in goede banen geleid. Dit inperken van maatschappelijke agressie is 'slechts' een van de vele bijkomende doelen van breedtesport. Aan sporten wordt ook meerwaarde toegedicht op het vlak van gezondheid, zinvolle vrijetijdsbesteding, teambuilding, sociale controle, normbesef en de integratie van minderheden (zie o.a. Gabler, 1998).

De door de sportwereld nagestreefde 'sociale expansie' sluit goed aan op lokaal en landelijk overheidsbeleid, maar de blik naar buiten heeft ook een keerzijde. En die keerzijde is dat de beleidsaandacht voor sociale ontwikkelingen in de eigen achtertuin verslapt (Buisman, 2002). Door de uitgedragen boodschap dat sport goed doet, bekommer(d)en zich nog maar weinigen om de vraag of het ook echt goed gaat. Dergelijke vragen mogen echter niet blijven liggen. Eerder hebben we onderzocht hoe binnen de sport de integratie van minderheden feitelijk verloopt (Duyvendak e.a., 1998). Nu willen we kijken of en in hoeverre de sport zelf in de problemen raakt door agressie en welke uitwerking dit heeft.

Een aanwijsbaar probleem?

Wie de kranten er op naleest, krijgt al snel twijfels bij het idee dat in de breedtesport sprake is van gezonde en gekanaliseerde agressie. Regelmatig wordt bericht over fysiek en verbaal geweld tegen scheidsrechters, tussen teams en soms zelfs tussen toeschouwers. Met name bij het amateurvoetbal lijkt men zich vaak op en om het veld niet goed te kunnen beheersen.

Dergelijke berichten over misstanden in het amateurvoetbal komen vooral uit de Randstad en dan met name de grote steden. Ook de voetbalbond, de KNVB, telt daar de meeste incidenten. In vergelijking met andere regio's komt de provincie Zuid-Holland – district West II in de terminologie van de KNVB - er in het afgelopen seizoen op het punt van wanordelijkheden bijvoorbeeld het slechtst van af, terwijl het maar een middelgrote regio is. In het voorbije seizoen is 528 keer wegens wanorde een wedstrijd gestaakt. Er van uitgaande dat in het amateurvoetbal ongeveer 22 competitierondes worden gespeeld, komt dit neer op 24 wedstrijden per weekend.

Het grootstedelijke aspect laat zich illustreren aan de hand van gegevens over de (sub)regio Rotterdam in het seizoen 1999- 2000. In totaal ging het dat seizoen bijna zeventig keer zeer ernstig mis. Veruit de meeste incidenten (vijf van de zeven) vonden plaats binnen de stadsgrenzen van Rotterdam. Middelgrote steden als Vlaardingen, Schiedam en Spijkenisse volgden op afstand. Andere plaatsen in de regio zoals Gouda en Capelle aan den IJssel bleven zelfs bijna volledig buiten schot.

Over welke ernstige incidenten spreken we hier en welke categorieën voetballers zijn erbij betrokken? Volgens de cijfers van de KNVB (2000) kwam molestatie van de scheidsrechter het meest voor, gevolgd door vechtpartijen tussen spelers of toeschouwers. Koplopers in agressie bleken de wedstrijden tussen senioren en in mindere mate die tussen de jeugd. Zaalvoetbal en damesvoetbal vertoonden duidelijk lagere scores. Bezien naar etniciteit werden bij de helft van de incidenten autochtonen als schuldigen aangewezen, in eenderde van de gevallen lag de schuld volgens de bond bij allochtonen; bij de overige incidenten was de etnische afkomst onbekend.

Deze gegevens over sportagressie zijn helaas spaarzaam voor bonden. Bij andere sportorganisaties ontbreken voor de regio Rotterdam en ook op landelijke schaal vaak soortgelijke, laat staan nader geanalyseerde databestanden. Dit komt omdat men niet over de capaciteit beschikt om gegevens bij te houden, maar deels ook omdat vaak de mening wordt verkondigd dat buiten het voetbal, en mogelijk nog enkele andere sporten zoals boksen en ijshockey, er weinig problemen zijn (NIPO, 1997). Vooral bij individuele sporten wordt de noodzaak tot registreren en actie klein geacht (Mulier Instituut, 2002). Excessen komen soms voor, maar worden dan

meestal afgedaan als op zichzelf staande incidenten. Een interessante uitzondering is de hockeybond die wel gegevens over agressie systematisch is gaan verzamelen en analyseren.

Ondanks enkele aanzetten tot monitoring is een cijfermatig beeld over agressie in de sport dus moeilijk te schetsen. Bovendien is zelfs bij een professionele bond als de KNVB uit het statistisch materiaal niet het hele verhaal op te maken. Bij het verzamelen van gegevens stuit men namelijk op hetzelfde probleem als bij geweldsincidenten in het algemeen: zaken waar geen aangifte van wordt gedaan blijven noodgedwongen buiten beschouwing. Het is een publiek geheim dat zeker in de lagere regionen van het amateurvoetbal regelmatig grote, maar vooral ook kleine misstanden op het wedstrijdformulier onvermeld blijven. Conflicten worden achteraf in de minne geschikt of clubscheidsrechters worden onder druk gezet geen rapport op te maken. De wel doorgegeven vergrijpen vormen dus het topje van de ijsberg. De bekendmaking door de KNVB (2002) dat er landelijk op jaarbasis een lichte agressiedaling te constateren valt, is dus wel een hoopgevend bericht, maar niet alleszeggend.

Omdat de statistieken lang niet volledig zijn, is het van belang ook andere kennisbronnen aan te boren. Slachtofferenquêtes onder sporters zouden een nuttig aanvullend instrument kunnen zijn om het inzicht te verruimen in de aard en omvang van agressie in de sport. Maar ook dergelijk onderzoek is tot op heden schaars. Onderzoek onder de bevolking (NIPO, 1997) leert dat ongeveer eenderde van de Nederlanders naast positieve ook negatieve ervaringen heeft met sport. Zo wordt sport in verband gebracht met agressief spelgedrag en blessures, spelverruwing, intimidatie, supportersgeweld en discriminatie. De ondervraagden geven aan dat dergelijke negatieve ervaringen de afgelopen jaren zijn toegenomen. Een ander aanknopingspunt bij het opstellen van het beeld zijn exit-gesprekken met afgehaakte sporters en scheidsrechters. Ook hier is de KNVB een van de weinigen die gegevens kan aanleveren. Zo wijst een op de tien scheidsrechters die stopt, verbale en fysieke agressie aan als directe aanleiding. Agressie in combinatie met andere factoren maakt ook regelmatig onderdeel uit van het antwoordenpatroon van scheidende scheidsrechters (KNVB West II, 2002).

Agressie in de sport als serieus vraagstuk

Agressie in de sport is voor een groot deel dus nog niet goed in kaart gebracht, maar er zijn wel diverse aanwijzingen dat de omvang, ernst en impact in sommige regio's en bij sommige sporten zorgelijk is. Tegenover de veronderstelling dat sport de samenleving van agressie *ontlast*, zou dus een andere opvatting kunnen worden geplaatst. Namelijk dat de sport zelf steeds meer wordt *belast* door agressie.

Hoewel niet overal de situatie als bedreigend wordt ervaren, zijn toch steeds meer partijen door aanhoudende incidenten en door de opkomst van het waarden- en normendebat wakker geschud. Ook in Rotterdam wordt onderkend dat het probleem serieus moet worden genomen. Vanuit de gemeente wordt gesignaleerd dat de ernstigste problemen zich voordoen bij team- en contactsporten zoals voetbal en handbal. 'Maar ook bij andere wedstrijdsporten komt agressief gedrag voor en worden spelers, leiders of scheidsrechters, beledigd of gekwetst' (Gemeente Rotterdam, 2001). Wangedrag door eenlingen of groepen beperkt zich volgens de gemeente dus niet tot no-go-areas, treinstations of tot de winkelgebieden, ook de sportaccommodaties zijn soms een 'hot spot'. De lokale dienst Sport en Recreatie en de Stichting Sportplatform zijn daarom in 2001 gestart met een specifieke sportcampagne onder de naam 'Fluit geweld terug, doe sportief mee'.

Naast gemeentelijke beleidsmakers zijn ook bestuurders van teamsporten de laatste tijd meer geneigd de urgentie te onderkennen en actie te beproeven tegen onsportief en respectloos gedrag zoals heftig protesteren, schelden en vloeken, sarren, uitdagen en intimideren (Mulier-Instituut, 2002). Die gevoelde noodzaak is door het NOC*NSF in het najaar 2002 vertaald in de start van de campagne 'Sportiviteit en Respect'. Beoogd wordt voor verenigingen en bonden kennis te vergaren en methodieken te ontwikkelen. Sommige bonden nemen onder de paraplu van NOC*NSF zelf al actie, zoals de eerder genoemde hockeybond die agressie binnen de sport tot discussieonderwerp heeft gemaakt. Nederlands grootste sportorganisatie, de KNVB, trekt voorsnog haar eigen plan. De bond experimenteert in verschillende districten en regio's (ook in Rotterdam) met instrumenten als clubwaarnemers, alternatieve straffen en herinvoering van de spelerspas.

Overheden, koepelorganisaties, bonden en verenigingen zijn nog zoekende naar de juiste aanpak van agressie op het sportveld. Nieuwe initiatieven worden wel ontplooid, maar de vraag is

waar precies te beginnen. Begin je de verbeteringen van onderop of start je van bovenaf? Begin je met stimuleren van zelfreflectie en bewustwording of begin je bij strengere of alternatieve sancties? Begin je bij de omstanders, de toeschouwers, de ouders van jeugdige sporters die zich nog wel eens laten gaan of begin je bij het kader dat beter een oogje in het zeil moet houden? Begin je met het opzetten van een eerlijke competitie (een eerlijke strijd tussen relatief gelijkwaardige teams) of investeer je in de scheidsrechters die moeten toezien op eerlijk spel? Begin je bij het speelveld of begin je bij de in- en uitgang van het sportterrein? Of begin je overal met alle oplossingen tegelijkertijd? (met alle risico's van een versnipperde aanpak).

Een gerichte aanpak begint met een goede analyse

Wat vooral van belang lijkt is om te beginnen bij een goede probleemanalyse van de oorzaken van agressie. Die stap wordt nu vaak te snel overgeslagen. Hoe agressie op het sportveld zich precies ontwikkelt blijft buiten beschouwing, net zoals de vraag naar de dieperliggende oorzaken. Over de relatie sport, agressie en de maatschappij wordt – we hebben het al aangehaald – vaak eendimensionaal gedacht. Sport, zo wordt gesteld, is een preventief *middel* tegen maatschappelijke agressie: het structureert het gedrag. Als toch agressie optreedt, dan is vaak de eerste gedachte dat maatschappelijke attitudes zich niet geheel laten kanaliseren op het sportveld. Ten dele zouden sportdeelnemers hun gedrag uit de maatschappij meenemen naar de club. De sport wordt zo belast door (en met) sociale problemen van buitenaf. Maar er is ook nog een andere optie; namelijk dat bepaalde takken van sport uit zichzelf agressiebevorderend zijn (zie ook Begg et al., 1996; Biesta et al., 2000; 2001a; 2001b). Met als mogelijk gevolg een omgekeerde relatie tussen sport en samenleving. In zo'n geval belast de sport de maatschappij: maatschappelijke kwalen zoals agressie worden in de sport dan eerder versterkt dan afgezwakt.

Het bovenstaande is geen academische discussie. Als bijvoorbeeld zou blijken dat de agressie op sportvelden vooral te wijten is aan bepaalde *maatschappelijke* problemen dan zijn andere maatregelen nodig, dan als naar voren komt dat een bepaalde *sport* vanuit zichzelf agressiebevorderend is. Een dergelijke zoektocht naar verklaringen en daarmee naar aanknopingspunten voor beleid, lijkt wenselijk nu de urgentie van het probleem meer en meer wordt onderkend, maar de analyse en aanpak nog in de kinderschoenen staan.

1.2 Het onderzoek

Doel van dit onderzoek is het krijgen van een scherper beeld van fysieke en verbale agressie in de Rotterdamse amateursport. Het opsporen van verklarende factoren en van de ervaren ernst van de situatie staan daarbij centraal. Speciale aandacht gaat uit naar *jeugd- en seniorenvoetbal*. Het onderzoek moet aanknopingspunten leveren voor mogelijke beleidsinterventies op gemeentelijk, bonds- en verenigingsniveau om agressie in de amateursport in de toekomst te verminderen en/of te voorkomen.

Vragen van het onderzoek zijn:

I Hoe ontstaat agressief gedrag?

1. Welke sportfactoren spelen een rol bij het ontstaan van agressie bij amateursporten in het algemeen en bij voetbal in het bijzonder?
2. Welke maatschappelijke factoren spelen mee: spelen sociaal-culturele verschillen en/of gevoelens van achterstelling een rol bij het ontstaan van agressie in sport?
3. Wie zijn de betrokkenen en welke rol spelen ze (sporters / toeschouwers / coaches / scheidsrechters / ouders)?

II Wat is het Rotterdamse beeld?

1. Hoe ernstig beoordelen Rotterdammers de situatie precies? Welke ervaringen zijn er met agressie in de sport? Waar doet sportagressie zich vooral voor en wie zijn erbij betrokken? Is sportagressie een reden om te stoppen met sporten?
2. Welke problemen en oplossingen worden gesignaleerd in het Rotterdamse amateurvoetbal?

III Wat zijn aanknopingspunten voor beleidsinterventies?

1. Waar liggen op basis van de onderzoeksbevindingen mogelijkheden voor het bijstellen van huidig of het ontwikkelen van nieuw gemeentelijk-, bonds- en/of verenigingsbeleid om agressie in sport te verminderen dan wel in de toekomst te voorkomen?

Afhankelijk van de probleemanalyse komt de vraag aan de orde in hoeverre de sector zelf iets kan doen of dat andere partijen primair verantwoordelijk zijn.

- Als het vooral een maatschappelijk probleem is dat doorwerkt in de sport, lijkt de sector feitelijk weinig uit te kunnen richten en moet de overheid de problemen aanpakken.
- Of kan de sport - ook als het in hoofdzaak een probleem van buiten is - niettemin sportgebonden maatregelen treffen?
- Of liggen de problemen vooral binnen de sport en moet de sportsector zelf een grote verantwoordelijkheid nemen? En in hoeverre kan of moet de overheid daarbij het beleid van de relatief autonome sportsector gaan flankeren?

1.3 Opzet van het rapport

Het onderzoek is onder te verdelen in drie stappen; (1) een literatuurstudie, (2) een kwantitatief gedeelte, waarbij de meningen en ervaringen van de Rotterdamse bevolking centraal staan en (3) een kwalitatief onderzoek gericht op het Rotterdamse amateurvoetbal.

In hoofdstuk 2 is de vaak afzonderlijke literatuur over sport en over agressie met elkaar verbonden. Nagegaan is wat de verschillen en overeenkomsten zijn tussen agressie binnen en buiten het veld, bij welke sporten en bij welke groepen de kans op agressie het grootst is en welke theorieën toegepast kunnen worden op agressie in de sport.

In hoofdstuk 3 wordt verslag gedaan van een enquête onder de Rotterdamse bevolking. Via een representatieve steekproef is onderzocht wat Rotterdammers als sportagressie beschouwen, in welke mate (en in welke sportverbanden) zij ermee geconfronteerd worden, of zij een verslechtering constateren, of sportagressie invloed heeft op hun gedrag en ten slotte wat er tegen te doen is.

Het vierde hoofdstuk biedt een kwalitatieve verkenning van agressie in het Rotterdamse amateurvoetbal. Op basis van gegevens van de KNVB zijn vier clubs geselecteerd voor nadere gesprekken. Deze clubs zijn de afgelopen jaren herhaaldelijk betrokken geweest bij wanordelijkheden. Bij de selectie is ook gelet op de etnische samenstelling van de verenigingen. Bij deze verenigingen zijn groepsinterviews gehouden waarbij is gewerkt met een semi-gestructureerde vragenlijst. Deze vragenlijst was gericht op voetballers, trainer/coaches,

scheidsrechters en ouders/supporters. De vraag hoe bij sommige van de wedstrijden agressie ontstaat en welke factoren daarbij een belangrijke rol spelen, stond centraal. Daarnaast zijn ook ideeën over oplossingen geïnventariseerd.

In het vijfde hoofdstuk worden de belangrijkste bevindingen samengevat en nader beschouwd. Tot slot worden aanbevelingen voor beleidsinterventies geformuleerd

Hoofdstuk 2

Sport en agressie: een rondgang langs de literatuur

2.1 Inleiding

Over sport en over agressie is veel geschreven. Maar vooral afzonderlijk: een combinatie van deze twee onderwerpen is vrij bijzonder. Zo neemt agressie in de sportbibliotheek een bescheiden plaats in. Alleen bij het thema supportersgeweld is de boekenplank rijkelijk gevuld. Publicaties over agressie handelen over vele facetten en sectoren, maar juist het terrein van de sport blijft daarbij vaak onderbelicht. In dit hoofdstuk proberen we door een rondgang langs de literatuur de bestaande kennis over beide terreinen te verknopen. Die rondgang is relatief uitgebreid, maar wordt aan het eind van het hoofdstuk ook kort samengevat.

2.2 Definities van agressie in de sport

De betekenis van het woord agressie is in de loop van de tijd veranderd. In de oorspronkelijke en letterlijke zin heeft agressie een positieve duiding. *Adgredior* staat in het Latijn voor ergens op afgaan, op iemand toestappen, niet afwachten. In de sportliteratuur treffen we op een aantal plekken deze klassieke interpretatie nog aan (Bredemeijer en Shields, 1994; Lumpkin e.a., 1994). Gewezen wordt op de lerende en karaktervormende waarde die *agressief* sporten kan hebben in het maatschappelijk verkeer, met name in het bedrijfsleven. Een sporter die in de wedstrijd initiatiefrijk en ondernemend is, kan het in het 'echte' leven ook ver schoppen.

Onderscheid assertiviteit en agressie

Tegenwoordig wordt iemand die zich niet de kaas van het brood laat eten, vooral getypeerd als assertief. Assertief sporten staat dan voor een competitieve instelling die binnen de grenzen van de spelregels en het sportethos blijft. Het betreft een eerlijke vorm van wedijver (Rijsdorp,

2001). Agressie wordt bijna als het tegendeel hiervan gezien. De term wordt hoofdzakelijk gereserveerd voor onrechtmatig handelen waarbij anderen worden gekwetst. Vertaald naar de sport: het bruuskere van de geschreven en ongeschreven regels van het spel ten koste van de tegenstander.

Is in de sport dit onderscheid goed werkbaar? Is agressie inderdaad het tegendeel van assertiviteit, of is het eerder te zien als het verlengde ervan? We zullen later op deze vraag nog nader ingaan. Voor nu is het belangrijk vast te stellen dat de grens tussen agressiviteit en assertiviteit in de sportwereld anders kan liggen dan in de rest van de samenleving. De (sport)rechtspraak wijst dat uit. Een bokser die een tegenstander reglementair neerslaat, waarna de ander als gevolg van de klap overlijdt, wordt noch in het sporttuchtrecht noch in het strafrecht beticht van agressie. Dit voorbeeld maakt duidelijk dat wat in de samenleving agressie heet, in de sport door het leven kan gaan als assertiviteit. Mits de sportregels redelijk zijn, door de sporters worden ondersteund en de kans op zeer ernstige schade klein wordt geacht, wordt in dit soort 'exceptionele' voorvallen gesproken van een ongelukkige, niet-verwijtbare afloop (Smith, 1983: 8). Gaat dezelfde bokser echter buiten de ring een vuistgevecht aan met dodelijke afloop, of bijt hij tijdens de wedstrijd in het oor van de tegenstander (zoals oud-wereldkampioen Mike Tyson ooit deed) dan zal hij door respectievelijk de rechtbank en het sporttuchtrecht worden veroordeeld voor daden van agressie.

Laat agressie in de sport zich afbakenen?

In de sport wordt de term agressie dus vooral gereserveerd voor situaties waar volgens de sportprincipes sprake is van normafwijkend (deviant) en destructief handelen. Toch levert het formuleren van definities nog de nodige afbakeningsproblemen op. Zo worden in veel definities twee criteria verbonden aan sportagressie: de schadelijke uitkomst van de actie en het opzettelijke karakter ervan. De filosofe Van Sluis (1999) stelt bijvoorbeeld: 'Bij agressie is de intentie van de handeling gericht op het overheersen en schaden van de tegenstander'. Ook onder denkers over lichamelijke opvoeding wordt het welbewust toebrengen van schade benadrukt: 'Het gedrag waarbij iemand de bedoeling heeft een ander (of vervangend object) schade toe te brengen' (Rijsdorp, 2001).

Het probleem met deze definities is dat zowel intenties als schade in de sport geen waterdichte begrippen zijn. Bij boksen is de intentie om te schaden immers een onderdeel van de sport. Ook buiten de vechtsport leveren de begrippen intentie en schade geen pasklare oplossingen. Zo is de vraag of er opzet in het spel is, lang niet altijd goed te beantwoorden. Een vliegende tackle op kniehoogte kan bijvoorbeeld welbewust zijn, maar kan ook voortkomen uit een zeer nat voetbalveld (omstandigheden), onkunde, of het gevolg zijn van een onberedeneerde, impulsieve actie (emoties). In een vroeg stadium van de discussie heeft Ekkers (1972) daarom voorgesteld de voorwaarde van opzettelijkheid te vervangen door de zogenaamde verwachtingsvoorwaarde: de verwachting dat het gedrag psychische of fysieke schade toebrengt, telt ook mee.

Het element kwade opzet werd daarmee opgerekt tot roekeloos gedrag: het gaat niet alleen om het schade toebrengen met voorbedachte rade, maar ook om acties waarvan men kan weten dat deze verkeerd zouden kunnen uitpakken. In deze door het beleid erkende (CRM, 1979) opvatting worden dus hoge eisen gesteld aan de deelnemers om zich te beheersen, om geen schade te berokkenen. Deze 'strengere' definitie (opzettelijk dan wel roekeloos sportgedrag met schadelijke gevolgen) weerspiegelt het verlangen naar een schone, zuivere sport. In hoeverre deze definitie werkbaar is zullen we in het vervolg van deze (literatuur)studie bezien.

Op één punt willen we echter nu alvast ingaan en dat is het element van schade. De vraag is hier of er ook echt van schade sprake moet zijn. Telt bijvoorbeeld een volledig mislukte poging om iemand na te trappen nu wel of niet als een daad van agressie? De meeste deskundigen zullen zo'n 'misser' toch als een vorm van agressie aanmerken. Het ontbreken van fysieke schade betekent immers nog niet dat er geen letsel is. De mislukte trappende beweging kan worden gerangschikt als (fysieke of psychische) intimidatie: het beoogde slachtoffer voelt zich erdoor bedreigd of geprovoceerd en gaat zich er anders door gedragen. Ook dat is een vorm van waarneembare en 'echte' schade.

2.3 Onderscheid naar vormen van sportagressie

Een vrij algemeen gebruikte indeling is het onderscheid tussen fysieke en verbale agressie. Bij fysieke agressie gaat het om het toebrengen van lichamelijk letsel door bijvoorbeeld trappen, duwen en slaan. Verbale agressie staat voor het veroorzaken van psychische schade door belediging, bedreiging en intimidatie. Een mogelijk nog apart te onderscheiden derde categorie is non-verbale of symbolische agressie; zoals beledigende gebaren, tekens etc. (Wakkie, 1979).

Al deze vormen van agressie mogen niet, maar ze komen in de praktijk wel voor. Bovendien wordt niet aan elke vorm van agressie even zwaar getild. Van Sluis maakt bijvoorbeeld een onderscheid tussen (min of meer) geaccepteerde overtredingen en buitenproportionele agressie. Onder de eerste vorm verstaat zij tactische overtredingen met kleine schadelijke gevolgen voor de tegenspeler. Deze 'gecontroleerde' agressie is gericht op het wedstrijdverloop en wordt afgedaan met kleine sancties. Daar tegenover stelt zij de buitenproportionele agressie die ver buiten de informele sportnormen valt en waarvan de speler weet dat hier – mits geconstateerd – strenge sancties op staan.

Een bijna identieke, maar nog verder verfijnde indeling naar de mate van acceptatie treffen we aan bij Smith (1983) wiens aandacht grotendeels uitgaat naar de ontwikkelingen binnen het Canadese en Amerikaanse ijshockey. Gezien de hoge contactgraad in deze sport richt hij zich vooral op de fysieke aspecten. In de categorie *relatief legitieme vormen* onderscheidt hij allereerst 'brutaal lichaamscontact'. Dit contact is misschien niet altijd welgevallig, maar past binnen de formele en informele regels. De categorie bevat verder 'agressie op de grens'. Het gaat om fysiek optreden dat niet wordt goedgekeurd door de formele regels, maar dat informeel door sporters en publiek wel breed wordt geaccepteerd als bestaande routine (vergelijkbaar met de 'professionele' tactische overtreding). Dergelijke overtredingen op de grens worden afgedaan door de scheidsrechter. De schade – een beurse plek of blessure – wordt door het slachtoffer als 'bedrijfsongeval' geaccepteerd.

In de klasse *relatief non-legitieme vormen* situeert Smith ten eerste 'quasi-criminele fysieke agressie'. Deze is niet-passend binnen de formele regels en is in informele zin omstreden, zeker als het leidt tot ernstige schade. De consequenties zijn vaak lange sancties die door de

sportbond worden opgelegd. Toch wordt er niet al te hard over geoordeeld door de sporters zelf. De volgende keer is men misschien zelf wel degene die op een ernstige manier in de fout gaat. Het gevolg is dat men het liever onder elkaar houdt en dat men waar mogelijk de buitenwereld (pers, rechtspraak) er buiten laat. Een bekend voorbeeld in het voetbal is de elleboogstoot in het gezicht van de tegenstander.

Ten tweede bestaat de categorie non-legitieme vormen uit de ernstige misdragingen: 'de criminele fysieke agressie' die zowel buiten als binnen de sport formeel en informeel volledig ongeaccepteerd is. Smith geeft als voorbeeld het verhaal van een coach die na het laatste fluitsignaal een zware klap met een stick krijgt van een speler van het andere team. In het voetbal valt het 'invalide trappen' van een tegenstander in deze categorie. Zeker de laatste jaren stappen de slachtoffers regelmatig naar de burgerrechter. De veelbesproken frontale bodycheck van de Duitse keeper Schumacher tegen de doorgebroken Franse speler Battiston (halve finale van de Wereldkampioenschappen in 1982), waarbij de laatste bewusteloos en zwaar aan het gezicht gehavend van het veld moest worden gedragen, zou nu waarschijnlijk leiden tot zo'n rechtszaak. Destijds werd Schumacher echter op geen enkele manier bestraft. De Nederlandse scheidsrechter zag niet wat de televisiekijker zag en gaf zelfs geen vrije trap.

De indeling van Smith leert ons dat bij bepaalde sporten een zekere mate van onreglementaire agressie wordt geaccepteerd als normaal of als onvermijdelijk. In dit schemergebied bestaan gradaties van wat nog net wel kan en wat over het randje is. Gezien die opgerekte opvattingen binnen de sport over de toelaatbaarheid van agressie, is het niet zo verwonderlijk dat agressie in de sport vaak eerder wordt 'herkend' door buitenstaanders dan door direct-betrokkenen. Burke (1998) meent dat diegenen die niet ingewijd zijn in een tak van sport bij beschouwing ervan vaak te gemakkelijk het etiket agressie op 'ogenschijnlijk' ruige voorvallen plakken. Men schat de situatie meestal te snel als zorgelijk in. Hij stelt voor om het eigen karakter van de sport en de zelfdefiniëring meer voorop te stellen. Zijn bevinding dat boksers hun sport niet als gewelddadig zien, bevestigt in zijn ogen het verschil tussen de maatschappelijke en de meer sport specifieke bril.

2.4 Waar zit de agressie?

Welke sporten bieden agressie de ruimte?

Fysieke agressie

Sporten waarbij het lichamelijk contact een kenmerkend onderdeel is (zoals boksen, judo en andere vechtsporten) alsmede sporten waarbij lichamelijk contact geoorloofd is (o.a. voetbal, ijshockey, waterpolo, rugby, handbal en short track schaatsen) bieden ogenschijnlijk de meeste gelegenheid voor fysieke agressie tussen de deelnemers. Duwen en trekken – agressie op de grens – en relatief non-legitieme vormen zoals trappen en slaan, liggen hier meer op de loer dan elders.

Waar de (acceptatie)grens ligt, kan echter sterk verschillen per tak van sport. Bij veel erkende vechtsporten zoals judo en taekwon-do zijn de contactregels bijvoorbeeld een stuk strikter¹ dan bij een team- en balsport als voetbal. De fysieke contacten worden bij deze vechtsporten daarnaast ook sterk beteugeld door scherpe normen over sportief en sociaal gedrag. Het gedachtegoed van zelfcontrole, zelfdisciplineren en respect voor de tegenstander hoort expliciet bij de codes van de sport. Naast deze zelfdisciplineren kennen deze sporten bovendien een ver doorgevoerde controle op de regels. Bij erkende vechtsporten en ook bij shorttrack schaatsen staat op elke sporter vaak een scheidsrechter die van zeer nabij de acties kan volgen. Bij balsporten daarentegen is door de snelheid van het spel, de grootte van het speelveld en de vele betrokken actoren het niet eenvoudig het overzicht te houden. Hierdoor is het veel moeilijker om als wedstrijdleider consequent op te treden (zie het nauwelijks te constateren onder water vasthouden bij waterpolo, de echte val of de ‘schwalbe’ bij voetbal).

De kans op fysieke agressie lijkt dus het grootst bij bal- en teamsporten waar contact geoorloofd is, maar niet heel streng gereguleerd en gecodeerd is. Het zijn sporten met een minder

---

¹ Uitzonderingen op deze regel zijn nieuwe harde vechtsporten zoals free fight, kooigevechten etc. Om de wedstrijdspanning te vergroten zijn beschermende en risicobeperkende regels en maatregelen teruggeschoefd, ook is er geen ander ethos dan dat van ‘survival of the fittest’. Het onderscheid tussen vechtsport en werkelijk gevecht wordt bewust vervaagd. Van Bottenberg en Heilbron (1996) beschrijven dit als een proces van ‘ontsporing’.

sterke normatieve inbedding: waar vanuit de spelregels niet direct een beroep wordt gedaan op zelfbeheersing. Het zijn met andere woorden takken van sport die uitnodigen om de grens van het toelaatbare op te zoeken. Daarnaast zijn het juist deze sporten waar de waarneming van agressie door de complexe spelstructuur niet altijd optimaal kan zijn.

Verbale agressie

Een profiel voor verbale en non-verbale (symbolische) agressie in de sport is op het eerste gezicht minder makkelijk te schetsen. Wakke (1979) geeft terecht aan dat het in elke sport kan voorkomen en dat het zich bovendien niet beperkt tot spelers onderling. Ook de toeschouwers en de coaches kunnen beledigen, bedreigen en intimideren. Net als de spelers kunnen ze zich bijvoorbeeld richten tegen de tegenpartij of tegen de wedstrijdleiding. Ook hier spelen de mores van de sport echter een belangrijke rol. Juist sporten waar fysieke agressie ook enige ruimte krijgt, lijken gevoelig voor verbale agressie.

Harde professionals versus schone amateurs

Tot dusver zijn vanwege de herkenbaarheid een aantal voorvallen uit de profsport gebruikt om vormen van agressie te illustreren. Is de professionele sport daarmee ook een belangrijker vindplaats van destructief gedrag dan de amateursport? Onderzoek bevestigt in ieder geval het beeld dat hoe hoger de prestatie-eisen zijn, hoe eerder men instemt met onfaire middelen (Pitz, 1979). Niet elke tak van sport kent echter een profsectie. Bovendien zijn de prestatie-eisen in de topamateursport (zoals bijvoorbeeld de hoogste klassen van voetbalamateurs) eveneens niet gering. Deze uitspraak zou dus ook topamateurs kunnen betreffen.

De link tussen professionele sport en agressie is ook op andere manieren snel gelegd. Zeker in het verleden werd professionalisme door velen beschouwd als een inbreuk op de Olympische amateur-idealen in de sport. In deze visie is de amateur een liefhebber. Hij (of zij) beoefent de sport tot zijn genoegen en bedient zich daarbij van sportief gedrag en fair play: oneerlijke middelen gaat hij uit de weg. Daar tegenover staat de professional voor wie sport een vorm van werk is en die eenzijdig gericht is op het behalen van overwinningen. De 'professional' zou

daardoor geneigd zijn tot ruwheid en vals spel. Vanuit dit denkbeeld zijn betaalde sporters lang geweigerd op de Olympische spelen.

De impliciete veronderstelling is dat de opkomst van de profsport het 'van nature' schone sportgedrag van amateurs naar de achtergrond heeft gedrongen. Aan de hand van een historisch overzicht weerlegt Stokvis (1989) deze hypothese echter overtuigend. Voor dat overzicht neemt hij een ferme duik in de geschiedenis. Hij laat allereerst zien dat ruwe en nauwelijks gereglementeerde middeleeuwse vermaken in de loop van de 19^e eeuw zijn geëvolueerd naar redelijk geciviliseerde en gereguleerde vormen van sport. Via spelregels werden de ergste uitwassen uitgebannen en bovendien werd de bescherming van de spelers opgevoerd (zie bijvoorbeeld de introductie van handschoenen in het boksen).

De amateursport die eind 19^e eeuw werd beoefend was echter – gezien vanuit het heden - nog verre van schoon. 'Goed voetballen betekende rond 1890 onder meer het goed kunnen blokkeren, dan wel omverlopen van tegenstanders' (Stokvis, 1989: 106). Onder de elites die zich rond die tijd toelegden op de voetbalsport was ruw spel uitermate acceptabel. Pas toen men tegen teams uit andere milieus ging aantreden, nam die acceptatie af. Om zich te kunnen onderscheiden (en om de vele nederlagen te verantwoorden) legden de voetballers uit hogere klassen zich toe op verfijnder gedrag. Vanuit deze moreel superieure positie veroordeelden zij het 'vulgaire' optreden van de spelers uit de lagere klassen, waarvan de besten zich bovendien na verloop van tijd voor hun diensten lieten betalen. Dat de groeiende groep van amateur- en profvoetballers van lagere komaf feitelijk de oorspronkelijke zeden van de elites kopieerde liet men gemakshalve buiten beschouwing.

De tegenstelling tussen 'schone' amateursport en 'nietsonziede' profsport is dus misschien wat al te stellig en ten dele ook een kwestie van distinctiedrang. Het denken in termen van klassenonderscheid heeft zich in de jaren zestig en zeventig overigens nog eens herhaald toen de hogere klassen via televisie hernieuwd kennis maakten met het profvoetbal. Door de televisieuitzendingen kwam het gedrag van over de schreef gaande topvoetballers breed voor het voetlicht en de maatschappelijke elite vreesde een slechte voorbeeldwerking op de jeugd. Voetballers als Van Hanegem en Neeskens verwierven bijvoorbeeld mede aanzien door flink uit te delen (maar ook door hun acceptatie om schoppen te incasseren). Succestrainer Rinus Michels

wees op de grote belangen aan de top en dekte het vurige optreden van sommige van zijn spelers met de beroemd geworden uitspraak 'voetbal is oorlog'. De hoger opgeleiden spraken er schande van (Stokvis, 1989: 113). Door de opkomst van het supportersgeweld verplaatste de verontwaardiging zich echter al snel naar dit nieuwe fenomeen. Na een periode van maatregelen en gewenning rond supportersagressie ontdekten de hogere klassen het betaald voetbal opnieuw. Deze keer met meer enthousiasme.

Het is dus goed om steeds te beseffen, wie de 'afzender' is van bezorgde geluiden. Dit laat echter onverlet dat de zorgen over de negatieve voorbeeldwerking van agressie in de profsport op de amateursport reëel kunnen zijn. In ieder geval worden de jaren zestig en zeventig inmiddels vrij algemeen als een periode van kentering beschouwd als het gaat om de toenemende acceptatie van agressie in de amateursport. Aangenomen wordt echter dat de maatschappelijke veranderingen in die periode een minstens zo belangrijke rol spelen als sportfactoren zoals de voorbeeldwerking van topspelers. Over die mogelijke bronnen van agressie in de amateursport komen we later te spreken. Eerst verkennen we de vraag welke sociale groepen zich het meest bedienen van agressie op het sportveld.

2.5 Wie gaan er over de schreef?

Zijn er bepaalde risicoprofielen te maken van agressors in de sport? Als we naar een aantal belangrijke variabelen kijken, zoals sekse, klasse, leeftijd en etniciteit, dan zien we dat deze factoren belangrijke determinanten zijn voor agressie op het sportveld.

Sekse

Agressie en geweld zijn in de samenleving en in de sport in essentie mannelijke problemen. Mannen domineren in beide omgevingen de geweld- en agressiestatistieken. Mannen zijn ook meer 'in' voor agressieve sporten. Sporten die associaties oproepen met kracht, snelheid of fysiek contact zoals boksen, autosport en voetbal blijken bijvoorbeeld relatief populair onder (jonge) mannen, terwijl (jonge) vrouwen individuele, non-contact en esthetische sporten hoger waarderen (Elling, 2002).

Vrouwen accepteren in het algemeen ook minder vaak dan mannen de informeel omstreden vormen van agressie in contactsporten. Zo blijken handbalsters die op prestatieniveau sporten minder in te stemmen met ellebogen of bodychecks dan hun mannelijke evenknieën (tegelijker-tijd ligt het niveau van instemming van deze prestatiesportsters wel hoger dan dat van recreatief handballende mannen, zie Pilsz, 1979). In het algemeen is er vooralsnog sprake van een grotere terughoudendheid onder vrouwen ten aanzien van het gebruik van agressie. Blijft die situatie hetzelfde nu de emancipatie oprukt en 'mannelijke' sporten zoals voetbal steeds vaker ook worden beoefend door vrouwen? In hoeverre de bredere deelname aan contactsporten leidt tot een toename van vrouwelijke agressie is vooralsnog onduidelijk.²

Klasse

Diverse onderzoeken wijzen op de dominantie van personen met een lage sociaal-economische status in de statistieken van agressie en geweld. Zowel in de maatschappij als in de sport kan er een directe of indirecte - via de opvoeding - relatie worden gelegd tussen de positie op de maatschappelijke ladder en agressie. Canadees onderzoek wijst bijvoorbeeld uit dat (contact)sporters met een vader met een geringe opleiding, tijdens wedstrijden meer betrokken zijn bij gevechten en meer straffen ontvangen (Smith, 1983). Dat in de sport deze relatie ook zichtbaar is, is in feite opmerkelijk. De algemene sportdeelname van achterstandsgroepen ligt namelijk op een relatief laag niveau. Dat geldt echter in mindere mate voor contact- en vechtsporten. Deze 'agressiegevoelige' sporten worden relatief wel veel beoefend door lagere statusgroepen.

Leeftijd

De meeste agressie wordt in (uiteenlopende) samenlevingen gepleegd door personen tussen de 15 en 30 jaar. De agressiepiek ligt meestal op het moment van schoolverlaten. Op die leeftijd blijken de 'kosten' - de ondervonden nadelen van agressie - bij de dader relatief laag. Bo-

---

² Op basis van journalistieke bronnen zijn er overigens genoeg voorbeelden te geven van agressie tussen sportende vrouwen. Dit roept weer nieuwe vragen op. Worden sportende vrouwen in hun agressie 'mannelijker' of hebben ze hun eigen manieren? Zijn ze bijvoorbeeld geniepig, zoals een jonge judo-beoefenaarster aangeeft in een tijdschrift over fair play? (2001).

vendien is men in de kracht van zijn of haar leven. Bij het stijgen van de leeftijd wordt de verlieszijde (fysiek en sociaal) groter.

In de sport lijken dezelfde leeftijdspatronen opgeld te doen. Voor het Noord-Amerikaanse ijs-hockey is de relatie tussen agressie en leeftijd in beeld gebracht en dat levert de volgende curve op: onder de elf jaar is vechten tijdens onderbrekingen van de wedstrijd zeldzaam (de kinderen zijn nog weinig bezig met de eigen status in de groep, er wordt door coaches niet op agressie getraind, er is nog geen verplichting om zich te spiegelen aan volwassenen en men staat nog te weinig stabiel op de schaatsen om te kunnen uitdelen). Vanaf het dertiende levensjaar verandert dit en maken de genoemde elementen hun intrede. Daarnaast gaan de spelers elkaar beoordelen op reputatie: 'tough talk is standard, coolness de rigueur' (Smith, 1983: 71). Tussen 12 en 21 jaar stijgt de instemming met agressie dan ook sterk. Vanaf midden twintig zet vervolgens een dalende trend in.

Etniciteit

Bij een aantal vormen van criminaliteit (zoals winkeldiefstal, straatroof en geweldsmisdrijven) domineren etnische groepen in Nederland de statistieken. In de sport zien we dat patroon deels terug. Onderzoek van Janssens toont bijvoorbeeld aan dat allochtone voetbalverenigingen vier tot vijf keer zo vaak betrokken zijn bij gestaakte wedstrijden dan autochtone clubs³. Een zelfde oververtegenwoordiging wordt door de KNVB regio Zuid-Holland (West II) geconstateerd op basis van geregistreerde wanordelijkheden in zwartboeken.

Bij de relatie etniciteit en criminaliteit is in de samenleving sprake van een wisselend beeld, dat mogelijk ook opgaat voor de sport. Bepaalde groepen zijn nooit duidelijk oververtegenwoordigd geweest op het punt van deviant gedrag (Hindoestanen, Chinezen, Molukkers, Kaapverdianen etc.). Bij andere groepen zien we een wisseling van de wacht. Eind jaren zestig, begin jaren zeventig waren het vooral Creoolse jongeren die het criminele beeld bepaalden. Zij werden opgevolgd door Turken, die op hun beurt plaats maakten voor Marokkanen en Antillianen. Met

---

³ De onderzoekers geven tevens aan dat er een zekere vertekening zit in de beeldvorming rond confrontaties van allochtonen en autochtonen. Agressie kan namelijk een reactie zijn op discriminatie: het verbale geweld wordt niet bestraft, terwijl het fysieke geweld wat daarop volgt wel wordt aangepakt. (Janssens 1999)

name bij de Marokkanen betreft het inmiddels in hoofdzaak jongeren die in Nederland opgegroeid zijn (Keune en Van Horssen, 2002).

Bewoners van grote steden

Dat agressie en criminaliteit - en dan met name de vermogenscriminaliteit - zich concentreren in bepaalde delen van de grote steden is een bekend fenomeen. Ook in de sport lijkt agressie vooral een stedelijk verschijnsel te zijn. Bij wedstrijden in de grote steden zijn relatief meer wanordelijkheden dan in kleinere gemeenten (KNVB-West II, 2000). Het is echter de vraag of we hier te maken hebben met een zelfstandig 'stadseffect'. De hogere scores in de steden zouden ook verband kunnen houden met de grotere aanwezigheid van risicogroepen (kansarmen, laagopgeleiden, allochtonen met weinig maatschappelijk perspectief etc.). Specifiek stedelijke factoren - minder sociale controle, meer probleemcumulatie - mogen echter niet op voorhand worden uitgevlakt.

2.6 Wat is de bron van agressie?

Met het vaststellen van risicoprofielen zijn we er nog niet. Zo is bijvoorbeeld nog niet duidelijk wat de relatie is tussen agressiegevoelige *takken van sport* (teamsporten met een geringe normatieve inbedding) en van huis- uit agressiegevoelige *deelnemers* (mannen, jongeren etc.). Produceren bepaalde sporten onder bepaalde condities anti-sociaal gedrag of nemen bepaalde categorieën mensen 'anti-sociaal' gedrag mee de club in? Of versterken de beide richtingen elkaar? Daarmee belanden we op een teer punt in de discussie, namelijk de vraag of sportagressie vooral een product van de sport zelf is of voortvloeit uit ontwikkelingen in de samenleving.

Bij onze zoektocht naar primaire oorzaken van sportagressie behandelen we daarom naast de sporttheorie ook de grote stapel literatuur die bestaat over agressie in het maatschappelijk verkeer. Daarbij richten we ons op uiteenlopende verklaringen die we vervolgens zullen relateren aan de sport.

2.6.1 Verklaringen vanuit de sport

Sport als uitlaatklep voor agressie

Het centrale idee in deze opvatting is dat mensen hun driften en spanningen een uitweg moeten bieden. Sporten met enige ruimte voor agressie bieden daarvoor een goede en gekanaliseerde oplossing. Het sporten kan een ventiel zijn voor het afreageren van allerlei frustraties uit het dagelijks leven. De rivaliteit in de sport vervangt ('sublimeert') de behoefte om onbeheerste gevoelens te uiten. Dit wordt wel aangeduid als de catharsisfunctie van sport (Van Bottenburg en Schuyt, 1996). Het voordeel zou zijn dat de in de sport geuite agressie minder gevaarlijk is dan in de samenleving en bovendien dat na het afreageren de onbestemde gevoelens verdwenen zijn. Onderzoeken wijzen er inderdaad op dat spanningen, depressies en angsten direct na intensieve fysieke inspanning afnemen. Een langdurig blijvend effect is echter niet aangetoond. Bovendien is ook niet vastgesteld of een sportieve ontlading van frustraties hogere drempels opwerpt voor agressief gedrag in de samenleving. Het kan ook drempelverlagend uitpakken. Uitbarstingen op het sportveld zouden de kans op herhaling in 'andere gevechten' juist kunnen vergroten (Smith, 1983).

Sportfrustraties

Doorbordurend op deze denkwijze is ook wel aangevoerd dat agressie in de sport voortkomt uit frustraties en spanningen die door de sport zelf worden opgeroepen. Sport biedt enerzijds plezierige opwindende en gezonde spanning, maar die opwindende en spanning kunnen ook omslaan, bijvoorbeeld als men aan de verliezende hand is. De wil of de druk om te winnen - die met name groot is bij prestatiesporten - maakt verlies pijnlijk. Door het niet kunnen winnen of het niet kunnen verbeteren van de eigen prestatie raakt men 'geblokkeerd'. Deze frustratie wordt geuit in agressie.

Zeker bij sporten waarbij contact is geoorloofd kan dan snel een kink optreden in de interactie met de tegenstander. Een belangrijke oorzaak is dat 'gefrustreerde acties' niet hetzelfde worden geïnterpreteerd. Agressie wordt door de dader vaak gezien als futiel, terwijl het slachtoffer de impact als groot ervaart. Het slachtoffer ziet de actie tegen hem als een provocatie of bedreiging en geeft daarom (al dan niet bewust) een krachtig antwoord. De aanvankelijke dader wordt nu zelf slachtoffer, maar ziet het verweer van zijn tegenstander als onevenredig en reageert in

de overtreffende trap. Zo kan de frustratie van de sporter snel uitgroeien tot een ernstig conflict tussen twee of meer tegenstanders (Smith, 1983; Van den Brink, 2001)

Agressie als geaccepteerd middel

De suggestie bij de bovenstaande 'afreageer-theorieën' is dat het bij agressie in de sport gaat om gedrag dat onbewust uit de hand loopt. Daar tegenover staat de visie dat destructief gedrag ook een weloverwogen keuze kan zijn. Smith (1983) stelt bijvoorbeeld dat agressie in de sport vaak een gepland karakter heeft. De wil en de druk om te winnen, kunnen er toe leiden dat het kwetsen van tegenstanders (en het misleiden van scheidsrechters) een strategisch doel wordt. Agressie dient dan als vorm van wedstrijd tactiek. Als men op sportieve gronden de mindere is, dan grijpt men bewust naar andere middelen. Met name de prestatiesport is hiervoor gevoelig. Naarmate het niveau stijgt, worden er bijvoorbeeld aanzienlijk meer (kleine) overtredingen begaan die met een beroep op het belang van een goede uitslag worden gelegitimeerd (Smith, 1983).

Instemming door medestanders

Bij prestatiesporten bestaat bij sporters een zekere acceptatie van agressie. Ook de omstanders bij profsporten stemmen er onder voorwaarden mee in. Over professionele overtredingen wordt nauwelijks negatief gesproken, het wordt erkend als deel van de tactiek. Fanatieke fans gaan vaak nog een stap verder dan de voorwaardelijke instemming van de neutrale toeschouwer. Ook meer omstreden agressief gedrag van een van 'hun' spelers wordt zelden openlijk afgekeurd. Deze rugdekking vanaf de tribune kan spelers bevestigen in het blijven opzoeken van de grens.

De opvattingen van significante anderen ('the reference others') hebben dus betekenis voor het gedrag van sporters. In de breedtesport kunnen vooral personen die de sporter als medestander het meest nabij staan, een stimulerende werking hebben op agressie (Smith, 1983). Zo kunnen bij jeugdwedstrijden ouders langs de lijn 'hun' pupil aansporen tot grensoverschrijdend gedrag. Bij een onderzoek onder jonge ijshockeyspelers kwam bijvoorbeeld aan het licht dat hoe ouder een ijshockeyjunior wordt, hoe meer hij denkt dat de vader agressie goedkeurt (de geschatte instemming van de moeder stijgt ook met de jaren, maar blijft steeds achter bij die van de vader). Dezelfde spelers schatten de instemming van hun coach voor agressief spel nog

hoger in dan die van hun vader. De allerhoogste instemming voor agressie denken de jongeren echter te krijgen van hun medespelers. Frappant daarbij is dat de jonge sporters veronderstellen dat de collectieve groepsopvatting over agressie veel verder gaat dan hun eigen opvatting over 'wat kan'. Iedereen schat zichzelf lager in dan het gemiddelde, maar wil niet onder doen voor de veronderstelde groepsnorm (Smith, 1983).

Twijfels

Velen betwijfelen of agressie in de sport wel hoofdzakelijk voortkomt uit de sport(context) zelf (zie bijvoorbeeld Rijdsdorp, 2001). De frustraties waar de theorie van de uitlaatklep aan refereert ziet men hoofdzakelijk als maatschappelijke frustraties. Ook de pervertering van de sport - het grijpen naar oneerlijke middelen - wijt men in eerste instantie aan de omgeving die de sporter opjut. Dat ouders bijvoorbeeld aansporen tot agressie zou geen sportspecifieke achtergrond hebben, maar eerder een maatschappelijke oorsprong kennen. Het accent wordt daarmee gelegd op maatschappelijke invloeden die de sport binnendringen.

2.6.2 Verklaringen vanuit de maatschappij

In deze paragraaf worden agressiebevorderende ontwikkelingen in de samenleving geduid aan de hand van verschillende theorieën (zie o.a. RMO, 1998). De belangrijkste visies die in omloop zijn bespreken we kort, waarna we nagaan in hoeverre ze van toepassing zijn op de sport.

1. Aangeboren en aangeleerde agressie

Biologische verklaringen voor agressie zijn lange tijd taboe geweest, maar tegenwoordig is er weer ruimte voor het idee dat agressie ook verklaard kan worden uit het genetisch materiaal of uit biochemische processen (zoals een gebrekkige coördinatie tussen de hersendelen, een ongeremde behoefte aan prikkeling). De mens, zo wordt gesteld is niet enkel een 'sociale mens', een product van zijn opvoeding, maar wordt ook gestuurd door zijn biologische en genetische erfenis. Voor het verschil tussen mannen en vrouwen komt men bijvoorbeeld weer vaker uit bij de biologie (zie Van den Brink, 2001). Onderzoek bij apen leert dat mannen vooral uit zouden zijn op status en macht en dat streven gaat gepaard met druk en agressief gedrag. Problemen worden door mannenapen daarnaast vooral afgereageerd op de buitenwereld.

Vrouwenapen zouden zich meer richten op goede persoonlijke contacten en bij problemen trekken ze zich eerder terug. Voor zover deze inzichten naar de mens gegeneraliseerd kunnen worden, zou dit verschillen in agressief gedrag tussen mannen en vrouwen kunnen verklaren.

Deze biologische inzichten hebben tot dusver niet geleid tot nieuwe (nature-nurture) controversen. Veel meer wordt benadrukt dat in de eerste vormende levensjaren 'mensenkinderen' allerlei vaardigheden geleerd moeten worden om mogelijke biologische impulsen af te remmen en te beheersen en om achterstanden in psychologische en morele ontwikkelingen tegen te gaan. Veel probleemgedrag wordt tegenwoordig in verband gebracht met een opvoedingstekort op die terreinen.

Opvoeding en gezinsleven zijn dus nog steeds belangrijke bepalende factoren voor het latere gedrag (Angenent, 1991). In het verleden werd vooral gespeurd naar afwijkende 'gezinsstructuren' (echtscheiding, een ontbrekende vader), nu wordt ook gelet op de 'gezinscultuur' (de kwaliteit van de relatie tussen ouders en kinderen, de betrokkenheid, de huiselijke discipline en de sfeer - is er sprake van een 'warm nest?'). Daarbij wordt soms ook verder gekeken dan probleemgezinnen. Een van de stellingen is dat in het gemiddelde Nederlandse (onderhandelings)huishouden de verhouding tussen het meegeven van liefde en discipline uit balans is geraakt. Veel ouders van nu zijn sterk betrokken bij hun kind en bij de opvoeding daarvan, maar ze zouden zich vooral richten op voorzichtige bijsturing van hun oogappel en behoedzaam zijn als het gaat om het stellen van harde grenzen. Voor veel kinderen werkt dit goed, maar het geeft met name labiele kinderen de ruimte om zich in bepaalde situaties niet aan de ongeschreven 'huisregels' te houden (Van den Brink, 2001).

1a. Aangeboren en aangeleerde agressie toegepast op de sport

Vanzelfsprekend werkt aangeboren en (in de eerste levensjaren) aangeleerd gedrag ook op het sportveld door. Kinderen die later agressief gedrag vertonen blijken zich bijvoorbeeld al vroeg te onderscheiden door een gebrek aan vrees en een grote behoefte aan prikkeling en spanning. Deze durfals zoeken ook op latere leeftijd – bijvoorbeeld tijdens wedstrijden - het gevaar en de confrontatie eerder op.

De manier van grootbrengen onder delen van de lagere klassen - sneller geneigd dan de middenklasse om fysieke straffen uit te delen - zou eveneens kunnen doorwerken in de mate van agressie als men gaat sporten. Kinderen die zelf worden geslagen, hebben de neiging om zelf ook te gaan slaan (Smith, 1983). Een dergelijke 'training' van huis uit heeft een indirect karakter: de kinderen spiegelen zich aan het gedrag van de ouders. Zoals we gezien hebben komt 'directe' training van agressie - door middel van subtiele of openlijke ouderlijke goedkeuring en stimulering - ook voor.

2 Ongelijkheidstheorie

De centrale gedachte hierbij is dat de ongelijke verdeling van materieel bezit en maatschappelijk aanzien kan leiden tot spanningen (*strains*) bij diegenen die er het slechtst voor staan. Als het via 'normale' manieren niet lukt om de eigen positie te verbeteren en als men zich daar niet bij neerlegt, ligt de uitweg vaak in verzet tegen de maatschappelijke orde of in haat en onverschilligheid tegen anderen of zichzelf. Treden dit soort gevoelens inderdaad op, dan komt men in een soort neerwaartse spiraal; het 'rebelse en vervreemde' gedrag en de manier waarop men door de omgeving bejegend wordt, gaan elkaar versterken (Merton, 1957). De dominante maatschappelijke groepen en de deviante groep worden als het ware steeds ongevoeliger voor elkaar. Vanuit die situatie van negatieve etikettering (*labelling*) en sociale (zelf)uitsluiting vervallen de betrokkenen tot criminaliteit of agressie om op die manier status en bezit te vergaren.

Deze theorie kent van oudsher veel aanhangers. Die steunt kalft echter af, met name als het gaat om de voorspellende waarde. De opkomst van de welvaartstaat en de relatieve afname van de groep met een grote sociale achterstand heeft immers niet geleid tot een aanzienlijke reductie van de criminaliteit en agressie. Er zijn nu minder kansarmen dan bijvoorbeeld in de jaren tachtig, maar de criminaliteit is er niet minder om. Er zou wel kunnen worden gesteld dat die kleinere groep kampt met grotere en meervoudige problemen. Het element van uitsluiting en zelfuitsluiting in deze theorie blijft daarom interessant.

2a. Ongelijkheidstheorie toegepast op de sport

Als verklaring voor het relatief grote aandeel van lage statusgroepen in agressie op het sportveld suggereert de ongelijkheidstheorie dat bij sporters die onderaan de maatschappelijke ladder staan de spanningen groter zijn. Zij zouden minder boodschap hebben aan de middenklas-

se noties van fair play en sportmanship (Smith, 1983). Hun attitude op het sportveld staat meer in het teken van overleven ('pak hem, voor hij jou pakt'). Wantrouwen tegen de maatschappij kan dus doorwerken in wantrouwen tegen de tegenstander.

De theorie lijkt bij sport niet helemaal sluitend. Ook een typische middenklasse-sport als hockey is immers niet vrij van agressie. Relevant lijkt vooral de gedachte van het plakken van negatieve etiketten op 'andere' sportbeoefenaren. Sporters die maatschappelijk een positie als buitenstaander hebben, kunnen door sporters uit de gevestigde hoofdstroom van de samenleving selectief benaderd worden op grond van negatieve (voor)oordelen. Vaak heeft die stereotype beeldvorming een averechts effect. De gestigmatiseerde groep kruipt in de schulp of wordt recalcitrant en gaat zich gedragen 'zoals van haar verwacht wordt'.

3 *Gelegenheidstheorie*

Agressie en criminaliteit zijn volgens deze theorie vooral het resultaat van gebrekkige veiligheidsmaatregelen door (huis)eigenaren, (auto)bezitters en formele toezichthouders. De uitspraak 'de gelegenheid maakt de dief' is een sprekend voorbeeld van die opvatting. Er wordt daarbij vooral gewezen op de afnemende directe controle van het georganiseerde toezicht. Overheidsinstanties en instellingen uit het maatschappelijk middenveld zijn in de loop der tijd steeds grootschaliger en daarmee onpersoonlijker (en deels onverschilliger) geworden ten aanzien van het individu. De controle die wordt uitgeoefend op mensen neemt door deze ontwikkeling af. In combinatie met overbelasting en ondercapaciteit bij instanties leidt dit tot minder ingrijpen en een toenemende administratieve afdoening van zaken. De instanties die met elkaar een keten moeten vormen in de formele controle kennen bovendien vaak onderlinge afstemmingsproblemen. Dit alles vergroot de kans dat verkeerd gedrag onbestraft blijft. Als een officiële reactie ter plekke lang op zich laat wachten, kan dit gedrag bovendien 'vrijelijk' van kwaad tot erger worden, zoals gesteld wordt in de *broken window* theorie (Veldboer, 2002).

De laatste jaren zien we een toenemende inspanning van instanties om de gelegenheid voor afwijkend gedrag te verminderen. Men probeert snel te reageren en de controle aan te scherpen. Illustraties daarvan zijn de stewards in de voetbalstadions, de conducteurs terug op de tram en het preventief fouilleren in bepaalde wijken (de zogenaamde 'hot spots'). Een belangrijk neveneffect hiervan is dat het agressieve gedrag zich deels verplaatst naar andere locaties.

Een volledige controle van het maatschappelijk verkeer lijkt dan ook uitgesloten, het zou ook een zeer grote capaciteit vergen. Ondanks het aanhalen van het toezicht, blijven er dus altijd 'gelegenheden' voor agressie bestaan.

3a. Gelegenheidstheorie toegepast op sport

Ook in de sport zijn meer afstandelijke vormen van institutionele controle zichtbaar. Verenigingen zijn soms minder strikt geworden in het handhaven van de huisregels. Ook de bonden zien minder persoonlijk toe op afwijkend gedrag. Voetballers die van molestaties worden beticht hoeven bijvoorbeeld niet altijd te verschijnen bij de tuchtcommissie van de KNVB. Door capaciteitsproblemen is bovendien de nabije controle van karakter veranderd. Het aantal bondscheidsrechters daalt in het amateurvoetbal nog steeds, waardoor voor de meeste (recreatieve) wedstrijden een beroep moet worden gedaan op clubscheidsrechters van wie de gezagspositie op voorhand minder groot is. Indien deze arbitrage niet tijdig en consequent optreedt tegen 'kleine' ontsporingen, groeit de kans op ernstigere vormen van agressie.

Biedt de sport door deze afkalving van de gezagspositie van (club)scheidsrechters een uitwijkgelegenheid voor maatschappelijke agressie? Een dergelijke opvatting lijkt een brug te ver. De aanwezigheid van scheidsrechters en verenigingen tijdens wedstrijden is nog altijd veel zichtbaarder dan die van politie- en veiligheidssurveillanten op straat. Wel krijgt agressie binnen de sport meer kans dan voorheen.

4. Afname van sociale bindingen

Niet alleen een afname van de formele institutionele controle, maar ook een neergang van de informele sociale controle kan aanleiding geven tot agressie en criminaliteit. Slijtage van de sociale samenhang zou kunnen leiden tot een groei van (de gelegenheid tot) agressie. Als ook de sociale omgeving zich niet verantwoordelijk voelt en zich afzijdig houdt, krijgt de ontspoorde eenling nog meer ruimte om agressie te plegen. Deze theorie is uitgewerkt door Hirschi (1969) die er van uitgaat dat elk mens ertoe geneigd is zich afwijkend te gaan gedragen, tenzij hij daarvan weerhouden wordt door zijn sociale omgeving. Daarbij onderscheidt hij verbintenissen met andere mensen (ouders, vrienden), met de samenleving (school, werk), met maatschappelijke activiteiten (politiek, vrijwilligerswerk) en met de conventionele orde (geloof). Deze theorie van Hirschi is in Nederland via onderzoek op bepaalde punten bevestigd (Weerman, 1998).

Naar voren kwam dat delinquente jongeren weinig aansluiting hebben met reguliere netwerken. Ze missen een beschermende omgeving die hen een steuntje in de rug kan geven: ze ontberen sociale netwerken die het mede mogelijk kunnen maken om zelf uit de problemen te raken.

Dat beschermende sociale bindingen in de afgelopen decennia verder zijn afgenomen, is een veelvoorkomende maatschappelijke opvatting. Over de mate en het tempo waarin deze erosie plaatsvindt, wordt echter stevig getwist. Lang niet alle bindende factoren blijken bijvoorbeeld even sterk in verval en er komen ook nieuwe andere 'gemeenschappen' voor in de plaats.⁴ Los van de vraag hoe sociale banden zich ontwikkelen, is er ook nog de kwestie of bindingen wel altijd functioneren als remmende factoren voor afwijkend gedrag. Er zijn ook onconventionele of subculturele bindingen die juist heel nadrukkelijk afwijkend gedrag uitdragen (neem bijvoorbeeld jeugdbendes of de maffia). De waarden van deze subculturen kunnen ernstig in strijd zijn met de dominante maatschappelijke opvattingen. De afwijkende waarden kunnen bovendien door overdracht aangeleerd raken waardoor ze als vanzelfsprekend worden ervaren.

4a. Afname van sociale bindingen toegepast op de sport

Binnen de sport zijn verschillende typen binding te onderscheiden. Allereerst wordt vaak gesteld dat sport verbreedert en integreert. Dat sport het in zich heeft om sociale grenzen te overstijgen, is bijvoorbeeld een van de centrale gedachten bij de Olympische Spelen. Internationale sportuitwisseling zou leiden tot meer begrip en tot minder agressie tussen staten en groeperingen. Naast deze brugfunctie ('bridging') kan sport ook bijdragen aan de onderlinge sociale binding binnen een groep ('bonding'). Sport kan op vele manieren de eigen identiteit bevestigen. Mensen met een soortgelijke achtergrond zoeken elkaar bijvoorbeeld op in de sport om onder elkaar te recreëren en om hun banden aan te halen (Van Bottenburg en Schuyt, 1996; Duyvendak e.a., 1998). Het wij-gevoel kan in de sport daarnaast worden versterkt door een sterke

---

⁴ Kijk bijvoorbeeld naar *communities* op het internet of naar het grote aantal contribuanten bij instellingen voor het goede doel. Zeker Nederland kent nog een behoorlijk sterke *civil society* en een relatief hoge mate van burgerbetrokkenheid (Bovens en Hemerijck, 1996). Wat de gevolgen zijn van de toenemende individualisering is ook niet geheel eenduidig. In veel gevallen is in plaats van de sociale controle door de omgeving, de nadruk komen te liggen op eigen verantwoordelijkheid. Deze eigen verantwoordelijkheid kan echter verschillende gezichten hebben: van conformistische zelfdwang en zelfbeheersing tot een meer egocentrische vorm van zelfontplooiing.

identificatie met een club. Deze vereenzelviging wordt soms gevoed door een grote rivaliteit met een bepaalde tegenstander (zie onder meer de opdeling van Spakenburg in twee kampen als de gelijknamige voetbalclub speelt tegen dorpsgenoot en buur IJsselmeervogels). Sport zorgt dus niet alleen voor interactie, maar leidt ook tot onderscheid (en hiërarchie). De paradox van sport is dus dat het zowel verenigt als verdeelt, dat het zowel insluit als uitsluit.⁵

Sport houdt sociale verhoudingen dus vooral in stand en bevestigt ze (Elling, 2002). Dat traditionele element leidt er toe dat sporters die er bij horen zelden maatschappelijk geïsoleerd zijn en dat ze beschikken over een duidelijk afgebakend netwerk. Zo geredeneerd is er vanuit de theorie van Hirschi weinig vrees dat sporters tot agressie vervallen. Wel zou vanuit dit gezichtspunt kunnen worden gesteld dat te sterke bindingen binnen de sport soms onconventionele en agressie bevorderende trekjes krijgen. Als de loyaliteit te groot wordt (één voor allen, allen voor één) kan dit grensoverschrijdend gedrag in de hand werken. En als aan agressie binnen de groep ook nog een bepaalde status wordt toegekend, geldt dat zeker. Zie bijvoorbeeld de eerdere constatering dat agressie in de adolescentie leeftijd kan leiden tot een positieve 'peer status'.

Specifiek vanuit de bindingstheorie geredeneerd, kan deze afwijkende groepsnorm onder pubers worden verklaard uit het gegeven dat ze in deze fase van het leven nog maar in weinig conventionele maatschappelijke verbanden zijn opgenomen. Ze zijn het gezin en de school ontgroeid, maar hebben nog nauwelijks eigen maatschappelijke relaties opgebouwd. De subculturele peergroep van sporters met dezelfde leeftijd vult dit gat vaak op onorthodoxe wijze. Met het stijgen der jaren zal deze peerbinding ook weer afnemen ten gunste van maatschappelijke bindingen (werk, eigen gezin).

---

⁵ Daarbij spelen allerlei socialisatieprocessen een rol. Zo zijn adolescentie jongens bijna sociaal verplicht om een *coole* macho-sport te kiezen. Diegenen die kiezen voor 'vrouwelijke' sporten - zoals turnen - lopen het risico op uitsluiting (zie Elling 2002). Dit is slechts een van de vele paradoxen van sport. Eitzen (1999) somt er vier op: sport verenigt, sport verdeelt; sport is gezond en destructief; sport is expressief en aan regels gebonden; en sport is 'fair', sport is foul'.

5. Culturele en interculturele verklaringen

Als verklaring voor de oververtegenwoordiging van etnische groepen (en dan met name jongeren) bij agressie en criminaliteit, wordt niet langer alleen verwezen naar de gemiddeld grotere sociale achterstand of naar de puberteit. Steeds vaker wordt ook gerefereerd aan culturele opvattingen. Daarbij wordt een link gelegd met de plaats die agressie inneemt in het land van herkomst van migranten. In mediterrane culturen spelen familie-eer, de eer van de groep en mannelijkheid een grote rol en dergelijk gedrag zou hier nog lang niet zijn uitgesleten (zie Van den Brink, 2001). De mediterrane vorm van ouderlijk toezicht wordt daarnaast naar voren geschoven als verklarende factor. Thuis is men soms zeer streng, maar buitenshuis is de aansturing gering omdat het toezicht in de landen van herkomst vaak toevalt aan de formele instanties (de school en de politie). In de 'vrije' Nederlandse situatie, waar meer nadruk wordt gelegd op zelfcontrole, gaat een dergelijke taakverdeling tussen de toezichthouders niet op. Wanneer de opvoeding stopt bij de voordeur, komen allochtonen jongeren op (de Nederlandse) straat in een pedagogisch vacuüm terecht.

Een minder sterk punt in deze theorieën is dat vaak voorbij wordt gegaan aan de mentale afstand tussen met name Marokkaanse jongeren en het thuismilieu. Merendeels zijn deze adolescenten sterk losgekomen van het religieuze en culturele leefpatroon van hun ouders. Om hun gedrag te verklaren is de cultuur van het land van herkomst daarom niet altijd een even adequaat aangrijpingspunt. Op zichzelf is deze losweking van de thuiscultuur niet problematisch, ware het niet dat de allochtone jongeren over weinig netwerken beschikken om aansluiting te vinden bij de Nederlandse samenleving (Gowricharn en Duyvendak, 2002).

Dat zich nog relatief weinig gemengde netwerken hebben gevormd, wordt op verschillende manieren verklaard. Een van de theorieën is dat er te weinig gelegenheid is voor intercultureel contact. Allochtonen en autochtonen zouden in gescheiden segmenten wonen, werken en leven. Op het moment dat er meer mogelijkheden voor contact zijn zouden vooroordelen, stigma's en onderlinge agressie afnemen. Een andere opvatting is echter dat in een dergelijke situatie de concurrentie tussen de groepen toeneemt en dat autochtonen zich in een dergelijke situatie juist bedreigd zouden voelen door het idee dat hun werk of buurt wordt 'overgenomen'. Door contact zou agressie tussen culturele groepen dus ook kunnen toenemen (Cebeon, 1985).

5a Culturele en interculturele verklaringen toegepast op de sport

In hoeverre elementen van agressie uit de thuiscultuur doorwerken in het 'temperament' op het sportveld is nog weinig onderzocht. Evenzeer is weinig bekend over de mate waarin jonge allochtone kinderen door hun ouders vrij worden gelaten op het sportveld en onbekend is of agressief sportende allochtone pubers zich afzetten tegen thuis (en Nederland). De aandacht ging tot op heden vooral de andere kant uit, namelijk de mate van discriminatie die allochtone sporters treft. Die discriminatie blijkt vaak niet onaanzienlijk en lijkt daarmee binnen de sport de concurrentietheorie bij interculturele verhoudingen te bevestigen. Hoe sport op dit punt verenigt en verdeelt, hoe het insluit en uitsluit, komt echter niet heel duidelijk aan de orde. In het veldonderzoek zullen we op die vragen nader ingaan. Hoe verlopen interculturele contacten in de sport?

6. Overige maatschappelijke verklaringen: assertieve burger, sensationele media en oorlog

Bij veel van de maatschappelijke verklaringen voor agressie liggen 'grote' beschouwingen over de ontwikkelingen in de opvoeding en van de staat van het land voor de hand. Een aantal auteurs plaatst agressie op het sportveld daarom in een zeer breed historisch, nationaal of zelfs mondiaal perspectief. Van den Brink (2001) wijst bijvoorbeeld op processen als welvaartsgroei, individualisering et cetera waardoor een assertieve burger is ontstaan die zijn eigen ruimte opeist. Op allerlei terreinen vertoont deze burger een hardere opstelling waarbij weinig rekening wordt gehouden met anderen, terwijl tegelijkertijd het incasservermogen is afgenomen. Als illustratie van deze trend dient vaak het autoverkeer, maar ook op de sport kan deze gedachte worden losgelaten. Terwijl men er zelf stevig tegenaan gaat, accepteert men het even harde spel van de tegenstander niet. Het ego is dan snel gekrenkt en de reactie kan buitenproportioneel agressief zijn. Van den Brink noemt dit 'narcistische woede'.

Rijsdorp (2001) betreft een andere grote ontwikkeling op sportagressie: de wereldwijde opkomst en invloed van de media en de toenemende (mondiale) marktwerking in de sport. Geweldsbeelden in films en computerspelletjes, de greep van commercie op de sport en de gepromote verheerlijking van sensatie en *kicks* hebben volgens hem geleid tot een 'maatschappelijke openbreking van de sportwereld... De externe krachten besmetten de eigen, specifieke wereld-van-behoren.' (Rijsdorp, 2001: 6).

De gedachte van sport als 'speelbal' van grote maatschappelijke ontwikkelingen is ook nog op andere manieren verwoord. In de antropologie bestaat bijvoorbeeld een studie waaruit naar voren komt dat oorlog en 'harde sport' positief aan elkaar gecorreleerd zijn: 'Warlike cultures tend to have warlike sports, and peaceful cultures do not' (Sipes, 1973). Zo groeide in de VS tijdens grote conflicten (de Tweede Wereldoorlog en de oorlogen in Korea en Vietnam) de populariteit van jagen en Amerikaans voetbal, terwijl het 'softere' honkbal op die momenten in aanzien afnam. Ook ander onderzoek wijst op de invloed van de (inter)nationale context. Bij de stelling 'alle middelen zijn toegestaan om belangrijke wedstrijden te winnen' antwoordden spelers uit de Engelse, Finse en Zweedse voetbalcompetities (amateurs) sterk verschillend (Heinilä, 1974: 21).

2.7 Agressie in de sport: de balans

Het geheel van de geraadpleegde literatuur levert een bont palet van feiten, inzichten, aannames en 'losse eindjes' op. Die kennis willen we waar mogelijk (en waar nodig) gebruiken en toetsen in het vervolg van het onderzoek. Daarom sommen we een aantal belangrijke punten nogmaals op.

Agressie in de sport is niet noodzakelijkerwijs hetzelfde als agressie in de samenleving. Het betreft vooral situaties waar volgens de sportprincipes sprake is van afwijkend en destructief handelen. Daarbij wordt onderscheid gemaakt naar bewust (vooropgezet) en onbewust (roekeloos) gedrag, en naar het toebrengen van fysieke of verbale schade. Zeker bij sporten waar contact geoorloofd, maar niet heel streng gecodeerd is, waar de grenzen over wat mag en niet mag soms stilzwijgend zijn opgerekt en waar de waarneming niet altijd optimaal kan zijn, is de kans op agressie groot. Of een actie ook daadwerkelijk als agressie wordt ervaren, hangt sterk af van interpretatieverschillen binnen de sport, maar ook daarbuiten wordt er verschillend tegen aan gekeken (buitenstaanders beschouwen stevige sportacties vaak eerder als agressie dan insiders).

De kans op agressie binnen en buiten het veld is het grootst bij mannen, adolescenten, laagopgeleiden, stadsbewoners en bij bepaalde etnische groepen. Discussie bestaat of de verschillen

in agressiegraad bij sporten samenhangen met een oververtegenwoordiging van dergelijke risicogroepen of met de agressiegevoeligheid van bepaalde sporttakken. Bij de verklaringen vanuit de sport en vanuit de samenleving over sportagressie wordt dan ook in het ene geval het accent gelegd op afwijkend sportgedrag en in het andere op (anti)sociaal gedrag dat doorwerkt in de sport. Herschikt naar de uitersten van sportspecifieke tot algemeen-maatschappelijke verklaringen dienen zich de volgende theorieën aan:

1. Sportfrustraties. Ongunstig verloop van de wedstrijd leidt tot negatieve opwinding en tot spanning.
2. Verharding van de sport. Bewust hard spel om te winnen.
3. Directe negatieve beïnvloeding van de sporter tijdens wedstrijden door belangrijke anderen (medespelers, ouders, trainers en supporters).
4. Tekort aan toezichthoudend en gezaghebbend sportkader (scheidsrechters, trainers, leiders).
5. De indirecte 'grensverleggende' invloed van profsport en (multi)media.
6. Frustraties thuis. Sport als – onbewuste - uitlaatklep voor individuele frustraties uit het dagelijkse leven (catharsisfunctie).
7. De indirecte opvoeding tot assertief burgerschap werkt door op het sportveld en slaat om in agressiviteit (meer uitdelen, minder kunnen incasseren)
8. Subculturele oriëntaties (sterk onderscheidende groepsgevoelens) werken door en worden versterkt in de sport.
9. Ongelijkheid in de samenleving. Stigmatisering, sociale (zelf)uitsluiting en discriminatie werken door in de sport (gevestigden versus buitenstaanders).

Velen verdedigen het idee dat agressie in de sport het product is van (een combinatie van) maatschappelijke problemen. De gedachte heerst dat wandaden op en rond het sportveld een afspiegeling zijn van de ontwikkelingen en spanningen in de samenleving. Een veelgehoorde stelling is dat er 'directe' lijntjes zijn tussen het sportveld en de toenemende mondigheid, de laat-maar-waaien-opvoeding, de verschillen in sociale achtergronden en de uiteenlopende opvattingen over gezag en saamhorigheid (de Volkskrant, 17-9-2002). Die opstelling suggereert dat agressie op het sportveld weinig anders is dan in het verkeer, op pleinen, op scholen in het openbaar vervoer e.d. Het achterliggende idee is dat vaak dezelfde mensen agressief worden

en dat de ene keer het sportveld en de andere keer de snelweg of een stad plein daarvan het podium is.

Tot op zekere hoogte is het uitdragen van die één-op-één relatie zeer plausibel. Sport weerspiegelt voor een belangrijk deel het agressieniveau van een samenleving. Maar de sport 'volgt' niet alleen maar de trends in de samenleving. Een dergelijke vergelijking gaat op een aantal punten mank. Allereerst is sport veel minder een publiek domein dan straten en pleinen. Sport is niet anoniem, het is bovendien ingebed in tal van regels, codes en sancties die als bekend mogen worden verondersteld en die in meer of mindere mate geïnternaliseerd zijn. Bovendien kan op elk sportief treffen altijd - maar niet altijd even goed - worden toegezien.

Een tweede reden waarom sport niet zomaar gelijkgesteld kan worden aan andere sociale terreinen waar agressie voorkomt, is de impliciete erkenning bij bepaalde (team)sporten dat een zekere mate van agressie een vaststaand onderdeel van het spel is geworden. Het is, zoals we eerder hebben gezien, tot op zekere hoogte sporteigen om de grenzen van het toelaatbare op te zoeken. Agressie wordt binnen sommige takken van sport breed geaccepteerd als een middel om het doel te bereiken (overtredingen als vorm van informeel geaccepteerde wedstrijd tactiek). De sport heeft dus als het ware een eigen subculturele kijk op agressie. Die perceptie wordt mede in stand gehouden door voor sporters relevante anderen (ouders, coach, peers) en heeft ook zijn eigen logica in actie- reactiepatronen tussen tegenstanders die vaak te herleiden zijn naar in het spel 'ingebakken' emoties en frustraties.

Agressie op het veld is dus deels wel, maar zeker niet uitsluitend te duiden als een maatschappelijk verschijnsel. Maatschappelijke én sportspecifieke verklaringen voor agressie spelen beide mee en werken op elkaar in. Daar zal het beleid rekening mee moeten houden.

Hoofdstuk 3

Rotterdammers over agressie in de amateursport

3.1 Rotterdammers aan het woord

Na de analyse van mogelijke verklaringen voor sportagressie, wenden we nu onze blik naar de praktijk. In dit hoofdstuk staan de ervaringen van Rotterdammers met agressie op sportaccommodaties centraal. Om te weten te komen wat bewoners als sportagressie beschouwen, in welke mate (en in welke sportverbanden) zij ermee geconfronteerd worden, of zij een stijging of daling constateren, en of sportagressie invloed heeft op hun gedrag, is gebruik gemaakt van een enquête. In dit hoofdstuk worden de daarbij verzamelde meningen, inzichten en ervaringen van Rotterdammers over verbale en fysieke agressie in de amateursport geanalyseerd.

De enquête is in het najaar van 2002 in samenwerking met onderzoeksbureau Blauw afgenomen via internet. Het onderzoeksbureau heeft daarvoor de research community 'Opinieland' (waarin inmiddels duizenden personen zijn opgenomen) benut. De voordelen van deze digitale manier van enquêteren zijn de hoge respons, de snelheid van werken en het feit dat de basisgegevens zoals opleiding, geslacht, burgerlijke staat, leeftijd en woonplaats van respondenten bekend zijn.

De respondenten

De enquête is uitgezet onder 1800 in Rotterdam woonachtige personen. Van hen hebben 787 mensen de vragenlijst ingevuld. Dit komt neer op een respons van 44%. In de analyse is door weging eventuele onder- of oververtegenwoordiging van groepen gecompenseerd⁶. Na deze weging bestond de representatieve respondentengroep uit 721 Rotterdammers, waarvan 345 (47,8%) mannen en 376,5 (52,2%) vrouwen.

---

⁶ Respondenten uit ondervertegenwoordigde groepen tellen zwaarder mee en vice versa.

Actieve sportdeelname

Als specifieke achtergrondvariabele is voor dit onderzoek gevraagd in hoeverre mensen zelf een sport beoefen(d)en. De respondenten konden aangeven of ze nu of in het verleden en binnen of buiten clubverband actief zijn (geweest).

Tabel 1 Beoefent u zelf een sport?

Sportstatus	Geslacht					
	Totaal		Man		Vrouw	
	N	%	N	%	N	%
Ja, in clubverband	121,9	16,9	67,4	19,5	54,5	14,5
Ja, maar niet in clubverband	150,2	20,8	66,8	19,4	83,4	22,2
Nee, maar wel vroeger in clubverband	247,0	34,2	139,6	40,5	107,4	28,5
Nee, maar wel vroeger buiten clubverband	121,5	16,8	34,7	10,0	86,9	26,1
Nee, nooit gesport	80,9	11,2	36,6	10,6	44,4	11,8
Totaal (in %)	721,5	100	345,0	100	376,5	100

In totaal blijkt 37,7% op dit moment actief sporter te zijn, waarvan 16,9% in clubverband en 20,8% op andere wijze. Ruim de helft geeft aan vroeger te hebben gesport (34,2 % in clubverband en 16,8% daarbuiten). Een op de tien respondenten zegt nog nooit te hebben gesport. Interessant voor dit onderzoek is dat iets meer dan de helft (51,1%) nu of in het verleden in clubverband heeft gesport. Ervaring met de georganiseerde amateursport is dus in ruime mate aanwezig in de onderzoekspopulatie.

Wat opvalt is dat mannen significant ($< 0,05$) vaker dan vrouwen in het heden of het verleden een sport beoefen(d)en in clubverband. Van de mannen zegt 60% (ex)clubsporter te zijn, terwijl dit maar voor 43% van de vrouwen geldt. Vrouwen sporten wel meer dan mannen buiten clubs om (vrouwen 48,3% en mannen 29,4%).

Bezien naar leeftijd zijn respondenten onder de 30 jaar de actiefste sporters. Meer dan 50% van de Rotterdammers tussen de 18 en de 30 jaar zegt op dit moment te sporten. Naarmate men

ouder wordt neemt de deelname af: tussen de 31-40 jaar is de sportparticipatie 37,7%; tussen 41-50 jaar 27,2% en bij 51 jaar en ouder 22,8%.

Passieve deelname en affiniteit

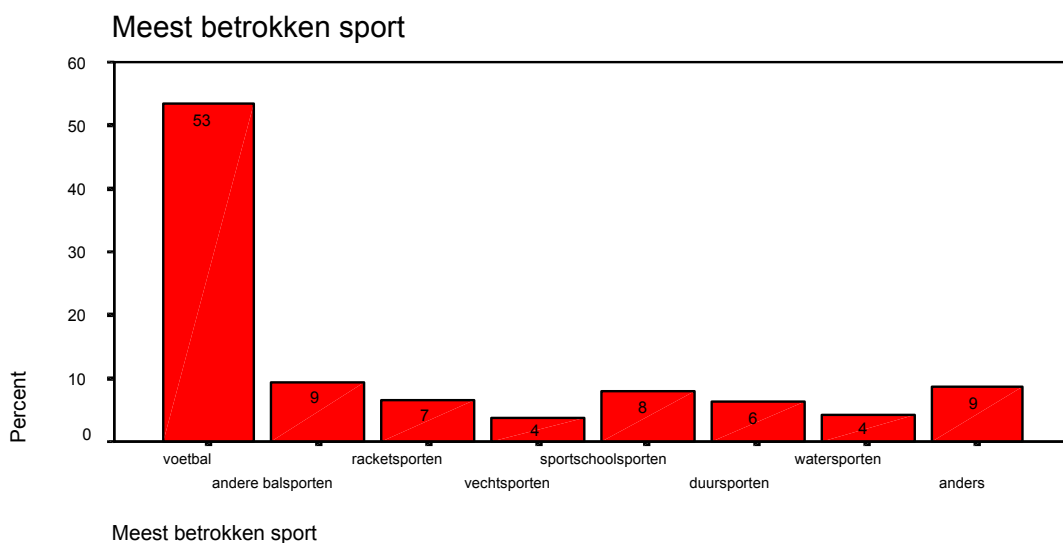
Om de passieve deelname aan sport van respondenten in beeld te krijgen is hun gevraagd of ze wel eens wedstrijden of trainingen van amateursporten bezoeken.

Tabel 2. Bezoekt u wel eens wedstrijden of trainingen van amateursporten?

Sportstatus	Ja	Nee	Totaal (in %)
Ja, in clubverband	12,6	4,3	16,9
Ja, maar niet in clubverband	9,2	11,7	20,8
Nee, maar vroeger in clubverband	17,5	16,8	34,2
Nee, maar vroeger, buiten clubverband	6,1	10,7	16,8
Nee, nooit gesport	4,3	6,9	11,2
Totaal (in %)	49,7	50,3	100

De helft van de Rotterdammers is een of meerdere keren toeschouwer geweest bij een amateursport. Het grootste blok wordt gevormd door (ex)clubsporters.

Niet iedereen sport zelf of bezoekt wedstrijden. Maar mensen kunnen hoe dan ook een bepaalde affiniteit hebben met een tak van sport. Daarom hebben we gevraagd bij welke sport respondenten zich het meest betrokken voelen.

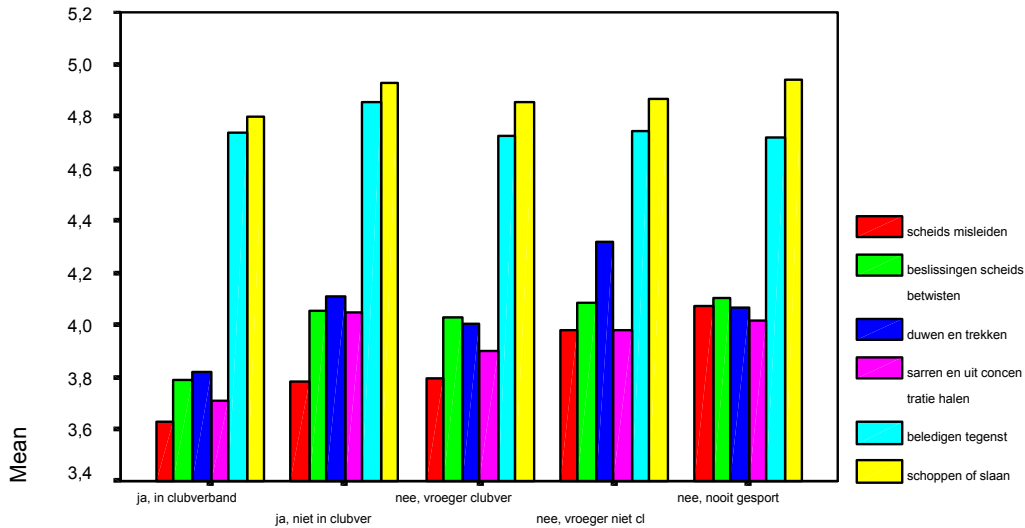
Het staafdiagram illustreert dat een meerderheid de meeste affiniteit heeft met voetbal. De percentages bij de meeste andere sporten ontlopen elkaar nauwelijks. Vecht- en watersporten scoren het laagst met beide 4%.

3.2 De grens tussen sportief en onsportief gedrag

Voorafgaand aan de vraag of mensen zelf wel eens getuige of slachtoffer zijn geweest van agressie op een sportaccommodatie, is het van belang vast te stellen waar mensen de grens leggen. Wat bedoelen ze precies met agressie? Daarom is hen een aantal sportvoorbeelden voorgelegd en gevraagd om deze te categoriseren als heel sportief (nr. 1), sportief (nr. 2), neutraal (nr. 3), onsportief (nr. 4) en heel onsportief (nr. 5). De respondenten konden deze labels plakken op de volgende situaties:

- a) Scheidsrechter misleiden.
- b) Beslissing van de scheidsrechter betwisten.
- c) Tegenstander duwen en trekken.
- d) Tegenstander sarren en uit concentratie praten.
- e) Tegenstander beledigen.
- f) Tegenstander schoppen of slaan.

In de onderstaande tabel⁷ ziet u de uitkomst. Een aantal dingen valt op.

Beoefent u zelf een sport?

Allereerst blijkt het uit te maken of iemand in clubverband sport of niet. Zij die sporten of gesport hebben in clubverband categoriseren de voorbeelden relatief vaker als neutraal. Degenen die nooit in clubverband hebben gesport of überhaupt nooit gesport hebben, hellen in alle gevallen

⁷ In deze tabel staan de gemiddelde uitkomsten van de antwoorden. Op de y-as staat de mean, de gemiddelde score.

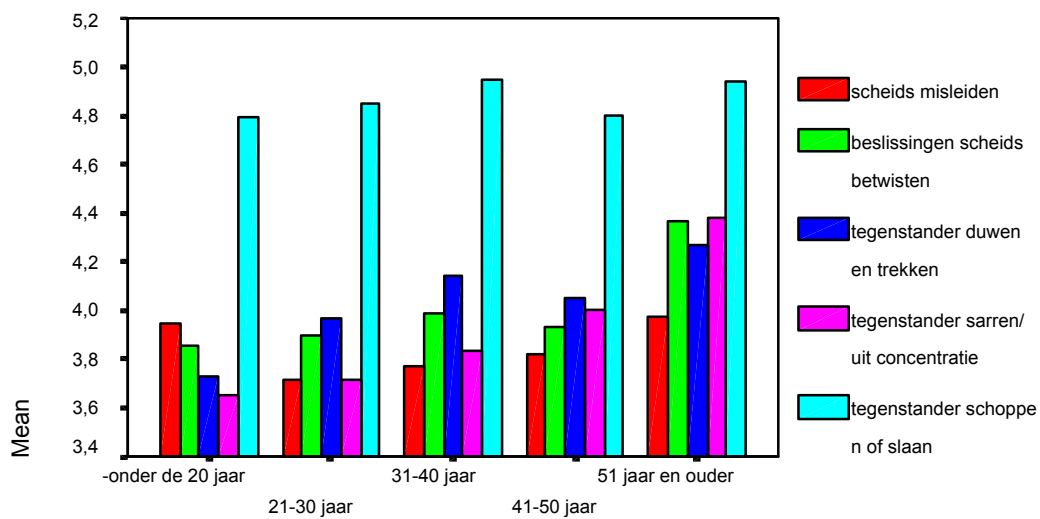
sterker over naar onsportief. Daarnaast is er een tweedeling te zien tussen de voorbeelden a t/m d en de voorbeelden e en f. Het beledigen (e) en het slaan of schoppen van de tegenstander (f) wordt door iedereen als zeer onsportief aangemerkt. De andere situaties leveren een gevarieerder beeld op, door een gemiddelde score tussen neutraal en onsportief. De labels 1 en 2 (heel sportief, sportief) overheersen nergens.

Tabel 3 Tegenstander duwen en trekken

		<i>heel sportief</i> %	<i>sportief</i> %	<i>neutraal</i> %	<i>onsportief</i> %	<i>heel on-sportief</i> %	<i>Totaal (in %)</i>
Geslacht	man	1,5	6,4	25,7	39,2	27,2	100
	vrouw	0,9	1,0	14,6	39,3	44,1	100
<i>Totaal (in %)</i>		<i>1,2</i>	<i>3,6</i>	<i>19,9</i>	<i>39,3</i>	<i>36,0</i>	<i>100</i>

Zowel bij het duwen en trekken tijdens een wedstrijd als bij het sarren en uit de concentratie halen van de tegenstander, blijken er significante verschillen te bestaan tussen mannen en vrouwen. Mannen zijn geneigd dit eerder toelaatbaar te vinden dan vrouwen. Voor de andere voorbeelden blijken er weinig tot geen verschillen te bestaan tussen de seksen.

Opvallend is verder dat naar opleidingsniveau er nauwelijks verschillende meningen bestaan over de grenzen van agressie. Als we inzoomen op leeftijd komt er wel een tweedeling aan het licht.

Leeftijd

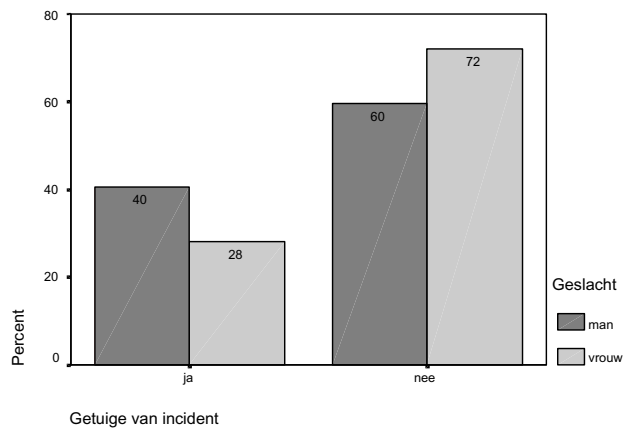
Cases weighted by WEEGPW

Jongere groepen scoren het meest gematigd. Zij merken de voorbeelden relatief nog het vaakst aan als neutraal of onsportief (tussen de scores 3 en de 4). Daar tegenover staat de groep '51 jaar en ouder' die bij bijna alle voorbeelden in meerderheid tussen de 4 (onsportief) en de 5 (heel onsportief) uitkomt.

Actieve (mannelijke) clubsporters en jongeren - deze categorieën hebben veel overlap - beoordelen licht-onsportief gedrag dus milder dan niet-actieve sporters en oudere personen - hier is eveneens veel overlap. Dit duidt op een interessant verschil in acceptatiegrens.

3.3 Persoonlijke ervaring: getuige of betrokkene bij agressiviteit in de sport

Wat verstaan wordt onder sportagressie kan dus verschillen. Ook de kans dat men ermee in aanraking komt is niet gelijk. Toch spreekt een groot deel van de respondenten uit persoonlijke ervaring over agressie in de sport.

VOETBAL

AGRESSIE TUSSEN VOETBALLERS

Dat het er op het voetbalveld soms hardhandig aan toe gaat en dat dit ernstige schade kan opleveren, illustreren de volgende citaten: *“Ik werd in een wedstrijd grof geschopt tijdens acties met de bal, maar ook zonder bal. Mijn medespelers werden agressief en er ontstond een knokpartij met gewonden.”*

Over de context van de wedstrijd (niveau van de spelers, senioren of junioren et cetera) wordt weinig bericht, maar zeven respondenten melden wel expliciet dat hun ervaring met agressiviteit op het voetbalveld samenhangt met allochtone voetbalteams. Volgens deze getuigen maakten de teams zich schuldig aan te grof en te agressief spel en konden ze slecht tegen hun verlies. Een paar citaten: *“Het was tijdens een voetbalwedstrijd tussen een allochtoon team en een autochtoon team. Het allochtoon team was zichtbaar slechter maar kon niet goed tegen zijn verlies en zodoende gingen ze schelden.”* *“De allochtoon club accepteerde de besluiten van de scheidsrechter niet en ging over tot grof spel en het beledigen van vrouwen.”*

De oorzaak van spelerstwisten wordt niet altijd bij de tegenstander gezocht, maar ook regelmatig bij het optreden van de scheidsrechter. *“Spelers van beide partijen gingen met elkaar op de vuist vanwege een beslissing van de scheidsrechter. Later raakte ook de scheidsrechter en het publiek bij de vechtpartij betrokken.”* *“Na een beslissing van de scheidsrechter werd een teamgenoot boos en begon zijn tegenstander te slaan, waarna er jongens van mij en de tegenpartij met elkaar begonnen te vechten en uiteindelijk deden er zelfs toeschouwers mee.”* Zoals deze voorbeelden illustreren lijkt agressiviteit zich als een lopend vuurtje te verplaatsen over het voetbalveld. Een verkeerde waarneming van de wedstrijdleiding of een incident tussen een of twee spelers kan snel overslaan naar hele teams en naar de supporters.

AGRESSIE TEGEN DE SCHEIDSRECHTER

Scheidsrechters kunnen het in het voetbal zwaar te verduren krijgen; een 'verkeerde' beoordeling die wordt betwist, spelers die zich in hun emoties laten gaan, et cetera. Uit de reacties blijkt dat sommige scheidsrechters daar niet ongevoelig onder blijven. Sommige scheidsrechters moeten letterlijk rennen voor hun leven na het nemen van een door spelers niet aanvaarde beslissing: *"De spelers waren het niet eens met scheidrechter en die man moest echt maken dat hij wegkwam anders werd hij in elkaar geslagen."* Weer anderen hebben minder geluk en kunnen de bedreigingen niet meer ontwijken. Een voorbeeld: *"Ik was getuige van een, volgens de spelers, verkeerde beslissing van de scheidsrechter. Deze man werd geschopt en geslagen door spelers van beide teams; wedstrijd gestaakt."*

Het voortijdig staken uit overwegingen van zelfbescherming of om verdere extreme uitingen van agressiviteit tussen spelers te voorkomen, wordt relatief vaak aangehaald. *"De scheidsrechter werd herhaaldelijk uitgescholden door beide partijen en men dreigde met fysiek geweld. De scheidsrechter heeft toen de wedstrijd gestaakt."*

AANZETTEN TOT AGRESSIE DOOR OUDERS EN SUPPORTERS

Supporters, of meer specifiek ouders van voetballers, worden ook genoemd als bron van agressie. Het eigen kind wordt soms aangemoedigd tot onsportief gedrag. Voorbeelden worden gegeven van ouders die de kinderen te veel opfokken, en zelfs het trappen van een tegenstander toestaan en promoten. Als ouders het gevoel hebben dat hun voetballende kinderen onrecht wordt aangedaan, wordt dit soms verbaal en fysiek gemanifesteerd. Deze uitingen van onvrede nemen, zoals blijkt uit de volgende citaten, regelmatig extreme vormen aan. *"De vader van een speler sloeg de scheidsrechter tegen de vlakte."* *"Bij een voetbalwedstrijd voor kinderen was een ouder het er niet mee eens dat zijn zoon werd gewisseld voor een andere speler, waarop hij de trainer een kopstoot gaf."* *"Een scheidsrechter werd door een aantal ouders gemolesteerd, ik ben samen met anderen ertussen gesprongen."* *"Ik was getuige van het feit dat een scheidsrechter werd afgetuigd door vaders van zonen die op dat moment een voetbalwedstrijd speelden. Volgens de vaders maakte de scheidsrechter voortdurend fouten."*

Soms leidt een beslissing van de scheidsrechter er ook toe dat ouders met elkaar op de vuist gaan. *“Ik was er getuige van dat een stel ouders begonnen te vechten door een foute beslissing van de scheidsrechter.”* Andere citaten: *“Tijdens een voetbalwedstrijd werd er op het veld geslagen. Een moeder bemoeide zich ermee en in reactie daarop begon ook die andere moeder zich ermee te bemoeien, opeens had iedereen ruzie met iedereen.”* *“Een juniorenvoetbalwedstrijd moest worden stilgelegd omdat een aantal vaders met elkaar op de vuist gingen.”* Ook wordt er een voorbeeld gegeven van een ouder die zelf de tegenstander van zijn zoon te lijf gaat.

AGRESSIE DOOR TRAINERS

De respondenten gaven ook enkele voorbeelden van verbale en fysieke agressie door trainers jegens spelers, andere trainers en scheidsrechters. Vooral de manier van coachen wordt in de volgende citaten ter discussie gesteld: *“Mijn zoontje was 8 jaar toen hij werd geraakt tijdens een voetbalwedstrijd. De trainer zei: pak hem maar terug. Toen heb ik hem mee naar huis genomen en het bestuur van de vereniging op de hoogte gebracht dat ik dat niet pikte.”* *“Mijn zoontje (6 jaar) was keeper bij de F1-tjes van een voetbalclub hier in de buurt. Toen het joch een bal doorliet waardoor het elftalletje achter kwam te staan kreeg hij de volle laag van de coach, niet een klein beetje maar zeer grof.”* Sommige trainers gaan een stapje verder en schuwen geen uitingen van fysieke agressie: *“Ik was op dat moment leider van een jeugdelftal en ik, en een vader die grensrechter was werden bedreigd met een mes door de leider van het andere elftal.”* *“Ik was getuige van een vechtpartij tussen een speler van club A en de trainer van club B. De trainer had racistische opmerkingen gemaakt tegen de speler, deze pikte dat niet.”*

ANDERE SPORTEN

Niet alleen over voetbal werd gerapporteerd. Bij andere sporten loopt het volgens de getuigenverklaringen soms ook uit de hand. Voorbeelden worden gegeven van incidenten bij waterpolo, basketbal, hockey, korfbal, handbal, honkbal, softbal, tennis en darts.

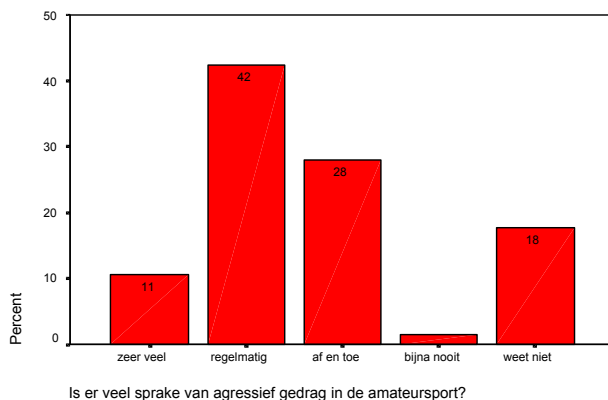
Bij **Waterpolo** geven getuigen twee voorbeelden van agressiviteit tegen de scheidsrechter. Ook tussen coaches gaat het er soms fel aan toe: *“Tijdens het Nederlandse Kampioenschappen waterpolo voor jeugd ging een coach de coach van de tegenpartij te lijf toen deze hem vroeg niet zo tegen de scheidsrechters te schelden. De te lijfgaande coach is ook afgevoerd door de politie.”* In het **basketbal** geven getuigen hier voorbeelden van hard fysiek spel tussen basketbalspelers. Citaten: *“Wegens een per ongeluk gemaakte elleboogstoot tijdens een basketbalwedstrijd op een ploeggenoot is er een vechtpartij ontstaan.”* Over **hockey** worden verschillende voorbeelden gegeven van spelers die hun emoties niet meer de baas zijn en tegenspelers uitschelden, schoppen of slaan met de hockeystick. Een voorbeeld: *“Een teamlid werd met een hockeystick diverse malen op haar rug geslagen, de scheidsrechter (in beschonken toestand) weigerde hier in te grijpen. Na dreiging om naar de bond te stappen door mij en mijn team, leek het de scheidsrechter beter de wedstrijd te staken.”* **Korfbal** wordt ook een enkele keer aangehaald. Getuigen geven voorbeelden van ruw en onsportief spel. *“Vechtpartij tijdens korfbalwedstrijd. Het ging om een vrije worp, ik werd daarbij in mijn gezicht geslagen en mijn medespelers namen dat niet, er brak een redelijk groot gevecht uit.”* Twee getuigen geven voorbeelden van incidenten tegen de scheidsrechter bij **handbalwedstrijden**. Over **honkbal** kwamen de volgende getuigenverklaringen binnen: *“Na een al dan niet foutieve beslissing van de scheidsrechter gingen de fans zich tegen elkaar keren en dat is uitgelopen op een vechtpartij. Er zijn verschillende arrestaties verricht en de wedstrijd is gestaakt.”* *Eén getuige doet verslag van een handgemeen tijdens een softbalwedstrijd. Een Rotterdammer was getuige van een vechtpartij tussen ouders bij een tenniswedstrijd. Citaat: “Vader van tennisser bemoeide zich continu met het spel van zijn zoon. Dit leidde tot irritaties tussen de aanhang van beide jongens. Op een gegeven moment werd de vader zo agressief dat hij een vechtpartijtje uitlokte.”* Bij darts gaat het ook wel eens mis: *“De laatste wedstrijd van het seizoen, tegenstander moet 7-2 winnen om kampioen te worden. Op het moment dat wij derde punt pakken verbouwen ze het café. Zonder lichamelijk geweld zijn ze het café uitgezet.”*

3.4 De ernst van de situatie

Sportagressie is dus een bekend fenomeen dat door tal van individuele verhalen wordt geïllustreerd. Maar zijn er ook bepaalde patronen in te onderscheiden? Hoe vaak komt het voor? Is er in Rotterdam sprake van een toename of vergroving? En is het inderdaad vooral een probleem dat bij voetbal speelt?

De frequentie

Verbale en fysieke agressie in de Rotterdamse amateursport is volgens de respondenten een frequent verschijnsel.

Eén op de tien Rotterdammers is van mening dat agressie in de amateursport zeer veel voorkomt. Vier op de tien houden het op 'regelmatig', 28% antwoordt 'af en toe'. Het aandeel van Rotterdammers die zeggen dat dergelijke agressie bijna nooit voorkomt is nihil (1,5%). Zeventien en een half procent weet het niet.

Tabel 4 Is er veel sprake van agressief gedrag in de amateursport?

Sportstatus	zeer veel	regelmatig	af en toe	bijna nooit	weet niet
ja, beoefent sport in clubverband	7,6	49,2	30,6	4,6	7,9
ja, beoefent sport, maar niet in clubverband	6,3	39,4	29,9	1,1	23,4
nee, maar wel vroeger gesport in clubverband	14,1	45,0	25,9	0,2	14,7
nee, maar wel vroeger gesport, alleen niet in clubverband	11,0	32,3	35,6	1,9	19,2
nee, nog nooit gesport	11,0	44,9	15,0	0,7	28,5
Totaal (in %)	10,5	42,4	27,9	1,5	17,7

Interessant, of beter gezegd zorgwekkend is de constatering dat de respondenten die in clubverband sporten of gesport hebben het meest somber zijn over de omvang van agressie in de sport. Dit is extra opvallend omdat zij een sportincident veel minder snel als onsportief bestempelen dan '(ex)sporters buiten clubverband' of 'niet sporters'. 56,8 % van degenen die momenteel in clubverband sporten en 59% van de voormalige clubsporters is van mening dat agressief gedrag zeer veel tot regelmatig voorkomt. Zij blijven met die score boven de niet-sporters (55%) en de (ex)sporters buiten clubverband (rond 45%).

Tabel 5 Is er veel sprake van agressief gedrag?

		zeer veel	regelmatig	af en toe	bijna nooit	weet niet	Totaal (in %)
Hoogst genoten opleiding	Lager onderwijs	29,0	42,0	22,5		6,5	100
	Lager beroepsonderwijs	11,5	47,0	31,3		10,2	100
	Middelbaar algemeen onderwijs	14,1	50,1	23,6	1,1	11,1	100
	Middelbaar beroepsonderwijs	8,3	40,9	31,7	1,4	17,7	100
	Hoger algemeen onderwijs	9,4	37,9	33,8	3,3	15,7	100
	Hoger beroepsonderwijs	7,5	39,1	24,4	1,4	27,6	100
	Wetenschappelijk onderwijs	4,0	35,0	23,1	4,7	33,2	100
Totaal (%)		10,7	42,4	27,9	1,5	17,5	100

Als we het opleidingsniveau erbij betrekken valt op dat vooral de deelnemers met lager onderwijs vinden dat er *zeer veel* sprake is van fysiek en verbaal geweld in de sport (29%). Over het algemeen kan worden gesteld dat de lager en middelbaar geschoolde respondenten vaker vin-

den dat in de amateursport veel agressie voorkomt dan de respondenten met een hogere of wetenschappelijke opleiding. Deze laatste groep geeft ook vaker aan het niet te weten.

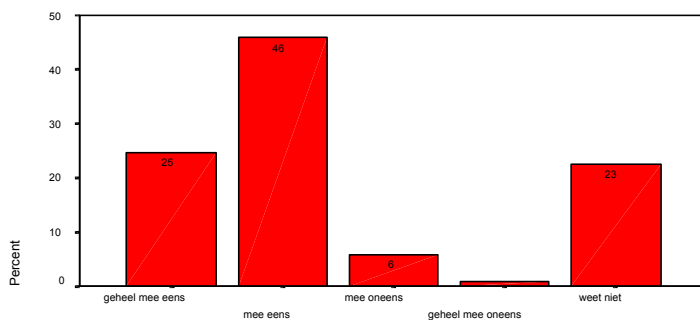
Tabel 6 *Is er veel sprake van agressief gedrag?*

		<i>zeer veel</i>	<i>regelmatig af en toe</i>	<i>bijna nooit</i>	<i>weet niet</i>	<i>Totaal (in %)</i>
Leeftijd	onder de 20 jaar	3,6	41,8	32,7	5,7	100
	21-30 jaar	9,0	35,9	30,0	2,3	100
	31-40 jaar	6,2	39,8	32,1	0,8	100
	41-50 jaar	20,6	43,7	21,5	0,4	100
	51 jaar en ouder	10,3	53,0	25,0	11,7	100
<i>Totaal (in %)</i>		<i>10,5</i>	<i>42,4</i>	<i>27,9</i>	<i>1,5</i>	<i>100</i>

Ook naar leeftijd zijn er verschillen zichtbaar. Zo antwoorden de leeftijdsgroepen van 41 tot en met 50 jaar en van 51 jaar en ouder vaker dat er regelmatig tot zeer veel sprake is van agressie (respectievelijk 64% en 63%). De andere leeftijdsgroepen zijn beduidend terughoudender: het percentage dat van mening is dat agressief gedrag regelmatig tot zeer veel voorkomt blijft bij de jongere groepen steken onder de vijftig procent. De veertig-plussers lijken de Rotterdamse situatie dus negatiever te beoordelen.

Is er sprake van een toename van agressiviteit?

We hebben aan de respondenten de volgende stelling voorgelegd: ‘Agressie in de Rotterdamse amateursport is de laatste jaren toegenomen.’

Agressie in amateursporten is de laatste jaren toegenomen.

Een op de vier Rotterdammers is het *geheel eens* met deze stelling en 48% is het er *mee eens*. In totaal geeft daarmee 71,5% van de respondenten aan dat agressie in de Rotterdamse amateursporten de laatste jaren is toegenomen. Bijna niemand is het met de stelling oneens en 23% weet het niet.

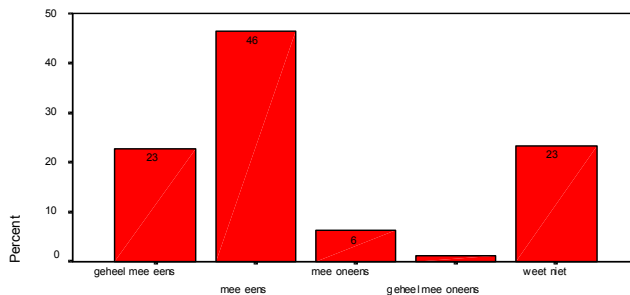
Tabel 7 Agressie in de Rotterdamse amateursport is de laatste jaren toegenomen

		<i>geheel mee eens</i>	<i>mee eens</i>	<i>mee on- eens</i>	<i>geheel mee on- eens</i>	<i>weet niet</i>	<i>Totaal (in %)</i>
Leeftijd	onder de 20 jaar	10,5	54,6	4,5	1,4	29,0	100
	21-30 jaar	17,5	43,5	9,9	0,9	28,2	100
	31-40 jaar	19,9	48,3	4,6		27,2	100
	41-50 jaar	35,4	41,7	6,4	0,7	15,8	100
	51 jaar en ouder	36,1	46,1	2,0	2,1	13,7	100
<i>Totaal (in %)</i>		<i>24,7</i>	<i>45,9</i>	<i>5,9</i>	<i>1,0</i>	<i>22,6</i>	<i>100</i>

Opnieuw blijken ouderen pessimistischer dan jongeren. De Rotterdammers vanaf 41 jaar zijn het sterker eens met de stelling dan jongere respondenten. De 'jongere' stadsbewoners zeggen ook vaker dat ze het niet weten dan de 'ouderen'.

Is er sprake van verharding?

Bij de stelling 'De laatste jaren is sprake van grovere en hardere vormen van agressie in de sport' kregen we in hoofdzaak bevestigende antwoorden.

De laatste jaren is sprake van grovere en hardere vormen van agressie in de amateursport.

Het patroon in de reacties is hier bijna hetzelfde als bij de vorige vraag. Een ruime meerderheid van de Rotterdammers is van mening dat de agressie in de amateursport de laatste jaren harder en grover is geworden. Ook hier geeft een kwart aan het niet te weten. Dit zijn vooral Rotterdammers die zelf nooit gesport hebben of die nu sporten, maar niet in clubverband. Zoals blijkt uit onderstaande tabel zijn het vooral de (ex)sporters in clubverband die het *geheel eens* zijn met de stelling.

Tabel 8 Stelling: de laatste jaren is sprake van grovere en hardere vormen van agressie in de sport

	<i>geheel mee eens</i>	<i>mee eens</i>	<i>mee on-eens</i>	<i>geheel mee oneens</i>	<i>weet niet</i>
ja, beoefent sport in clubverband	22,6	51,2	8,4	0,4	17,4
ja, beoefent sport, maar niet in clubverband	19,3	41,9	4,1	1,5	33,2
nee, maar wel vroeger gesport in clubverband	27,4	46,4	4,2	1,2	20,9
nee, maar wel vroeger gesport, alleen niet in clubverband	20,5	51,2	8,0	1,8	18,5
nee, nog nooit gesport	18,8	41,1	11,0		29,0
<i>Totaal (in %)</i>	<i>22,7</i>	<i>46,5</i>	<i>6,3</i>	<i>1,1</i>	<i>23,4</i>

Ook uitgesplitst naar leeftijd tekent zich hetzelfde patroon af.

Tabel 9 De laatste jaren is sprake van grovere en hardere vormen van agressie in de sport

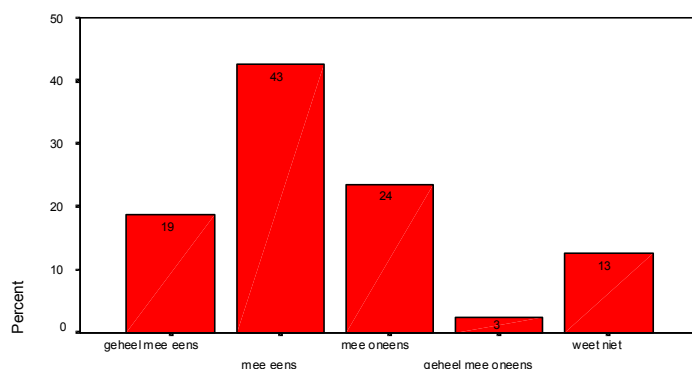
		<i>geheel mee eens</i>	<i>mee eens</i>	<i>mee on-eens</i>	<i>geheel mee on-eens</i>	<i>weet niet</i>	<i>Totaal (in %)</i>
Leeftijd	onder de 20 jaar	10,6	46,2	9,2		34,1	100
	21-30 jaar	16,2	44,6	6,6	2,0	30,6	100
	31-40 jaar	20,2	49,3	3,3	0,8	26,4	100
	41-50 jaar	34,1	43,0	7,1	0,7	15,0	100
	51 jaar en ouder	28,9	49,9	6,6	1,2	13,3	100
<i>Totaal (in %)</i>		<i>22,7</i>	<i>46,5</i>	<i>6,3</i>	<i>1,1</i>	<i>23,4</i>	<i>100</i>

Slechts 10,5 % van de Rotterdammers onder de twintig jaar is het geheel eens met de stelling, terwijl dit geldt voor 36,1% van de Rotterdammers ouder dan 51 jaar. 'Jongeren' zeggen ook vaker het niet te weten.

Is het een voetbalprobleem?

De getuigenverklaringen gingen met name over voetbal. Komt dat doordat voetbal de populairste sport is, of is agressie meer inherent aan deze sport?

Agressiviteit is een probleem dat voornamelijk bij voetbal speelt.

Dat laatste, denken zes van de tien Rotterdammers (62%). Zij zijn het (geheel) eens met de stelling 'Agressiviteit in de amateursport is een probleem dat voornamelijk bij voetbal speelt'. Een vierde van de Rotterdammers is het daarentegen (geheel) niet mee eens: ook andere sporten hebben volgens hen problemen. Dertien procent weet het niet.

Tabel 10 Stelling: agressiviteit in de amateursport is een probleem dat voornamelijk bij voetbal speelt

		geheel mee eens	mee eens	mee oneens	geheel mee oneens	weet niet	Totaal (in %)
Hoogst genoten opleiding	Lager onderwijs	45,0	36,9	14,2		3,9	100
	Lager beroepsonderwijs	34,2	38,8	17,2	2,6	7,2	100
	Middelbaar algemeen onderwijs	12,1	54,3	21,5	2,1	10,0	100
	Middelbaar beroepsonderwijs	13,1	41,1	29,4	3,9	12,5	100
	Hoger algemeen onderwijs	19,1	44,8	22,2	1,6	12,3	100
	Hoger beroepsonderwijs	9,6	41,6	26,7	2,3	19,8	100
	Wetenschappelijk onderwijs	10,4	39,6	27,8	3,2	19,0	100
Totaal (in %)		18,7	42,7	23,6	2,6	12,5	100

Lager opgeleiden zijn het vaakst van mening dat agressie vooral een voetbalprobleem is. De hoger opgeleiden (die ook vaker andere sporten beoefenen) betwijfelen sterker of het probleem zich beperkt tot voetbal.

3.5 Welke factoren vergroten de kans op agressie?

We hebben de respondenten een aantal tegenstellingen uit de sportpraktijk voorgelegd. Telkens was de vraag of zij konden aangeven in welk geval volgens hen de kans op het ontstaan van agressiviteit het grootste is. De tegenstellingen waren:

1. Individuele sport versus teamsport.⁸
2. Wedstrijden tussen senioren versus wedstrijden tussen junioren.
3. Recreatiesport versus prestatiesport.
4. Wedstrijd met weinig toeschouwers versus een wedstrijd met veel toeschouwers.
5. Allochtoon team versus etnisch gemengd team.
6. Wedstrijd tussen twee autochtone teams versus wedstrijden tussen twee allochtone teams.

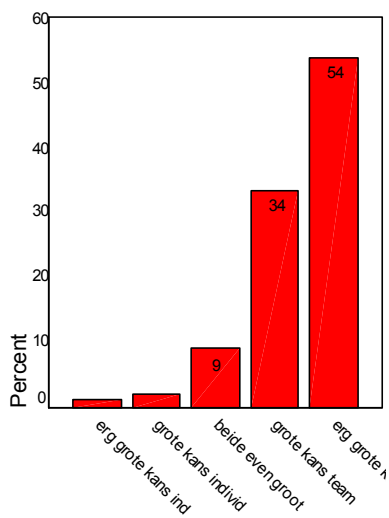
Gemiddeld genomen is de kans op agressie volgens de respondenten veel groter bij teamsporten dan bij individuele sporten, en bij prestatiesporten wordt de kans ook groter geacht dan bij recreatiesporten. Juniorwedstrijden worden tot slot duidelijk als risicovoller gezien dan partijen tussen senioren.

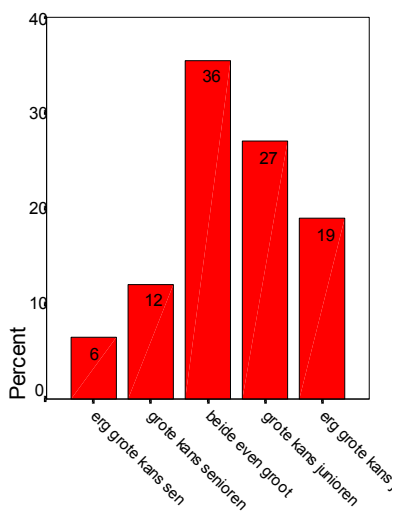
8 Voorbeeld: Wanneer is de kans op agressie groter?

Teamsport   1 – 2 – 3 – 4 – 5   Individuele sport

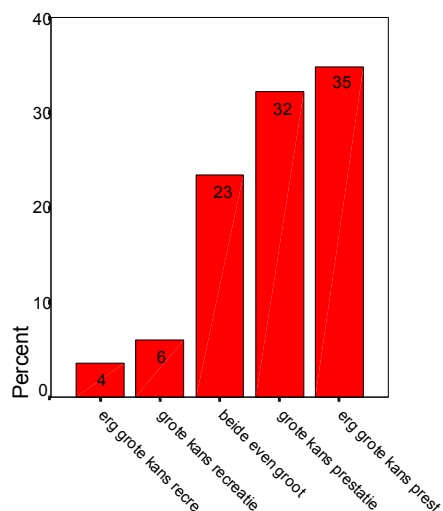
- 1= erg grote kans teamsport,
- 2= grote kans teamsport,
- 3= beide even groot,
- 4= grote kans individuele sport,
- 5= erg grote kans individuele sport.

individuele sporten versus teamsporten

senioren versus junioren

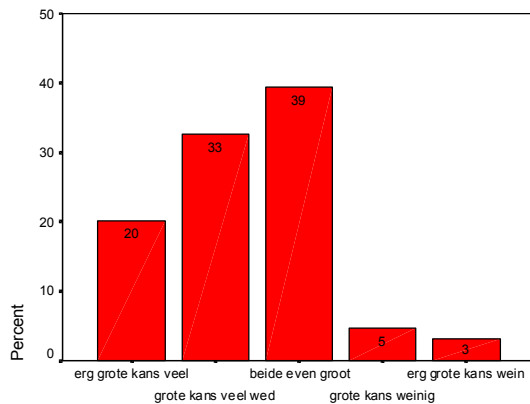
recreatiesport versus prestatiesport

Ook denkt men dat er bij juniorenwedstrijden meer kans op agressie is dan bij competities tussen senioren. De factoren teamsport, prestatie en (in mindere mate) jonge leeftijd hebben volgens Rotterdammers dus een positieve (lees: slechte) invloed op agressie in de amateursport. Met andere woorden: bij een op prestatiegerichte teamwedstrijd van junioren is volgens Rotterdammers de kans op het ontstaan van agressie het hoogst.

Bij de andere tegenstellingen die zijn voorgelegd, komt er meer verdeeldheid aan het licht over risicovolle situaties.

Supporters

De aanwezigheid van bezoekers en supporters vergroot volgens de meeste respondenten de kans op agressief gedrag.

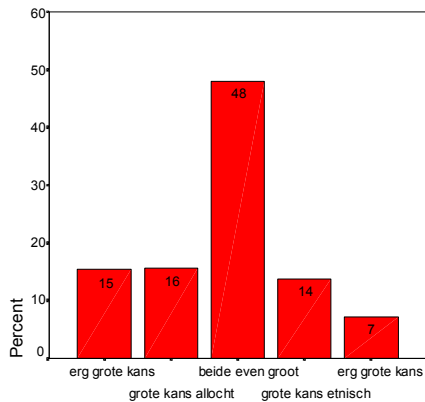

wedstrijden met veel bezoekers versus wedstrijden met weinig bezoekers

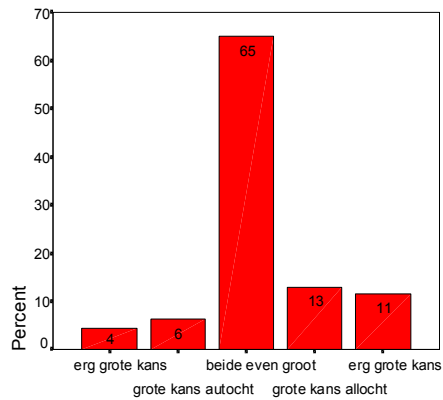
Een meerderheid van 53% denkt dat de kans op agressiviteit (erg) groot is wanneer er veel bezoekers zijn. De jonge Rotterdammers zijn daarvan het sterkst overtuigd; 3 op de 5 respondenten onder de twintig jaar menen dat de aanwezigheid van veel supporters de kans op agressiviteit (erg) vergroot. Negenendertig procent van alle geïnterviewden denkt daarentegen dat de aanwezigheid van publiek weinig verschil maakt.

Culturele en etnische verschillen

Hoe denkt men over de invloed van culturele en etnische verschillen op agressiviteit in de sport?

allochtoon team versus etnisch gemengd team

wedstrijden tussen twee autochtone teams versus
wedstrijden tussen twee allochtone teams

In de bovenstaande (linker) tabel is zichtbaar dat 31% van de Rotterdammers de kans op agressiviteit groter inschat bij een allochtoon team dan bij een team bestaande uit verschillende etniciteiten. Een kleine groep van 21% denkt daarentegen dat er een groter risico is bij een etnisch gemengd team. Bijna de helft (48%) van de Rotterdammers is van mening dat de kans in beide gevallen even groot is.

Als we kijken naar de rechter tabel zien we dat 1 op de 4 Rotterdammers denkt dat de kans op agressie groter is bij een wedstrijd tussen twee allochtone teams. Tien procent van de respondenten veronderstelt dat de kans juist groter is als er twee autochtone teams tegenover elkaar staan. Een ruime meerderheid van 65% is echter van mening dat deze verschillen er weinig toe doen en dat de kans in beide gevallen even groot is. Hoewel in beide tabellen allochtone teams iets negatiever scoren, zijn de verschillen gering. Bij een meer specifieke analyse blijkt niettemin dat zich bij deze vraag significante meningsverschillen voordoen tussen de diverse categorieën respondenten.

Verschillen naar opleidingsniveau

Rotterdammers die lager onderwijs of lager beroepsonderwijs hebben gevolgd antwoorden het vaakst dat de kans op agressie groter is bij allochtone teams dan bij etnisch gemengde teams.

Tabel 11 Allochtoon team versus etnisch gemengd team

		<i>erg grote kans allochtoon</i>	<i>grote kans allochtoon</i>	<i>beide even groot</i>	<i>grote kans etnisch gemengd</i>	<i>erg grote kans etnisch gemengd</i>	Totaal (%)
Hoogst genoten opleiding	Lager onderwijs	25,1	22,5	38,1	10,4	3,9	100
	Lager beroepsonderwijs	19,5	15,4	29,8	25,5	9,8	100
	Middelbaar algemeen onderwijs	14,7	12,0	48,4	17,1	7,9	100
	Middelbaar beroepsonderwijs	16,1	13,4	52,5	7,5	10,4	100
	Hoger algemeen onderwijs	13,7	18,5	52,6	9,9	5,4	100
	Hoger beroepsonderwijs	10,7	14,8	57,6	12,1	4,8	100
	Wetenschappelijk onderwijs	9,5	22,2	55,5	10,3	2,5	100
Totaal (%)		15,5	15,7	47,7	13,9	7,3	100

Tabel 12 Twee autochtone teams tegen elkaar versus twee allochtone teams tegen elkaar

		<i>erg grote kans 2 autochtoon</i>	<i>grote kans 2 autochtoon</i>	<i>beide even groot</i>	<i>grote kans 2 allochtoon</i>	<i>erg grote kans 2 allochtoon</i>	Totaal (%)
Hoogst genoten opleiding	Lager onderwijs		16,0	49,8	26,4	7,8	100
	Lager beroepsonderwijs	8,2	11,3	59,2	12,3	8,9	100
	Middelbaar algemeen onderwijs	2,1	6,3	67,6	10,4	13,6	100
	Middelbaar beroepsonderwijs	7,8	2,2	64,9	10,7	14,4	100
	Hoger algemeen onderwijs	1,5	8,5	68,3	10,7	11,0	100
	Hoger beroepsonderwijs	1,5	1,4	74,8	11,5	10,7	100
	Wetenschappelijk onderwijs	2,4	4,7	61,1	21,4	10,4	100
Totaal (%)		4,4	6,2	64,8	13,1	11,5	100

Rotterdamers met een middelbare of hogere opleiding zeggen in meerderheid dat de kans op agressiviteit in beide gevallen even groot is.

Dit patroon zien we terug bij de vraag of een 'Hollandse' wedstrijd (twee autochtone teams) eerder uit de hand loopt of een 'buitenlandse' wedstrijd (twee allochtone teams). Met dien verstande dat wetenschappelijk geschoolden hier een opvallend duo vormen met lager opgeleiden. Beide dichtten wel veel kans tot agressie bij wedstrijden tussen twee allochtone teams.

Verschillen naar geslacht

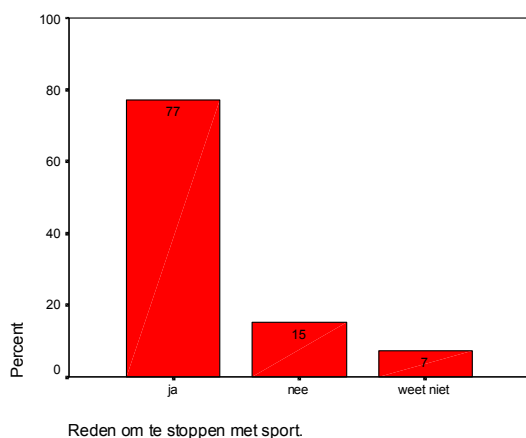
Tabel 13 Twee autochtone versus twee allochtone teams tegen elkaar

		erg grote kans 2 autochtoon	grote kans 2 autochtoon.	beide even groot	grote kans 2 allochtoon	erg grote kans 2 allochtoon	Totaal (in %)
Geslacht	man	3,5	4,9	57,6	18,4	15,5	100
	vrouw	5,1	7,5	71,8	7,9	7,7	100
Totaal (in %)		4,3	6,3	65,0	13,0	11,5	100

Vrouwen zijn duidelijk een neutralere mening toegedaan dan mannen. Mannen denken eerder dat de etnische factor een rol speelt.

3.6 Is agressie in de sport aanleiding om te stoppen?

Worden er consequenties verbonden aan de agressie? We legden de volgende vraag voor: 'Als bij de amateursport waarmee u de meeste affiniteit heeft regelmatig ernstige incidenten van agressie plaatsvinden, is dit dan een reden om te stoppen met die sport of om niet langer wedstrijden van die sport te bezoeken?'

Een overgrote meerderheid van 89% heeft deze vraag met ja beantwoord. 15% zegt niet te stoppen met sport en 7% weet het niet. De respondenten geven dus massaal aan dat ze in een dergelijke situatie hun heil zoeken in een andere sport of de sport in zijn geheel de rug toekeren.

Tabel 14 Stoppen met sporten en/of wedstrijden bezoeken?

	<i>ja</i>	<i>nee</i>	<i>weet niet</i>
ja, beoefent sport in clubverband	65,8	28,2	5,9
ja, beoefent sport, maar niet in clubverband	77,0	15,0	8,0
nee, maar wel vroeger gesport in clubverband	78,2	13,6	8,2
nee, maar wel vroeger gesport, alleen niet in clubverband	79,8	13,5	6,7
nee, nog nooit gesport	88,7	4,2	7,1

Als we onderscheid maken naar sportervaring zijn sporters in clubverband nog het meest gematigd (65,8%).

Bij het al dan niet stoppen met sporten door agressiviteit speelt het element leeftijd opnieuw een belangrijke rol.

Tabel 15 Stoppen met sporten en/of wedstrijden bezoeken?

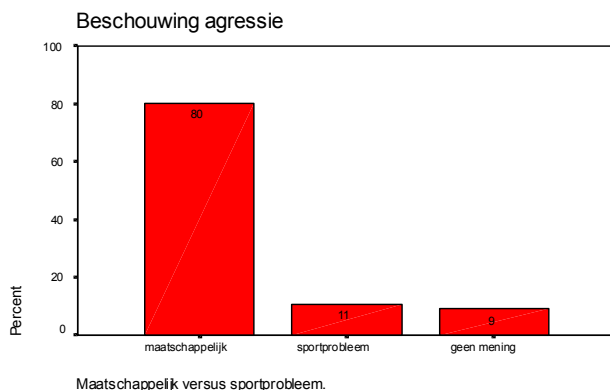
	<i>onder de 20 jaar</i>	<i>21-30 jaar</i>	<i>31-40 jaar</i>	<i>41-50 jaar</i>	<i>51 jaar en ouder</i>	<i>Totaal (in %)</i>
ja	54,7	72,3	83,6	85,3	81,6	77,3
nee	32,5	19,4	11,0	10,0	10,1	15,3
weet niet	12,8	8,2	5,4	4,7	8,3	7,4
Totaal (in %)	100	100	100	100	100	100

Respondenten onder de twintig jaar geven een gematigder antwoord dan oudere leeftijdscategorieën. Jongeren stoppen significant minder snel met sporten dan oudere Rotterdammers. Op latere leeftijd blijkt agressie van invloed te zijn op het stoppen met een bepaalde sport en/of het bezoeken van bepaalde wedstrijden.

3.7 Maatschappelijke kwestie of een sportprobleem?

De door de meerderheid van de respondenten gesignaleerde toename van onsportieve en agressieve incidenten bij amateursporten wordt vooral ervaren als een probleem dat wordt veroorzaakt door maatschappelijke veranderingen.

Zo vindt vier vijfde dat het slechte gedrag in de sport de lagere tolerantiegrens in de hele samenleving weerspiegelt. Elf procent meent dat het vooral een sportprobleem is: de wil om te winnen leidt tot verruwing van het spel.

Tabel 16 Maatschappelijk versus sportprobleem

Sportstatus	maatschappelijk probleem	sport probleem	geen mening	Totaal (%)
ja, beoefent sport in clubverband	73,2	15,1	11,7	100
ja, beoefent sport, maar niet in clubverband	84,2	5,6	10,2	100
Nee, maar wel vroeger gesport in clubverband	81,3	10,0	8,7	100
Nee, maar wel vroeger gesport, alleen niet in clubverband	81,0	10,4	8,6	100
Nee, nog nooit gesport	79,1	16,5	4,4	100

Clubsporters en respondenten die nog nooit gesport hebben benoemen agressiviteit in de amateursport vaker als sportprobleem dan de andere categorieën respondenten.

3.8 Instrumenten om agressie te voorkomen

We hebben de respondenten gevraagd wat volgens hen de twee beste instrumenten zijn om agressie in de amateursport te voorkomen. Ze konden kiezen uit vijf antwoorden: (1) strengere sancties (lik-op-stuk-beleid), (2) trainers en begeleiders wijzen op hun voorbeeldfunctie, (3) fair-play campagne, (4) bevorderen van etnisch gemengde teams en (5) geen mening.

Tabel 17 Beste instrument om agressie te voorkomen

Instrument	%
1. Strenger straffen (lik-op-stuk-beleid)	78
2. Trainers en begeleiders wijzen op voorbeeldfunctie	60
3. Fair-play campagne	33
4. Bevorderen van etnisch gemengde teams	26
5. Geen mening	3
Totaal (in %)	200*

* Totaal is 200% omdat gevraagd is om twee van de vijf instrumenten te kiezen

De beste instrumenten om agressie in de sport te beteugelen zijn volgens de respondenten het invoeren van strengere sancties (78%) en het wijzen van trainers op hun voorbeeldgedrag (60%). Daarna komen het houden van een fair-playcampagne gericht op spelers (33%) en het bevorderen van etnisch gemengde teams (26%).

3.9 Resumé

Geconcludeerd kan worden dat Rotterdammers inzake sport en agressie een deskundig publiek vormen. Niet geheel tot hun eigen zin, want de incidenten die ze benoemen en de ontwikkelingen die ze zien zijn niet positief. Eén op de drie Rotterdammers is persoonlijk getuige geweest van incidenten bij wedstrijden in de amateursport. Agressie in de sport is volgens de Rotterdammers een regelmatig verschijnsel dat de laatste jaren is toegenomen en verhard. Club-sporters en ex-clubsporters uiten zich het meest negatief over het huidige agressiepeil. Dit is extra opvallend omdat zij een sportincident veel minder snel als onsportief bestempelen dan '(ex)sporters buiten clubverband' of 'niet sporters'. Ook zijn er op dit punt verschillen tussen sekse: vrouwen benoemen iets sneller onsportief en (mede daardoor) is het sportplezier bij

vrouwen eerder aangetast door vormen van agressie dan bij mannen. Agressie in de sport blijkt ook hoofdzakelijk een mannenprobleem te zijn (mannen zijn significant vaker getuige of betrokken).

Is het ook vooral een voetbalprobleem? Volgens de meerderheid van de respondenten is dit het geval. De kans op agressie is in de ogen van de respondenten afhankelijk van het soort sport (met name teamsporten en daarbinnen voetbal), het niveau van de sport (prestatie), de aantallen toeschouwers en de leeftijd (jong). Etniciteit speelt volgens de ondervraagden in mindere mate een rol. Een opvallende constatering is dat agressie de actieve en passieve sportdeelnemer in gevaar brengt. De Rotterdammer geeft aan dat hij of zij zal uitwijken naar andere sporten of zelfs stopt met (bezoeken van) sporten als zich regelmatig wantoestanden voordoen. De oplossing van het probleem moet vooral worden gezocht in stringenter regelgeving en in het investeren in de kwaliteit van trainers.

Hoofdstuk 4

Het Rotterdamse amateurvoetbal en agressie: een kwalitatieve analyse

4.1 Inleiding

Zoals in het vorige hoofdstuk aan de orde is gekomen, is voetbal volgens veel Rotterdammers een agressiegevoelige sport. Ook andere bevolkingsonderzoeken (NIPO 1997) wijzen uit dat (amateur)voetbal als agressiegevoelige sport vatbaarder voor agressie wordt beschouwd dan andere sporten. In dit hoofdstuk richten we ons vervolgens op de kwalitatieve vraag waarom het relatief vaak mis gaat in het amateurvoetbal. Om de oorzaken en mogelijke oplossingen te verkennen zijn interviews gehouden met Rotterdamse voetballers, trainers, ouders en scheidsrechters.

De interviews en de selectie van de clubs

De interviews zijn niet individueel maar in groepsverband afgenomen. Per gesprek zaten telkens drie tot negen personen aan tafel. Driemaal is er een onderhoud geweest met trainers, even zo vaak is gesproken met voetballers uit de juniorencategorie en viermaal zijn senioren aan het woord geweest. Daarnaast is een gesprek gevoerd met ouders van juniorenvoetballers en is een aparte bijeenkomst belegd met (bonds)scheidsrechters. De gesprekken kenden een gestructureerde opzet, maar er is veel ruimte gegeven om mensen in hun eigen bewoordingen problemen en oplossingen te laten benoemen. Dat de beide onderzoekers zelf ook sporten is daarbij van belang gebleken om elkaar goed te 'verstaan'.

De verschillende gesprekspartners zijn (afgezien van de scheidsrechters) allen verbonden aan vier voetbalclubs. Deze verenigingen worden in het onderzoek niet met naam en toenaam aangeduid. Om de openhartigheid te bevorderen is uitgegaan van anonimiteit. De selectie van de clubs is tot stand gekomen op basis van een analyse van jaarlijkse zwartboeken van de molesatiecommissie van de KNVB. Bij alle onderzochte clubs hebben in het recente verleden een of

meerdere vormen van ernstige misdraging plaatsgevonden. Vaak betrof het een molestatie van de scheidsrechter of collectief wangedrag van een elftal en / of de entourage.

De ernstige misdragingen die geconstateerd zijn, vormen echter niet het complete verhaal. Zij geven, zoals gezegd, vooral een inzicht in gerapporteerde factoren. Dergelijke rapporten worden het meest consequent opgemaakt bij prestatiewedstrijden. In de lagere regionen van het amateurvoetbal worden grote, maar vooral kleine misstanden op het wedstrijdformulier lang niet altijd vermeld. Bijvoorbeeld omdat een clubscheidsrechter onder druk wordt gezet om van rode en gele kaarten of van vroegtijdige staking geen melding te maken. Dergelijke 'onregelmatigheden' worden achteraf vaak in den minne geschikt. De geselecteerde clubs kunnen dus 'pech' hebben gehad, dat juist misstanden waarbij zij betrokken waren, wel gesignaleerd zijn. Anderzijds geldt ook voor hen dat hier wellicht sprake is van het topje van de ijsberg.

Sommige clubs die op basis van het zwartboek zijn geselecteerd, hebben inmiddels maatregelen genomen tegen agressie. Die maatregelen willen we ook meenemen in onze beschouwing over de oplossingen. Hieronder worden in een tabel de (anonieme) clubs en de geconstateerde vergrijpen geïntroduceerd.

Beschrijving van de club	Soort wangedrag		
	1999 – 2000	2000 – 2001	Gestaakte wedstrijd 2001 –(april) 2002
A is een grote vereniging die veel te maken heeft gehad met agressie. De laatste jaren gaat het (relatief) iets beter. De vereniging is de afgelopen jaren behoorlijk verkleurd van een overwegend autochtone vereniging naar een cultureel gemengde vereniging	In totaal vier keer betrokken geweest bij wangedrag op het veld, namelijk: molestatie van de scheidsrechters (2x), vechtpartijen tussen spelers en verbaal geweld / wanordelijkheid.	Niet betrokken geweest	Twee keer een wedstrijd gestaakt. Teams: selectie-teams junioren
Interviews met selectiejeugd (A en B)* en trainers.	Betrokken teams: selectie-teams junioren		

Beschrijving van de club	Soort wangedrag		
	1999 – 2000	2000 – 2001	Gestaakte wedstrijd 2001 – (april) 2002
<p>B is een redelijk grote vereniging. De club heeft voornamelijk de laatste twee seizoenen van doen met agressiviteit op het veld. De jeugdelftallen kennen een grotere instroom van allochtone dan autochtone leden.</p> <p>Interviews met seniorenteams, zowel selectie als lagere elftallen en met trainers.</p>	<p>Eén keer betrokken geweest bij wangedrag, molestatie van een scheidsrechter op het veld.</p> <p>Betrokken teams: selectie-team senioren</p>	<p>Drie keer betrokken geweest, namelijk: molestatie van scheidsrechters (2x) en verbaal geweld / wanordelijkheid.</p> <p>Teams: selectie junioren en senioren</p>	<p>Vijf keer een wedstrijd gestaakt</p> <p>Teams: selectie junioren en senioren, lagere elftallen senioren.</p>
<p>C is een vereniging die de afgelopen drie seizoenen herhaaldelijk betrokken is geweest bij wanordelijkheid en agressie op het veld. Het ledenbestand bestaat voor de helft uit allochtone leden en autochtone leden.</p> <p>Interviews met spelers van seniorenteams.</p>	<p>Drie keer betrokken geweest bij wangedrag op het veld, namelijk: molestatie van de scheidsrechter, vechtpartij tussen spelers en vechtpartij tussen toeschouwers.</p> <p>Betrokken teams: lagere seniorenelftallen, jeugd-selectieteam</p>	<p>Twee keer betrokken geweest bij molestatie van de scheidsrechters.</p> <p>Teams: D-jeugd (niet selectie) en selectie senioren.</p>	<p>Vier keer een wedstrijd gestaakt</p> <p>Teams: selectie-senioren, lagere senioren, D-jeugd (niet-selectie).</p>
<p>D is een redelijk grote voetbalclub met hoofdzakelijk allochtone leden en een gering aantal autochtone leden. De vereniging is vooral het afgelopen seizoen veelvuldig in beeld geweest bij agressie op het veld. Dit geldt zowel voor de jeugd als de senioren.</p> <p>Interviews met trainers, pupillen en hun ouders en de (lagere) senioren teams.</p>	<p>Niet betrokken geweest</p>	<p>Eén keer betrokken geweest bij molestatie van scheidsrechter.</p> <p>Team: lager senioren-elftal</p>	<p>Zes keer een wedstrijd gestaakt.</p> <p>Teams: selectie senioren en jeugd (C en E), lagere seniorenelftallen.</p>

* Leeftijdsgrenzen voetbal: pupil: F = 7/8 jaar, E = 9/10 jaar, D = 11/12 jaar, junior: C = 13/14 jaar, B = 15/16 jaar, A = 17/18 jaar, senior: vanaf 19 jaar.

4.2 Stellingen

Voordat de groepsinterviews van start gingen hebben we elke betrokkene een lijst met stellingen voorgelegd. De beantwoording geeft een eerste beeld hoe men binnen het Rotterdamse amateurvoetbal tegen agressie aankijkt. De vragenlijst is daarnaast een manier om tot meer persoonlijke meningsvorming aan te zetten en zo de te verwachten groeps effecten bij de interviews te neutraliseren c.q. te verminderen. Bovendien hebben we met de stellingen nagestreefd dat de geïnterviewden van meet af aan 'in de materie' zaten.

In totaal hebben 52 personen de stellingen ingevuld en deelgenomen aan de interviews. Drieëntwintig van hen waren sporters, 14 trainers, 8 ouders en 7 KNVB-scheidsrechters. Het gaat hier nadrukkelijk dus niet om een representatieve steekproef zoals in hoofdstuk drie. Eerder kan gesproken te worden van een 'focusgroep'.

De inleidende stellingen en de antwoorden

Agressiviteit in de sport is een probleem dat alleen bij voetbal speelt.
De overgrote meerderheid (80%) deelt deze mening niet.

Bij individuele sporten komt agressief gedrag vrijwel niet voor.
Hierover is men het in grote meerderheid eens.

Het provoceren (uitdagen) van tegenspelers is onderdeel van de wedstrijd.
Een kleine meerderheid is het hiermee eens.

Ik heb er problemen mee als een tegenspeler mij in de wedstrijd uitscheldt.
Precies de helft van de respondenten is het niet met deze stelling eens.

De laatste jaren neemt in onze tak van sport de verbale agressie door spelers toe.
80% stemt in met deze uitspraak.

De laatste jaren neemt in onze tak van sport de fysieke agressie door spelers toe.
75% is het eens met deze stelling.

De laatste jaren is sprake van een toename van ernstige incidenten op het sportveld / in de sportzaal.
Volmondige instemming.

De laatste jaren is er sprake van een toename van verbale agressie door ouders.
Ook hier een volmondige instemming.

Ouders zijn vaak de oorzaak van agressiviteit tijdens de sport.
De helft is het hier mee eens, de andere helft oneens.

Toenemende agressiviteit in de sport is voor mensen een reden om te stoppen met sport.
Negen op de tien personen zijn het eens met deze stelling.

Aan het begin van een wedstrijd is meestal al duidelijk of er agressiviteit gaat ontstaan.
Een kleine meerderheid (56%) is het hiermee niet eens.

De kans op agressief gedrag is groter als er een clubscheidsrechter fluit in plaats van een bondsscheidsrechter.
70% stemt met deze stelling in.

Eensgezindheid over het verschijnsel en de impact; verdeeldheid over de oorzaken en de norm

Wat opvalt is dat de stellingen op veel punten door de focusgroep vrij eensgezind zijn ingevuld. Men is het er bijvoorbeeld over eens dat fysieke en verbale agressie bij voetbal een serieus probleem is, een probleem dat in de achterliggende periode is toegenomen en verhard. Maar men denkt ook dat het elders en dan vooral bij andere teamsporten eveneens vaak misgaat. Verder wordt de rol en kwaliteit van de scheidsrechter onderstreept. Agressie wordt daarnaast bijna zonder uitzondering erkend als reden voor mensen om te stoppen.

Veel minder eenduidigheid is er over de 'ethiek' bij het sporten. De grens tussen toelaatbaar en ontoelaatbaar gedrag blijkt per persoon sterk te verschillen. Schelden, provoceren (theater maken) zijn voor de een gewoon, voor de andere moeilijk te accepteren. De sportcodes zijn op dit punt weinig helder.

In het vervolg van de gesprekken is veel specifiek ingegaan op het ontstaan van agressieve situaties voor, tijdens en na wedstrijden. En natuurlijk op de vraag wie er bij agressie betrokken zijn.

4.3 Een analyse van de interviews op hoofdlijnen: ervaren agressie verklaard

In hoofdstuk 2 zijn de mogelijke bronnen van agressie in de sport aan bod gekomen. De inzichten uit dat hoofdstuk zijn gebruikt om ordening aan te brengen in het omvangrijke interviewmateriaal. Zo zijn uitspraken die pasten bij een bepaalde theorie bij elkaar gezet. Deze eerste schifting van citaten leverde de basis voor een nadere indeling naar dominante denkrichtingen. Voor de geïnteresseerde lezer verwijzen we naar de bijlage waar de eerste ordening van citaten is ondergebracht.

Bij het afnemen van de interviews gingen we dus in eerste instantie breed te werk. We waren vooral benieuwd naar de relatie tussen sportspecifieke en maatschappelijke verklaringen voor agressie. De geïnterviewden uit de wereld van het amateurvoetbal legden we daarom de vraag voor 'Wanneer gaat het mis en hoe komt dat? Heeft het te maken met het voetbal zelf of met andere factoren?' Dit leverde vele reacties op waarbij concrete praktijkvoorbeelden vaak de rode draad vormden in de gesprekken met spelers, trainers, scheidsrechters en ouders. Op het gebied van agressie bleek bijna iedereen ervaringsdeskundige.

Ervaringen van de geïnterviewden

Bijna alle spelers kenden wel voorvallen van collectief wangedrag waarbij rake klappen niet werden geschuwd. Een jeugdige speler vertelde ons bijvoorbeeld het volgende: *"Wij stonden voor en de tegenstander ging daarom schoppen en slaan uit irritatie. Wij werden dit zat en gin-*

gen meedoen. Dit liep uit de hand". Wedstrijden waarbij een groot aantal betrokkenen met elkaar op de vuist gaat, heeft bijna iedereen wel eens meegemaakt. En meerdere keren wordt bericht dat een team of een scheidsrechter van het veld moest vluchten om (verdere) klappen te ontlopen. Ook worden er voorvallen vermeld waarbij er politiebegeleiding nodig was om de zaak te beslechten. Dergelijke massale ontsporingen staan in het geheugen gegrift, maar ook de meer regelmatige 'kleinere' voorvallen zijn niet vergeten. Met name scheidsrechters kunnen daar als 'slachtoffer' over verhalen. Zij konden een uitgebreide opsomming geven van sporters die hen staan uit te schelden, trainers die tegen hen tekeer gaan en ouders die het veld op komen om hen de huid vol te schelden. Bedreigingen aan hun adres komen ook regelmatig voor (*'ik pak je wel na de wedstrijd'*) net zoals dat het soms niet lukt om de klappen te ontwijken.

Wat ons opviel tijdens de groepsgesprekken is de relatieve nonchalance waarmee sporters, trainers en (in mindere mate) scheidsrechters hun verhaal deden. Men heeft het gezien of meegemaakt, maar men vertelt er relatief 'gewoon' over. Vaak in de trend van 'het hoort nu eenmaal bij de sport' of 'wij konden er niks aan doen'. Vrijwel niemand typeerde zichzelf als de schuldige of de dader. Het lijkt iedereen te zijn overkomen en de schuld ligt óf bij de ander (de trainer, scheidsrechter of supporters) óf – meer in het algemeen – aan de samenleving die multicultureler en asocialer is geworden.

Verklaringen voor agressie

De geïnterviewden hebben vele verklaringen voor de agressie in hun sport aangeleverd. Teruggebracht tot de kern strijden drie visies om voorrang. In de eerste visie wordt gesteld dat het spel binnen de lijnen harder is geworden en minder goed wordt begeleid. Een volgende gedachtegang is dat aan de lijn de rol van begeleiders en aanwezigen van grote invloed is op agressie. Een derde en dominante lijn is dat de maatschappelijke herkomst van de beoefenaren is veranderd waardoor het voetbal in meer agressief vaarwater is gekomen.

1. Verharding van het voetbal

Voetbal is een team- en contactsport waarbij relatief veel mag en waar de scheidsrechter lang niet alles kan zien. Dat werkt in de hand dat de grens van het toelaatbare wordt opgezocht en soms overschreden. Het opzoeken van die grens is volgens sommigen bijna een normaal onderdeel geworden van de wedstrijd tactiek. Zeker bij prestatie-elftallen wordt net als bij de professionals de tegenstander fel op de huid gezeten en in het belang van de teamprestatie wordt de opponent zo nodig onreglementair afgestopt. De invloedrijke 'normen' van het professionele voetbal – een duidelijke inspiratiebron voor amateur-voetballers – zijn daarbij vrijwel wekelijks te volgen op televisie. Tactische overtredingen en theateraal gedrag ('schwalbe', 'vermoorde onschuld') zijn daardoor ook in de top van het amateurvoetbal normaal geworden. Heel veel aanstoot wordt er niet aangenomen, de meeste geïnterviewden accepteren deze ontwikkeling. Voetballers vergt een assertieve opstelling, zo heet het en de wedstrijdleiding moet maar beoordelen waar de grens ligt en of er sprake is van vals spel. Die wedstrijdleiding moet ook voorafgaand aan de wedstrijd vaststellen of er wel of niet gefraudeerd wordt met spelerslijsten. In de periode dat er geen spelersspas werd gehanteerd stelde 'iedereen' in het belang van het resultaat wel eens spelers op uit een hoger team (qua leeftijd of prestatie): 'iedereen doet het en dan wil je niet achterblijven'.

'De scheidsrechter bepaalt tot hoever je kan gaan'. Dit is een bekende uitspraak in het voetbal. Probleem is echter dat er tegelijkertijd weinig gezag wordt toegekend aan die scheidsrechter. Omdat de spoeling dun is, is de kwaliteit van de arbitrage volgens de geïnterviewden (inclusief de scheidsrechters zelf) bovendien gedaald. De scheidsrechter wordt vaak niet bekwaam geacht (bondsscheidsrechters die te snel promotie hebben gemaakt en het niveau niet aankunnen) of als partijdig ervaren (clubscheidsrechters die weinig alert en niet altijd even neutraal recreatiewedstrijden fluiten). En hier gaat het volgens velen mis. Hard en soms vals spelen leidt tot overtredingen en irritaties en als de scheidsrechter dan niet goed optreedt, worden de irritaties groter en groter en gaan sporters 'het recht in eigen hand' nemen. Opvallend is daarbij dat volgens de focusgroep vooral op lager niveau (waar plezier en gezelligheid voorop heten te staan) voetballers hun zelfbeheersing eerder verliezen en gaan schelden, schoppen of slaan. Voetballers die kunnen vergelijken geven aan dat dit niet alleen komt omdat de wedstrijdleiding meer toelaat op een lager niveau. Ook speelt mee dat op het prestatieniveau er nog een zekere rem staat op agressief gedrag (een schorsing kan leiden tot het verspelen van de basisplaats,

een rode kaart schaadt het teambelang), terwijl op het lagere niveau die rem vaak lijkt te ontbreken. Dus op het hogere niveau uit de verharding zich in meer gecontroleerde, uitgelokte en 'gecalculeerde' overtredingen, terwijl op het lagere niveau bij hard en provocerend spel de zelfbeheersing eerder uit het oog wordt verloren.

2. De context van de sportbeoefening

In deze visie richt de aandacht ter verklaring van agressie zich op de 'tweede ring' rond de sporters: de begeleiders zoals coaches en trainers, de bestuurders en de toeschouwers. Die laatste categorie bestaat in de amateursport (met uitzondering van de eerste elftallen) vaak uit verwanten. Met name bij de junioren zijn er veel ouders die volgens de geïnterviewden problemen veroorzaken. Ouders die zich laten meeslepen door het spel, die hun eigen kind fanatiek coachen en hen soms opjutten om overtredingen te maken. Regelmatig dagen ze ook het gezag van scheidsrechters en coaches uit (door bijvoorbeeld een wisselbeurt van hun kind niet te accepteren).

Uit de interviews komt naar voren dat het gedrag van coaches of trainers het verschil kan maken. Als de coach zelf niet rustig blijft, maar vooroploopt bij het verbaal attaqueren van de scheidsrechter (en zodoende diens gezagspositie uitholt) gaan spelers zich eerder misdragen op het veld. Omgekeerd geldt dat trainers en coaches die het overzicht houden en de zelfcontrole bewaren er voor zorgen dat spelers en ouders of andere supporters in het gareel blijven. Met name bij coaches met elftallen in de puberteit is een dergelijke gezagspositie een belangrijke voorwaarde om te kunnen functioneren. Op die leeftijd handelen spelers sterk vanuit het idee dat agressie stoer is en tot status leidt binnen de groep.

Met name kleine verenigingen met weinig kader en weinig financiële armslag (een goede trainer kost geld) lukt het vaak niet om wedstrijden in een degelijke en verantwoorde context te organiseren. De besturen van deze verenigingen kunnen overigens ook nauwelijks selectief zijn als het gaat om het toelaten van spelers met een agressief sportverleden. Ze hebben (nieuwe) spelers hard nodig om te blijven voortbestaan.

3. De samenstelling van het Rotterdamse spelersbestand

Een veel gehoorde visie is dat het amateurvoetbal in Rotterdam groepen herbergt waarbinnen agressief gedrag 'standaard meer voorkomt' en dat vervolgens op het sportveld tussen die 'vulnerable' groepen ook sneller agressie ontstaat. Er wordt daarbij aangegeven dat het Rotterdamse amateurvoetbal eenzijdiger is geworden op het gebied van sociaal-economische achtergrond (een oververtegenwoordiging van lagere inkomensgroepen). Dit kan ertoe leiden dat probleemgedrag van thuis of van de straat doordringt op de voetbalvereniging. Tegelijkertijd wordt gesteld dat de culturele achtergrond van Rotterdamse voetballers steeds diverser is geworden. Turkse, Marokkaanse, Antilliaanse en andere etnische groepen hebben een groeiend aandeel in de voetbalpopulatie waardoor clubs verkleuren of etnische verenigingen zijn ontstaan.

Het stadium van een grote groep gevestigden en een kleine groep nieuwkomers is in het Rotterdamse amateurvoetbal al lang voorbij. Feitelijk is iedereen (culturele) minderheid geworden. Dit heeft geleid tot een gebrek aan algemeen gedeelde codes en tot uiteenlopende omgangsproblemen. Vaak ontbreekt letterlijk een gemeenschappelijke taal. De verschillen in culturele achtergrond worden op het veld nauwelijks overbrugd. Integendeel, de mentale afstand tussen groepen blijft tijdens het voetballen vaak gehandhaafd of wordt zelfs uitvergroot in stereotypen. Deze spanningen zijn volgens velen voelbaar bij wedstrijden tussen autochtone en allochtone teams. Autochtone teams beklagen zich bijvoorbeeld dat volledig etnische teams in het spel te fel zijn en bij een conflict tussen twee spelers meteen en massaal voor de eigen teamgenoot opkomen. Allochtone clubs vinden op hun beurt dat ze vaak een overdreven slechte reputatie krijgen toebedeeld. Ze voelen zich dikwijls wantrouwend bejegend en op hun wedstrijdmentaliteit uitgedaagd voor en vooral tijdens wedstrijden. Agressie tussen 'verschillende' en met elkaar concurrerende teams wordt zo welhaast een self-fulfilling prophecy.

4. Een combinatie van factoren

Bij vele geïnterviewden is deze derde en laatste visie de hoofdlijn van het betoog. Dat wil niet zeggen dat de andere twee visies niet worden onderschreven. De verklaringen zijn per slot van rekening ook niet in competitie met elkaar. Ze kunnen elkaar zelfs versterken. Een geringe ka-

dervorming op een club (visie 2) gecombineerd met een zeer sterke onderlinge groepsbinding (zie visie 3) kan bijvoorbeeld verklaren waarom sommige etnische clubs vaak negatief scoren.

Een dergelijk verfijnder onderscheid (tussen bijvoorbeeld allochtone verenigingen die goed bezig zijn en verenigingen die nauwelijks optreden tegen agressie) wordt echter maar spaarzaam gemaakt. De sociaal-culturele verscheidenheid wordt vaak als een op zichzelf staande complicatie opgevoerd. Het maakt volgens velen bijvoorbeeld uit of gespeeld wordt tegen een club uit Rotterdam of een club van daarbuiten. Zowel allochtone als autochtone voetballers (lees: voetbalteams) geven aan dat in Rotterdam (alsmede in Schiedam en Vlaardingen) de sfeer veel harder is dan in de omliggende regio. Enkele teams hebben zich dan ook ingeschreven voor andere competities. Om weer recreatief te kunnen voetballen ontstaat er zo een (vooralsnog) kleine witte – en zwarte – vlucht uit de stad.

4.4 Aangedragen oplossingen om agressie tegen te gaan

Inleiding

Allerlei veronderstelde positieve effecten van sport (meer contact, toenemende sociale vaardigheden) lijken in het Rotterdamse amateurvoetbal lang niet altijd opgeld te doen. Eerder lijkt er sprake dat binnen het voetbal de verhoudingen zich verder verhardden. Het afsluitende onderwerp bij elk groepsinterview betrof daarom de mogelijke oplossingen om agressie in het amateurvoetbal tegen te gaan. Bij elke probleemcategorie is nagegaan wat men daarbij als gewenst antwoord zag en wie daarvoor verantwoordelijkheid draagt – de verenigingen zelf, de KNVB of partijen zoals de gemeente. Een ding is duidelijk geworden: maatschappelijke ontwikkelingen zijn weinig maakbaar voor individuele sporters, ouders, trainers en scheidsrechters. Tegelijkertijd wordt ook de eigen verantwoordelijkheid niet altijd even expliciet benadrukt. Vaak vindt men dat juist op andere niveaus binnen het voetbal de oplossingen gestalte moeten krijgen. Soms wordt dit afschuifmechanisme ook wel onderkend. Een trainer: *“Het lijkt wel of verenigingen altijd de schuld geven aan de tegenpartij, de scheidsrechter of de bond. Dan hoeven ze ook niet bij zichzelf de oplossing te zoeken.”*

In deze paragraaf zijn de oplossingen onderverdeeld naar de drie eerder genoemde probleemcategorieën (zie 4.3) Centraal staan (1) het tegengaan van de verharding van het spel, (2) het verbeteren van de sportcontext (kwaliteit van de coaching en de arbitrage, het in de hand houden van het gedrag van supporters en ouders) en (3) de samenstelling van het Rotterdamse spelersbestand.

1. Verharding van het voetbal beantwoorden met repressie

Slechts weinigen opperen ideeën over een verandering van het voetbal zelf. Aanpassingen - bijvoorbeeld een time-outregeling die door coaches kan worden aangevraagd - en aanscherpingen van de spelregels -verbieden van de tackle of sliding - zijn zeker niet de eerste zaken die bij de geïnterviewden opkomen. Waar men vooral aan denkt is een verscherping van het toezicht en aan een stringent ontmoedigingsbeleid. Gesteld wordt bijvoorbeeld dat het herinvoe-

ren van de spelerspas door de KNVB een stap in de goede richting is om irritaties over competitievalsing en onduidelijkheid over de identiteit van agressieve spelers tegen te gaan. Maar deze maatregel wordt op zichzelf nog niet voldoende geacht. Wat men als belangrijkste opdracht ziet voor de KNVB en voor verenigingen is het harder, effectiever en rechtvaardiger straffen van de daders. Men wil dus vooral achteraf een stevige en afschrikwekkende stok achter de deur hebben. Bij *harder straffen* denkt men aan het schorsen van spelers door verenigingen, het opleggen van hogere geldboetes en straffen door de bond en uiteindelijk, het royeren van zogenaamde veelplegers door de KNVB.

Voetbalverenigingen zijn naar eigen zeggen al strenger geworden in het stellen van grenzen aan het gedrag op het veld. Zo geeft één vereniging aan dat spelers die zich schuldig maken aan fysieke of verbale agressie tijdens een wedstrijd sinds kort vrijwel standaard worden geschorst. 'Daar zijn we heel streng in geworden. Het is jammer, maar het kan niet anders.' Een andere vereniging heeft in het verleden eens een heel team geschorst. Dit team maakte zich herhaaldelijk schuldig aan bedreigingen en vechtpartijen. 'De inspanningen van het bestuur om het gedrag van de jongens te veranderen hebben geen resultaat gehad. We hebben toen een daad gesteld. Dat heeft gewerkt.'

Voor de categorie 'onverbeterlijken' wil men na herhaaldelijke sancties ook over kunnen gaan tot royering door de KNVB. Anders dreigt het gevaar dat het gedrag zich blijft herhalen. Te vaak is dat nu nog het geval. Een scheidsrechter geeft een voorbeeld: 'Bij een bepaalde club is het in drie seizoenen negen keer gigantisch uit de hand gelopen. De KNVB heeft ze toen voor een jaar geschorst, maar het volgende seizoen doen ze gewoon weer mee. Dan herhaalt alles zich gewoon. Je moet in zo'n geval niet de club schorsen maar de verantwoordelijke spelers voor jaren uitsluiten. Anders gaan ze gewoon op een andere club rottiigheid uithalen en verplaatst het probleem zich.'

Ten aanzien van (jeugd)spelers die zich voor het eerst misdragen op het veld pleiten velen voor het invoeren van *alternatieve straffen* binnen de vereniging. Bij twee verenigingen zijn daarmee al goede ervaringen opgedaan. De speler wordt gecorrigeerd binnen de club en doordat andere spelers dat zien, gaat er een controlerende en corrigerende werking van uit, zo stelt een trainer. 'Het is niet leuk als andere spelers zien dat je straf hebt, bovendien voorkomt de sociale con-

trole herhaling.' Voorbeelden van alternatieve straffen zijn het schilderen van de tribune ('maar dan wel op het moment dat er een wedstrijd wordt gespeeld'), het fluiten van een wedstrijd, het schoonmaken van de kantine, extra bardiensten draaien en het opknappen van andere klusjes op het terrein. Het invoeren van (rehabiliterende) taakstraffen zou volgens veel betrokkenen binnen verenigingen en de bond standaard beleid moeten worden. Wie echter op een alternatieve straf van de KNVB toezicht moet houden is minder duidelijk.

Waar door velen voor wordt gepleit is dat de KNVB beter waarneemt of nagaat waarom wedstrijden worden gestaakt. Nu wordt vaak de verkeerde (lees: nette) partij gestraft. Teams die bedreigd worden en naar de kleedkamer vluchten krijgen vaak de schuld en in de regel wordt aan hen een boete opgelegd. Dit wordt als zeer onrechtvaardig beschouwd. 'Tegen een team waar we eerder al slechte ervaringen mee hadden zijn we het veld afgelopen toen er weer gezeik ontstond. We kregen vervolgens een boete van 150 Euro. De KNVB ziet alleen maar dat je bent weggelopen, maar ze zoeken niet uit waarom, terwijl dat juist voor onze eigen veiligheid was.' Van verschillende kanten wordt daarom gepleit voor meer waarnemers van de KNVB langs de lijn. Riscowedstrijden (en risicoverenigingen) moeten beter 'gemonitord' worden. De KNVB zou aangekondigd en onaangekondigd wedstrijden moeten bezoeken zodat ze zelf ook kan oordelen bij strafzaken. Die straffen worden nu vooral schriftelijk afgedaan en dat geeft ruimte voor gesjoemel door de agressieve partij.

2. *Preventief investeren in een verbetering van de sportcontext*

Voor veel voetbalverenigingen is het al jaren zeer moeilijk om kader te vinden. Het vinden van genoeg en kwalitatief goede vrijwilligers zorgt ieder seizoen weer voor de nodige stress. De spoeling is dus vaak dun als het gaat om bestuurders, wedstrijdleiders, scheidsrechters en trainers en dat heeft zijn weerslag op en rond het veld.

Zonder uitzondering is men – zowel sporters, trainers, ouders als scheidsrechters – van mening dat het verenigingskader een sleutelrol heeft bij het indammen van agressie. 'Als je te maken hebt met een goede trainer en goede scheidsrechters, heb je nooit problemen'. Het investeren in kwaliteit wordt gezien als een gedeelde verantwoordelijkheid van verenigingen en de KNVB. Verenigingen moeten hun eigen kadervorming ter hand nemen door bijvoorbeeld opfriscursus-

sen te organiseren voor clubscheidsrechters. Daarnaast kan men proberen een of meer gediplomeerde trainers aan te trekken die qua (sociale) kennis al goed onderlegd zijn en die hun kennis kunnen doorgeven. Zo kunnen de trainers en begeleiders van recreatie-elftallen ook profiteren van de ervaring die bij de prestatie-elftallen is opgedaan. Een enkeling pleit zelfs voor een radicale omkering: op de moeilijkste plekken (recreatie en jeugd) moeten de beste mensen uit het kader worden gezet. Mensen met gezag die publiekelijk of onder vier ogen onsportieve sporters kunnen corrigeren of schreeuwende ouders en begeleiders kunnen aanspreken. Ook scheidsrechters kunnen van zo'n aanspreekpunt profiteren. Maar een stevig kader is vooral ook van belang om de jeugd vast te houden voor de sport: 'Het gaat er bij de jeugd al hard aan toe. Als er dan ook nog slecht wordt gefloten en gecoacht, dan gaat het meer om kunnen incasseren dan om voetballen. Het effect is dat jeugdige spelers vroegtijdig afhaken.'

Men vindt houvast voor meer sturend optreden in het opstellen van gedragsregels. Gedragsregels die duidelijk moeten worden gecommuniceerd met spelers, trainers en ouders. Eén vereniging heeft dit bewerkstelligd door een doorsnee van de vrijwilligers binnen de vereniging te betrekken bij het opstellen van een jeugdplan. Om de normen en waarden op de club terug te laten keren werd onder andere vastgelegd dat jeugdleden moeten afzien van het gebruik van kwetsende woorden zoals 'kanker', verplicht moeten douchen, geen steekwapens mogen meenemen en dat na de wedstrijd elk elftal zijn eigen kleedkamer moet schoonmaken. Het expliciteren van gedragsregels bevordert de onderlinge sociale controle, zo is de ervaring. 'Ze moeten op elkaar gaan letten en elkaar gaan aanspreken bij misdragingen'. Minstens zo belangrijker is dat het kader een houvast geeft. Een trainer: 'Als ze binnen de poort zijn, dan zijn ze van ons. Dan moeten ze zich aan onze regels houden. Gelijk vanaf het begin er bovenop.'

Kortom: voor het werken aan fair play wordt van belang geacht dat impliciete regels weer zichtbaar worden en dat door het kader hierop wordt toegezien. Spelers, ouders en trainers moeten kunnen worden terechtgewezen als ze verkeerd voorbeeldgedrag etaleren. Ook het kader van de tegenpartij kan daarbij worden ingeschakeld. Bij een van de verenigingen krijgen teams bij uitwedstrijden formulieren mee die door de coach van de tegenstander en door de scheidsrechter worden ingevuld. Beiden beoordelen het gedrag van de trainer, van de spelers, en van ouders en supporters. De teams nemen deze formulieren mee terug en aan het eind van het seizoen krijgt het elftal met de minste kanttekeningen de fairplay-cup van de vereniging. Het

blijkt voor de club een goed middel om snel achter misstanden te komen en om acties te ondernemen.

Hoewel men het erover eens is dat zowel verenigingen als de KNVB moeten investeren, wijzen de geïnterviewden toch vaak naar de KNVB. Wil men eisen kunnen stellen aan het kader dan dient er immers ook een goed scholingsaanbod te zijn, zo redeneert men. En daar knelt het. De capaciteit van de opleidingen voor trainers en begeleiders zou moeten worden uitgebreid zodat er minder lange wachtlijsten zijn en de kosten van de cursussen zouden omlaag moeten. Vooral kleine verenigingen (met minder financiële middelen) ervaren dit laatste als wenselijk. Maar ook voor grote verenigingen vormen hoge kosten een drempel. Het tekort aan opleidingsplaatsen is erg vervelend voor verenigingen die willen investeren in gediplomeerde kwaliteit. 'Vorig jaar wilden we vijf jongens van ons naar de opleiding voor trainer sturen, maar er was maar plaats voor twee.'

Niet alleen trainers en begeleiders dienen te weten hoe ze gezag kunnen afdwingen, ook voor scheidsrechters wordt dit van groot belang geacht. Scheidsrechters die verkramppt autoritair fluiten en alle communicatie met de spelers uit de weg gaan, verergeren de irritatie en agressie onder spelers vaak eerder dan dat ze deze temperen. Een scheidsrechter zegt hierover 'Je moet spelers juist aanspreken op hun gedrag en uitleg geven.' Het aanzien van de scheidsrechter zou daarnaast kunnen verbeteren door het invoeren van een verplichte *dress-code*, ook voor clubscheidsrechters. Een trainer: 'Het maakt gewoon weinig indruk als iemand daar staat in z'n oude kloffie'.

3. *Het verbeteren van de (culturele) verhoudingen binnen de teams, verenigingen en competities*

Het amateurvoetbal in Rotterdam wordt volgens de geïnterviewden voor het merendeel beoefend door lager opgeleiden. Daarnaast is sprake van een sterke verkleuring. Gewezen wordt op toenemend probleemgedrag, spanningen en concurrentie bij de inter-etnische omgang en een gebrek aan algemeen gedeelde codes. Als oplossing van dit probleem ziet men het duidelijk afspreken van gedragsregels en het mengen van (etnische) groepen.

Ook de door ons benaderde algemene verenigingen hebben hun ledenbestand behoorlijk zien verkleuren. Dit heeft tot de nodige aanpassingen geleid en soms tot het – reeds genoemde – verduidelijken van gedragsregels en een scherper toezicht daarop door het kader. Ook het gemengd houden van het ledenbestand is een gekende strategie. De geïnterviewde trainers en sporters spreken bijna allen de opvatting uit dat een te grote concentratie van allochtonen in één team eerder tot ongeregelheden leidt. Bij drie verenigingen is het standaard beleid om allochtone spelers te spreiden over verschillende teams: men streeft naar etnische diversiteit binnen de elftallen. Een trainer geeft een voorbeeld: ‘Drie Turkse moeders wilden hun kinderen lid maken van de vereniging. We hebben toen duidelijk gezegd dat de kinderen niet in hetzelfde team zouden komen te zitten. Dat vonden ze geen probleem.’ De noodzaak van het spreiden blijkt volgens de geïnterviewden ook uit voorbeelden van andere verenigingen die dat niet doen: ‘Er zijn verenigingen die “kapot zijn gegaan” omdat ze de “verallochtonisering” niet goed hebben aangepakt.’

Een strengere selectie aan de deur van zowel allochtone als autochtone spelers is ook één van de preventieve maatregelen die door voetbalclubs worden genomen. Twee verenigingen kennen een ledenstop en laten dus maar mondjesmaat nieuwe leden toe. Bij de inschrijving hebben ze daardoor de mogelijkheid om een voorselectie te maken en zodoende hun verenigingsbestand naar hun mening ‘evenwichtig’ vorm te geven. Een trainer van een selectie-elftal bij de jeugd: ‘Als trainer bepaal ik wie er bij komt. Naast de kwaliteit houd ik ook rekening met de etnische balans. Als je alleen allochtonen in je elftal hebt, heb je ook veel omkijken naar individuele sociale problemen en naar het vervoer’.

Naast het mengen van allochtonen en autochtonen binnen verenigingen, wordt ook gesproken over het veranderen van competitiegrenzen. Door de regio’s open te breken kunnen ook de competities diverser worden samengesteld. Op kleine en vrijwillige schaal gebeurt dit al door Rotterdamse teams die inschrijvingen aanvragen in regio’s buiten Rotterdam (zowel autochtone als allochtone teams). Een speler uit een van deze teams; ‘Eindelijk weer eens een leuk en gezellig seizoen. Toeval of niet, we hebben drie keer tegen een club uit Rotterdam moeten spelen en alle drie de keren was het raak, problemen.’ Het mixen van regio’s lijkt een oplossing te kunnen zijn. Praktisch is het echter niet. Het zou betekenen dat verenigingen in al hun gele-

dingen standaard worden opgezaald met veel reistijd. Wel is het mogelijk om teams te wijzen op de mogelijkheid om, bijvoorbeeld een seizoen lang, in een andere regio te voetballen.

4. Een combinatie van factoren

Verenigingen of voetbalteams waar alle drie de factoren spelen – verharding, slechte context en slechte interne en externe verhoudingen – vormen de grootste risicogroep. De KNVB ziet met name deze verenigingen blijvend terugkeren in de statistieken over agressie. Voor de recidive-groep(en) van deze verenigingen zou een speciaal traject moeten worden ontwikkeld, zo wordt aangegeven. Zowel trainers als scheidsrechters zijn voorstander van maatwerk waarbij de KNVB en de betreffende vereniging een actieplan opstellen waaraan de vereniging verplicht wordt zich te houden.

Hoofdstuk 5

Samenvatting en adviezen voor beleidsinterventies

5.1 Inleiding

Sport wordt gekenmerkt door uitersten. Het verenigt en verdeelt, het is gezond en destructief, het is aan regels gebonden en expressief. En sport is fair, sport is foul. Overheden en sportorganisaties zijn in deze door Eitzen geschetste spanningsvelden geneigd vooral de zonnige zijde op te kijken. De positieve kanten van sport worden benadrukt en (breedte)sport wordt voor diverse maatschappelijke doeleinden ingezet. Zo wordt sport onder andere gezien als een heilzaam middel tegen maatschappelijke agressie. Sport biedt personen die in de maatschappij over de schreef gaan een gezonde, verenigende, discipline bijbrengende en faire uitweg. Door de uitgedragen boodschap dat sport goed doet en de samenleving van problemen *ontlast*, bekommer(d)en zich nog maar weinigen om de vraag of het ook echt goed gaat, of de sport niet zelf door agressie zwaar wordt *belast*. Evenmin komt aan de orde of agressie in de sport wel zo heilzaam is voor de samenleving. Dergelijke vragen mogen echter niet blijven liggen.

Eerder hebben we onderzocht hoe binnen de sport de integratie van minderheden feitelijk verloopt. Nu is gekeken of en in hoeverre de sport zelf in de problemen raakt door agressie en welke uitwerking dit heeft. Het onderzoek heeft als doel het in beeld brengen van de ervaren fysieke en verbale agressie in de Rotterdamse amateursport en het analyseren van verklaringen voor agressief sportgedrag. Tot slot moet het onderzoek aanknopingspunten bieden voor beleid om agressie in de sport in de toekomst te verminderen. De volgende drie onderzoeksvragen staan daarbij centraal:

1. *Hoe ontstaat agressief gedrag?*

Welke sportfactoren spelen een rol bij het ontstaan van agressie in de amateursporten? Welke maatschappelijke factoren spelen mee? Wie zijn de betrokkenen en welke rol spelen ze (sporters / coaches / scheidsrechters / ouders)?

2. *Wat is het Rotterdamse beeld?*

Hoe ernstig beoordelen Rotterdammers de situatie? Welke ervaringen zijn er met agressie in de sport? Waar doet sportagressie zich vooral voor en wie zijn er bij betrokken? Is sportagressie een reden om te stoppen met sporten? Welke problemen en oplossingen worden gesignaleerd in het Rotterdamse amateurvoetbal?

3. *Wat zijn aanknopingspunten voor beleidsinterventies?*

Waar liggen op basis van de onderzoeksbevindingen mogelijkheden voor het bijstellen van huidige of het ontwikkelen van nieuw gemeentelijk- bonds- en/of verenigingsbeleid om agressie in sport te verminderen dan wel in de toekomst te voorkomen?

5.2 Hoe ontstaat agressief gedrag in de sport?

De maatschappelijke definitie van agressie past niet altijd op de sport. Wat in de samenleving onwettig is (een ander slaan) is bij sommige sporten juist de bedoeling (boksen). In de sport wordt gesproken van agressie wanneer volgens de sportprincipes sprake is van afwijkend en destructief handelen. Daarbij wordt onderscheid gemaakt naar bewust (vooropgezet) en onbewust (roekeloos) gedrag, en naar het toebrengen van fysieke of verbale schade. Zeker bij sporten waar contact geoorloofd is, maar niet heel streng gecodeerd is, waar de grenzen over wat mag en niet mag soms stilzwijgend zijn opgerekt en waar de waarneming niet altijd optimaal kan zijn, is de kans op agressie groot. Of een actie ook daadwerkelijk als agressie wordt ervaren, hangt sterk af van interpretatieverschillen binnen de sport, maar ook daarbuiten wordt er verschillend tegenaan gekeken.

De kans op agressie binnen en buiten het veld is het grootst bij mannen, adolescenten, laagopgeleiden, stadsbewoners en bij bepaalde etnische groepen. Discussie bestaat of de verschillen in agressiegraad bij sporten samenhangen met een oververtegenwoordiging van dergelijke risicogroepen of met de agressiegevoeligheid van bepaalde sporttakken. In de kern gaat het dus om de vraag of ernstig onsportief gedrag voortkomt uit de sport zelf of uit de samenleving. Herschikt naar de uitersten van sportspecifieke en algemeen maatschappelijke verklaringen dienen zich de volgende theorieën aan:

Sportspecifieke verklaringen:

- Sportfrustraties. Ongunstig verloop van de wedstrijd leidt tot negatieve opwinding en spanning.
- Verharding van de sport. Bewust hard spel om te winnen.
- Tekort aan toezichthoudend en gezaghebbend sportkader (scheidsrechters, trainers, leiders).
- Directe negatieve beïnvloeding van de sporter tijdens wedstrijden door belangrijke anderen (medespelers, ouders, trainers, supporters en tegenstanders).
- De indirecte 'grensverleggende' invloed van profsport en (multi)media.

Algemeen maatschappelijke verklaringen:

- Frustraties thuis. Sport als – onbewuste - uitlaatklep voor individuele frustraties uit het dagelijkse leven (catharsisfunctie).
- De indirecte opvoeding tot assertief burgerschap werkt door op het sportveld en slaat om in agressiviteit (meer uitdelen, minder kunnen incasseren).
- Subculturele oriëntaties (sterk onderscheidende groepsgevoelens) werken door en worden versterkt in de sport.
- Ongelijkheid in de samenleving. Stigmatisering, sociale (zelf)uitsluiting en discriminatie werken door in de sport (gevestigden versus buitenstaanders).

Velen verdedigen het idee dat agressie in de sport het product is van (een combinatie van) maatschappelijke problemen. De gedachte heerst dat de wandaden op en rond het sportveld een afspiegeling zijn van de ontwikkelingen en spanningen in de samenleving. Een veel gehoorde stelling is dat er op het sportveld 'directe' lijntjes gelegd kunnen worden met sociale achtergronden, toenemende mondigheid, laat-maar-waaien-opvoeding en verschillen in culturele opvattingen over gezag en saamhorigheid. Die opstelling suggereert dat agressie op het sportveld weinig anders is dan in het verkeer, op pleinen, op scholen in het openbaar vervoer e.d. Het achterliggende idee is dat dezelfde mensen agressief worden en dat de ene keer het sportveld en de andere keer de snelweg of een stadsplein daarvan het podium is.

Tot op zekere hoogte is het uitdragen van die één-op-één relatie zeer plausibel. Sport weerspiegelt voor een belangrijk deel het agressieniveau in een samenleving. Maar de sport 'volgt' niet alleen maar de maatschappelijke trends. Een dergelijke vergelijking gaat op een aantal punten mank. Allereerst is sport veel minder een publiek domein dan straten en pleinen. Sport is niet anoniem, het is bovendien ingebed in tal van regels, codes en sancties die als bekend mogen worden verondersteld en die in meer of mindere mate geïnternaliseerd zijn. Bovendien kan op elk sportief treffen altijd - maar niet altijd even goed - worden toegezien.

Een tweede reden waarom sport niet zo maar gelijkgesteld kan worden aan andere sociale terreinen waar agressie voorkomt, is de impliciete erkenning bij bepaalde (team)sporten dat een zekere mate van agressie een vaststaand onderdeel van het spel is geworden. Het is tot op zekere hoogte sporteigen om de grenzen van het toelaatbare op te zoeken. Onreglementaire agressie wordt binnen sommige takken van sport breed geaccepteerd als een middel om het doel te bereiken (overtredingen als vorm van informeel geaccepteerde wedstrijd tactiek). De sport heeft dus als het ware een eigen subculturele kijk op agressie. Die perceptie wordt mede in stand gehouden door voor sporters relevante anderen (ouders, coach, peers) en heeft ook zijn eigen logica in actie- reactiepatronen tussen tegenstanders die vaak te herleiden zijn naar in het spel 'ingebakken' emoties en frustraties.

Agressie op het veld is dus deels wel, maar niet uitsluitend te duiden als een maatschappelijk verschijnsel. Sport wordt niet 'slechts' belast door externe problemen, zoals toenemende assertiviteit en moeizame inter-etnische verhoudingen, maar veroorzaakt zelf ook agressie door grensverleggend wedstrijdgedrag. Maatschappelijke en sportspecifieke verklaringen voor agressie spelen beide mee en werken op elkaar in.

5.3 Wat is het Rotterdamse beeld?

Na deze algemene schets van verklaringen voor het ontstaan van agressie in de sport, zoomt het onderzoek in op de specifieke Rotterdamse situatie. Dit onderdeel is onderverdeeld in twee stappen.

Ten eerste een kwantitatief gedeelte, waarbij de meningen en ervaringen van de Rotterdamse bevolking centraal staan en ten tweede een kwalitatief onderzoek gericht op de Rotterdamse amateurvoetbal. Achtereenvolgens geven we een samenvatting van deze twee onderdelen.

De Rotterdamse bevolking over agressie in de sport

Op basis van een representatieve steekproef kan worden geconcludeerd dat Rotterdammers inzake sport en agressie een deskundig publiek vormen. Niet geheel tot hun eigen zin, want de incidenten die ze benoemen en de ontwikkelingen die ze zien zijn niet positief. Eén op de drie Rotterdammers is persoonlijk getuige geweest van incidenten bij wedstrijden in de amateursport. Agressie in de sport is volgens de Rotterdammers een regelmatig verschijnsel dat de laatste jaren is toegenomen en verhard. Clubsporters en ex-clubsporters uiten zich het meest negatief over het huidige agressiepeil. Dit is extra opvallend omdat zij een sportincident veel minder snel als onsportief bestempelen dan (ex)sporters zonder clubverband of niet sporters. Ook zijn er op dit punt verschillen tussen de seksen: vrouwen benoemen iets sneller onsportief en (mede daardoor) is het sportplezier bij vrouwen eerder aangetast door vormen van agressie dan bij mannen. Agressie in de sport lijkt dan ook hoofdzakelijk een mannenprobleem te zijn (mannen zijn significant vaker getuige of betrokken).

Is het ook vooral een voetbalprobleem? Volgens de meerderheid van de respondenten is dit het geval. De kans op agressie is in de ogen van de respondenten afhankelijk van het soort sport (met name teamsporten en daarbinnen voetbal), het niveau van de sport (prestatie), de aantallen toeschouwers en de leeftijd (jong). Etniciteit speelt volgens de ondervraagden in mindere mate een rol. Een opvallende constatering is dat agressie de actieve en passieve sportdeelname in gevaar brengt. De Rotterdammer geeft aan dat hij of zij zal uitwijken naar andere sporten of zelfs stopt met (bezoeken van) sporten als zich regelmatig wantoestanden voordoen. De oplossing van het probleem moet vooral worden gezocht in stringenter regelgeving en in het investeren in de kwaliteit van trainers.

Het Rotterdamse amateurvoetbal

De algemene opinie van Rotterdammers is duidelijk: agressie in de sport is de laatste jaren toegenomen en verhard. Ook zou het hoofdzakelijk een probleem zijn dat bij het voetbal speelt. Hoe komt het nu dat voetbal meer ontvankelijk voor agressie is? Om dit te verklaren hebben we het Rotterdamse amateurvoetbal door middel van groepsinterviews nader onder de loep genomen. Deze interviews hebben vele verklaringen voor de agressie in deze sport opgeleverd. Teruggebracht tot de kern strijden drie visies om voorrang, namelijk: (1) verharding van het voetbal, (2) de context van de sportbeoefening, (3) de samenstelling van het Rotterdamse spelersbestand.

1. Verharding van het voetbal

Voetbal is een team- en contactsport waarbij relatief veel mag en waar de scheidsrechter lang niet alles kan zien. Dat werkt in de hand dat de grens van het toelaatbare wordt opgezocht en soms overschreden. Heel veel aanstoot wordt er niet aangenomen, veel geïnterviewden accepteren deze ontwikkeling. Voetballen vergt een assertieve opstelling, zo heet het en de wedstrijdleiding moet maar vaststellen waar de grens ligt. Probleem is echter dat er tegelijkertijd weinig gezag wordt toegekend aan die scheidsrechter. Omdat de spoeling dun is, is de kwaliteit van de arbitrage volgens de geïnterviewden (inclusief de scheidsrechters zelf) gedaald. En hier gaat het volgens velen mis. Het harde spel leidt tot overtredingen en irritaties en als de scheidsrechter dan niet goed optreedt, worden de irritaties groter en gaan sporters 'het recht in eigen hand' nemen. Opvallend is daarbij dat volgens de focusgroep vooral op lager niveau (waar plezier en gezelligheid voorop heten te staan) voetballers hun zelfbeheersing eerder verliezen en gaan schelden, schoppen of slaan. Op het prestatieniveau staat nog een zekere rem op agressief gedrag (een schorsing kan leiden tot het verspelen van de basisplaats, een rode kaart schaadt het teambelang), terwijl op het lagere niveau dergelijke remmingen ontbreken en het gedrag eerder ontspoot.

2. De context van de sportbeoefening

In deze visie wordt de bron van agressie gezocht in de tweede ring rond de sporters: de begeleiders zoals coaches en trainers, de bestuurders en de toeschouwers. Die laatste categorie bestaat in de amateursport (met uitzondering van de eerste elftallen) vaak uit verwanten. Met name bij de junioren zijn er veel ouders die volgens de geïnterviewden problemen veroorzaken. Ouders die zich laten meeslepen door het spel, die hun eigen kind fanatiek coachen en hen soms opjutten om overtredingen te maken. Regelmatig dagen ze ook het gezag van scheidsrechters en coaches uit (door bijvoorbeeld een wisselbeurt van hun kind niet te accepteren). Uit de interviews spreekt dat niet alleen bij pupillen en junioren, maar ook bij senioren het gedrag van coaches of trainers het verschil kan maken om de gemoederen bedaard te houden in en om het veld. Als de coach zelf niet rustig blijft, maar bijvoorbeeld vooroploopt bij het verbaal attaqueren van de scheidsrechter (en zodoende diens gezagspositie uitholt) gaan spelers en omstanders zich eerder misdragen.

3. De samenstelling van het Rotterdamse spelersbestand

Een veel gehoorde visie is dat het amateurvoetbal in Rotterdam groepen herbergt waarbinnen agressief gedrag 'standaard meer voorkomt' en dat vervolgens op het sportveld tussen die 'vatbare' groepen ook sneller agressie ontstaat. Er wordt daarbij aangegeven dat het Rotterdamse amateurvoetbal eenzijdiger is geworden op het gebied van sociaal-economische achtergrond (een oververtegenwoordiging van lagere inkomensgroepen). Dit leidt ertoe dat meer probleemgedrag van thuis of van de straat doordringt op de voetbalvereniging. Tegelijkertijd wordt gesteld dat de culturele achtergrond van Rotterdamse voetballers steeds diverser is geworden.

Bezien naar etniciteit is het Rotterdamse amateurvoetbal het stadium van een grote groep gevestigden en een kleine groep nieuwkomers al lang gepasseerd. Feitelijk is iedereen (culturele) minderheid geworden. Dit heeft geleid tot een gebrek aan algemeen gedeelde codes en tot uiteenlopende omgangsproblemen. Vaak ontbreekt letterlijk een gemeenschappelijke taal. De verschillen in culturele achtergrond worden op het veld nauwelijks overbrugd. Integendeel, de mentale afstand tussen groepen blijft tijdens het voetballen vaak gehandhaafd of wordt zelfs

uitvergroot in stereotypen. Deze spanningen op het vlak van sportieve en sociale concurrentie zijn volgens velen voelbaar bij wedstrijden tussen autochtone en allochtone teams.

4. Een combinatie van de factoren?

Bij vele geïnterviewden is de derde en laatste visie de hoofdlijn van het betoog. Dat wil niet zeggen dat de andere twee visies niet worden onderschreven. De aangedragen oorzaken zijn immers niet noodzakelijkerwijs concurrerend met elkaar. Ze kunnen elkaar zelfs versterken. Een geringe kadervorming op een club (visie 2) gecombineerd met een zeer sterke onderlinge groepsbinding (zie visie 3) kan bijvoorbeeld verklaren waarom sommige allochtone voetbalclubs vaak negatief scoren.

Een dergelijk verfijnder onderscheid (tussen bijvoorbeeld allochtone verenigingen die goed bezig zijn en verenigingen die nauwelijks optreden tegen agressie) wordt echter maar spaarzaam gemaakt. De sociaal-culturele samenstelling of achtergrond wordt vaak als een op zichzelf staande complicatie opgevoerd.

Dat de sportieve en sociale concurrentie op de Rotterdamse voetbalvelden een sterk stempel zet op de sportbeleving, spreekt ook uit de voorkeur voor wedstrijden tegen tegenstanders van buiten de stad. Zowel allochtone als autochtone voetballers geven aan dat in Rotterdam (alsmede in Schiedam en Vlaardingen) de sfeer veel harder is dan in de omliggende regio. Enkele teams hebben zich dan ook ingeschreven voor andere competities. Om weer recreatief te kunnen voetballen ontstaat er zo een (vooralsnog) kleine witte – en zwarte – vlucht uit de stad.

5.4 Beschouwing

Op basis van de belangrijkste onderzoeksbevindingen staan nog een aantal vragen open. Zo lijken de gegevens elkaar tegen te spreken op het punt van de inter-etnische verhoudingen op het sportveld. In de enquête relateren de Rotterdammers agressie nauwelijks aan etnische achtergronden, terwijl in de voetbalinterviews veelvuldig wordt gerefereerd aan diversiteitsproblemen. Daarnaast wijzen zowel de sporttheorie als de ervaring van Rotterdammers uit dat

prestatieteams gevoeliger voor agressie zijn dan recreatieve teams. Uit de interviews bij voetbalclubs spreekt echter een omgekeerd beeld.

De verschillen bij de (inter-)etnische dimensie tussen de enquête en de interviews zijn mogelijk terug te voeren op het onderscheid in methodes en de daaruit voortvloeiende vraagstelling. In de enquête is direct op de persoon af gevraagd of de kans op agressie groter is bij allochtone teams. Daar kon men het mee eens of oneens zijn of een neutrale score invullen. Veel meer smaken (en nuances) zijn er dan niet. Daarbij komt dat deze feitelijke vraag mogelijk voor een deel normatief is geïnterpreteerd ('zijn allochtonen vaker de schuldige partij?'). Waarschijnlijk verklaart dit mede de sterk neutrale score. Bij de interviews was het mogelijk een verfijnder beeld op te stellen. Een veel indirectere vraag ('wanneer gaat het mis?') was hier het uitgangspunt voor een langdurig gesprek. Het onderwerp etniciteit kwam dus niet meteen op tafel, maar kon al verhalend worden ingebracht en van een kader worden voorzien.

Een misschien belangrijker verklaring is dat voetbal bij uitstek een gemengde sport is. Zowel autochtonen als allochtonen beoefenen het massaal. Maar - en dat is een belangrijke crux - niet altijd in een gemeenschappelijk verband. Dit maakt dat bij voetbal inter-etnische verhoudingen tussen sporters en verenigingen als vanzelf een belangrijk punt van beschouwing zijn. Andere sporten kennen die situatie in mindere mate. Bij 'witte' sporten zoals hockey, korfbal en handbal is diversiteit relatief ongewoon. En bij sporten die een duidelijke 'zwarte of etnische' geschiedenis in zich dragen (basketbal, honkbal, boksen, worstelen) is diversiteit juist kenmerkend voor die sport. Bij het voetbal is de aanwezigheid van gekleurde voetballers bij de profs en bij de amateurs inmiddels ook uitgegroeid tot een vanzelfsprekendheid. Bij de prestatie-elftallen speelt kleur bijna geen rol. Maar als het gaat om recreatie, dan sluimert er nog wel vaak een concurrentiestrijd over de culturele normen in en rond het voetbalveld. De in het voetbal soms openlijk gehanteerde mengingsstrategieën (niet teveel allochtonen op de club) illustreren die spanning.

Dat brengt ons bij het tweede punt van spanning in de onderzoeksgegevens. De interviews bij voetbalverenigingen wijzen vooral uit dat het vaak mis gaat in de lagere regionen. De sporttheorie en de enquête leggen evenwel meer het accent op agressie in de prestatiesport. Dit onderscheid lijkt vooral samen te hangen met de vraag waar het accent op wordt gelegd: op geaccepteerde vormen van agressie of op sterk betwist onsportief gedrag. Bij prestatiesporters heeft

het onreglementaire gedrag vooral betrekking op tactische overtredingen, op het misleiden van de scheidsrechter en dergelijke. Met het oog op het 'heilige' resultaat, zijn topsporters bereid om hun toevlucht te nemen tot dergelijke kleine overtredingen. De neutrale toeschouwer duidt hun dat ook nauwelijks euvel. Buitenproportionele acties worden echter minder snel overwogen, vanwege het teambelang en het scherpe oog van de camera's, de scheidsrechter en de trainer.

Bij de recreatieve amateur(voetbal)sport ligt het aantal overtredingen veel lager dan bij de professionals. De overtredingen die worden begaan, hebben echter een grotere kans op ontsporing. Bij recreatieve amateurs is er namelijk minder (zelf) controle op de grenzen van hard spel. Dit wordt overgelaten aan de clubscheidsrechter, aan wie op voorhand echter maar weinig gezag wordt toegekend. De spelers nemen het dus niet zo nauw met de regels, maar zijn tegelijkertijd wel erg gevoelig voor het ondergaan van overtredingen. Zeker als door de scheidsrechter dan niet wordt opgetreden, ervaart men al snel onrecht. Met andere woorden: men wil wel eens uitdelen, maar liever niet incasseren. Dit maakt dat bij onreglementair spel (actie) er een sluimerende dreiging is van eigen richting door het slachtoffer (reactie). Deze mix van ongeremd sportgedrag en assertief burgerschap lijkt een belangrijke verklaring te zijn voor de agressie bij recreatieteams. Het is meteen ook een illustratie hoe maatschappelijke en sportspecifieke verklaringen op elkaar inwerken.

Agressie in de sport is met andere woorden niet alleen maar af te doen met een verwijzing naar invloeden van buiten. Natuurlijk wordt de maatschappelijke achtergrond meegenomen naar het sportterrein, net zoals dat de opkomst van assertief burgerschap een rol speelt. Maar het adagium dat sport alleen maar een afspiegeling is van 'de' maatschappij is te simpel. Nee, agressie is deels ook in de sport ingebakken door de neiging grenzen op te zoeken.

Een groot gedeelte van de door ons gesproken amateur-voetballers vindt dat opzoeken van de grenzen en het niet zo nauw nemen met de spelregels gewoon ('het hoort erbij'), anderen ervaren het als zeer vervelend. Aannemelijk is dat deze tweespalt breder speelt en kan leiden tot negatieve selectiemechanismen. Een deel van de sporters wijkt uit naar andere omgevingen (zaalvoetbal, andere regio's) of stopt geheel met de sport. Ook kaderleden (scheidsrechters, bestuurders, trainers) kunnen hierdoor afhaken. Degenen met de hoogste acceptatiegrens blijven dan achter en versterken zo het verder opzoeken van de grens.

Daarmee kan voetbal in een negatieve spiraal terechtkomen. Het risico is dat wedstrijden vaker uit de hand gaan lopen en de sfeer verhardt, zoals in Rotterdam al het geval lijkt te zijn. Die ontwikkeling kan ook negatieve gevolgen hebben voor de maatschappelijke omgeving. Waar vechtsporten moeilijke jongeren vaak ook lessen bijbrengen voor het maatschappelijk leven, worden voetballers met een zwakke maatschappelijke achtergrond door het sporten ogenschijnlijk eerder ontvankelijker voor antisociaal gedrag en voor negatieve beeldvorming (vooroordelen worden bevestigd). Voetbal als derde milieu (naast thuissituatie en school c.q. werk) kent weinig normatieve inbedding en dat gedrag kan ook mee teruggenomen worden naar de maatschappij.

5.5 Adviezen voor beleidsinterventies

Uit het voorgaande spreekt dat de onderkende urgentie om op sommige plekken in de sport in te grijpen, onderstreping verdient. Voordat sport weer als voorbeeld kan worden gesteld voor andere sectoren, is het van belang het eigen huis op orde te brengen. Samenwerking met de gemeente kan daarbij lonend zijn, maar het ontbreekt hier vaak nog aan instrumentarium. De vrijetijdssector is immers relatief autonoom en kenmerkt zich door een grote mate van vrijheid. Met deze historisch gegroeide 'taakverdeling' dient bij het nadenken over oplossingen dus rekening te worden gehouden.

Agressie in de breedtesport manifesteert zich het sterkst bij amateurvoetbal, maar ook andere (team) sporten hebben er mee te kampen. Onze adviezen hebben merendeels betrekking op het (Rotterdamse) amateurvoetbal, maar kunnen ook meer algemeen worden gelezen. Ze sluiten bovendien aan bij de bredere discussie over het terugdringen van agressie en geweld in de samenleving door middel van preventie en repressie, en bij de vraag hoe om te gaan met sociale (culturele) spanningen. De algemene strekking is dat het terugdringen van agressie in de sport meer gebaat is bij een programmatische aanpak dan een incidentele projectmatige aanpak. Achtereenvolgens komen we tot de volgende adviezen:

1. *Monitoring en een goede analyse van patronen bij incidenten.*
2. *Normatieve inbedding van wedstrijdgedrag.*
3. *Verbetering van de kwaliteit van scheidsrechters en coaches.*
4. *Expliciteren van gedragsregels op verenigingsniveau.*
5. *Actiever toezicht op wedstrijden zowel op verenigingsniveau als door de bond.*
6. *Het actief begeleiden van verenigingen met een verhoogd risico.*
7. *Invoering van alternatieve straffen.*
8. *Harder straffen (lik-op-stuk-beleid).*
9. *Veranderen van de competitiegrenzen.*
10. *Nader onderzoek naar menging van allochtonen en autochtonen als strategie.*

1. *Monitoring en een goede analyse van patronen bij incidenten*

Bij veel clubs en sportbonden ontbreekt het aan een duidelijk overzicht van onregelmatigheden. Daarnaast worden misstanden vaak als op zichzelf staande incidenten gezien en leiden ze dus hoogstens tot incidenteel beleid. Wanneer wel onderkend wordt dat er problemen zijn, treden in eerste instantie vaak afschuifmechanismen op. De tegenstander, de scheidsrechter, de bond of juist de club had beter moeten optreden e.d. Er is kortom binnen de sport geen sterke neiging om zich op te stellen als een lerende organisatie. Het initiatief van de hockeybond om dit te doorbreken via monitoring en analyses van incidenten verdient zeker bij andere (bonden van) teamsporten navolging. Dit maakt een gerichtere aanpak mogelijk.

Dit betekent tegelijkertijd dat op verenigingsniveau een goed rapportagesysteem moet worden opgebouwd. Een fair play wedstrijdformulier in te vullen door de tegenstander, zoals ontwikkeld door een Rotterdamse club, kan hierbij een werkzaam instrument zijn. Ook exit-gesprekken met gestopte sporters en kader kunnen voor een groter inzicht in het eigen functioneren zorgen. In ieder geval is het minimaal wenselijk dat bij verenigingen die te kampen hebben met sportagressie een bestuurslid dit probleem opneemt in zijn of haar portefeuille, beleid ontwikkelt en erover rapporteert.

Het verbeteren van de analyse van incidenten zou ook kunnen uitmonden in een dialoog tussen (bij agressie betrokken) verenigingen. Sportbonden zouden acties kunnen initiëren om gesprek-

ken tussen sportclubs te bevorderen en zo zelfreflectie uit te lokken en eventuele onterechte beeldvorming tegen te gaan.

2. Normatieve inbedding van wedstrijdgedrag

De relatief nonchalante houding van sporters, trainers en (in mindere mate) scheidsrechters over het feit dat de voetbalsport de laatste jaren is verhard is een kwestie op zich. Men lijkt zich erbij neer te leggen dat de opvattingen over sportiviteit zijn vervaagd en dat sommige spelers zeer snel gefrustreerd raken door tegenslag. Deze situatie geldt in mindere mate ook voor andere (team) sporten. Het terugdringen van hard en onsportief wedstrijdgedrag via oproepen tot fair play lijkt vooralsnog weinig effect te sorteren. Bij campagnes voor sportief gedrag halen idealisme en moraliseren weinig uit. De hooggestemde idealen ketsen af op de belevingswereld van sporters waarin een zekere mate van hardheid, list en bedrog en tactische uitingen ervan zoals: duwen, trekken, provoceren en misleiden (schwalbe) veelal als 'all in the game' worden beschouwd. Wil men de sportcodes herijken dan zal men dus moeten aansluiten bij de opvattingen van sporters over wat kan en wat niet kan. Daarbij is het wenselijk om hen niet alleen als groep, maar vooral ook als individuele personen aan te spreken. Uitgangspunt van een campagne zou kunnen zijn om sporters aan het denken te zetten waar hun eigen grens ligt (in plaats van alleen maar af te wachten waar de scheidsrechter, coach of spelersgroep de grens trekt). Een dergelijke campagne met een confronterend karakter⁹ biedt meer soelaas dan vanaf de kensel oproepen tot fatsoen.

3. Verbetering van de kwaliteit van scheidsrechters en coaches

Een belangrijke sleutel voor reductie van sportagressie is herkenbaar gezag van scheidsrechters en coaches. De (emotionele) neiging tot eigen richting bij sporters en omstanders dient tijdens de wedstrijd primair door hen beteugeld te worden. Dat brengt een grote verantwoordelijkheid en druk mee op deze functies. Bij sporten waar zelfdiscipline niet vooropstaat werkt die

---

⁹ Vergelijk de vuurwerkcampagne 'Je bent een rund als je met vuurwerk stunt' en de rij-alcoholvrij-campagne 'Wie is de Bob?'

druk nu nog vaak negatief uit (coaches die zich laten meeslepen en het verkeerde voorbeeld geven, wankelmoedige scheidsrechters). Een zekere uniformering en standaardisering van deze functies kan er toe bijdragen dat gezag én plezier worden teruggewonnen. Een meer consequente stijl van coachen binnen een club of bond en een meer consequente stijl van communiceren en hanteren van regels binnen het scheidsrechterskorps, bieden daarvoor handvatten. Avonden voor clubcoaches, clubcursussen voor de eigen scheidsrechters, (opfris)cursussen bij de bond zijn daarbij van belang. De omgang met agressie in en rond het sportveld zou tijdens bovengenoemde cursussen als zelfstandig thema behandeld moeten worden.

Daarnaast kan gezag ook een meer fysieke uitdrukking krijgen. Bijvoorbeeld door clubscheidsrechters in tenue te laten fluiten (verplichte *dress-code*) of coaches net als aanvoerders een zichtbare band te laten dragen.

4. *Expliciteren van gedragsregels op verenigingsniveau*

Veel verenigingen met name in de grote steden zitten in een veranderingsproces. Door wijzigingen in het ledenbestand is de 'oude club' niet meer, en in de 'nieuwe club' is er een gebrek aan algemeen gedeelde codes en soms ontbreekt zelfs letterlijk een gemeenschappelijke taal.

Het is daarom van belang dat (oude) ongeschreven omgangsregels over douchen, gedrag op het clubterrein e.d. worden geëxpliciteerd (lees: op schrift gesteld) en geactualiseerd. Belangrijk is dat de regels in overleg met clubleden worden opgesteld en dus aansluiten bij de belevingswereld en ervaringen van de leden. De club kan zelf ook het goede voorbeeld geven door een goed gastheer te zijn voor ontvangende clubs en scheidsrechters. Ook de kaderleden hebben hierin een verantwoordelijkheid.

De vereniging zou zich ook kunnen uitspreken over taalgebruik (scheldwoorden) en over het bezigen van een andere dan de Nederlandse taal door verenigingsleden in de kantine, in de kleedkamer, langs de lijn en dergelijke. Hierbij is wel terughoudendheid geboden gezien de taalvrijheid en het feit dat niet iedereen de Nederlandse taal machtig is. Uitsluiting op grond van taal dient voorkomen te worden. De onderlinge communicatie tussen verenigingsleden en *binnen* een team is een primaire verantwoordelijkheid van de vereniging.

In de wedstrijd is het van belang dat met de tegenstander zoveel mogelijk in dezelfde taal wordt gecommuniceerd om onbegrip en onnodige spanning te voorkomen. Het is daarom wenselijk dat in de competitie de nadruk wordt gelegd op het communiceren in het Nederlands. Allochtone teams behoren zich daar niet aan te onttrekken. Een standpunt of beleidsstrategie op dit punt moet komen van de organisatie voor scheidsrechters en/of de KNVB; scheidsrechters dienen zich hieraan te conformeren.

5. Actiever toezicht op wedstrijden zowel op verenigingsniveau als door de bond

Bij wedstrijden en in het bijzonder risicowedstrijden (zoals derby's en wedstrijden tussen teams waarbij het in het verleden al vaker is mis gegaan) weten spelers, coaches en scheidsrechters er soms onderling niet uit te komen. Het is bij dergelijke 'beladen' wedstrijden van belang dat tijdens een time-out of tijdens de rust een beroep kan worden gedaan op een wedstrijdsecretaris of bestuurslid van één van de betrokken verenigingen. Deze 'verenigingsvertegenwoordiger' kan spelers aanspreken op hun gedrag en wijzen op het verenigingsbeleid. Er zou – bij aanwezigheid van een dergelijk persoon - door scheidsrechters dan vaker een time-out kunnen worden aangevraagd voor overleg.

Ook de sportbond zou bij risicowedstrijden duidelijker aanwezig moeten zijn door middel van wedstrijd- en clubwaarnemers.

6. Het actief begeleiden van verenigingen met een verhoogd risico

Veel clubs hebben het voornemen om de sportpraktijk te verbeteren en het agressiepeil binnen de vereniging aan te pakken. Het ontbreekt hen echter vaak aan inzicht en middelen om de praktijk structureel te verbeteren. Het samenvallen van clubfactoren die een negatieve invloed hebben op spelverruwing (kwantitatieve en kwalitatieve kaderproblemen, gespannen verhoudingen met andere verenigingen, beperkte financiële middelen of schulden), maakt het vinden van een oplossing extra gecompliceerd. Sportkoepels en gemeentelijke sportraden kunnen een helpende hand bieden door verenigingen (professionele) ondersteuning te bieden.

Sportclubs kunnen zelf om ondersteuning vragen. Maar voor verenigingen die herhaaldelijke betrokken zijn bij ernstige incidenten op het sportveld kan (professionele) ondersteuning worden voorgeschreven.

7. Invoering van alternatieve straffen

Bij wangedrag van zogenaamde 'first offenders' kan het opleggen van een alternatieve straf (wedstrijden fluiten, onderhoudswerk verrichten) effectief zijn. Dergelijke straffen zijn een goede middenweg tussen een boete en een lange uitsluiting. Een groot voordeel van alternatief straffen is dat de werkzaamheden direct verband (kunnen) houden met het gepleegde feit. Daarvan kan een zekere rehabiliterende (en opvoedende) werking worden verwacht, terwijl tegelijkertijd genoegdoening aan het 'slachtoffer' verschaft wordt.

Op verenigingsniveau is het invoeren van alternatieve straffen relatief eenvoudig. Op bondsniveau is het ingewikkelder en bewerkelijker: er moet namelijk een straf worden opgelegd waarop kan worden toegezien. Dit vraagt extra capaciteit. Het koppelen van de overtreder aan een club- of wedstrijdwaarnemer van de bond, of aan reeds aanwezige professionele ondersteuning bij verenigingen biedt mogelijkheden.

8. Harder straffen (lik-op-stuk-beleid)

Mishandeling en bedreiging van scheidsrechters en spelers, massale vechtpartijen tussen spelers en toeschouwers vormen de zwaarste categorie bij agressie in de sport. Politie en justitie komen deels bij dergelijke ernstige misdrijven in beeld, maar vooral verenigingen en bonden moeten zich ertoe verhouden. Spelers of elftallen die zich (blijvend) schuldig maken aan ernstige vormen van agressief gedrag dienen hard te worden gestraft. Geldboetes, het schorsen of royeren van spelers of teams door de vereniging of de bond hebben een rol als sluitstuk van beleid. Spelers met een slechte staat van dienst ontspringen nu nog vaak de dans door van club te wisselen. De herinvoering van de spelersspas en het eventueel aanleggen van een zwartboek van spelers kan daar verandering in brengen. Spelers kunnen door deze maatregelen worden gevolgd en dus eerder en beter worden aangepakt of uitgesloten.

9. Veranderen van de competitiegrenzen

Agressie in de amateurvoetbal manifesteert zich meer in de grote steden. Om problemen beheersbaar te maken is er een mogelijkheid om de regiogrenzen van de competitie van verenigingen uit grote steden te vergroten. Doordat verenigingen uit dezelfde stad elkaar dan in competitieverband minder treffen zou het aantal incidenten op het sportveld kunnen verminderen. Een praktisch nadeel van deze methode is de grotere reistijd waar de verenigingen mee worden opgezadeld (de sportlocaties liggen over een groter gebied verspreid). Deze maatregel is dan ook voor de jeugd moeilijk in te voeren. Voor de lagere recreatie elftallen op senioreniveau (waar het vervoersprobleem minder speelt) is het echter wel degelijk te overwegen. Bovendien is het een voordeel dat er tegen meer verschillende teams wordt gespeeld, wat de variatie in de competitie ten goede komt.

10. Nader onderzoek naar menging van allochtonen en autochtonen als strategie

Ter voorkoming van agressie in de sport duikt het mengen van allochtonen en autochtonen op als pragmatische oplossing. Sterker nog: bij een aantal voetbalverenigingen is het standaardbeleid en een bewuste (probleemvermijdende) strategie. Anders dan bij bijvoorbeeld woningcorporaties staat sportverenigingen weinig in de weg om dit beleid te beproeven. Het effect op stadsniveau van een op culturele achtergrond gemaakte voorselectie door verenigingen is echter onduidelijk. Het zijn voornamelijk grotere verenigingen met een voltallige bezetting van elftallen, waarvan sommige zelf een ledenstop hebben, die kritisch kunnen zijn in de rekrutering van nieuwe leden. Geweigerde leden eindigen bij een vereniging van hun tweede- of derdekeus, die de luxe van selectie ontbeert. Dit zou kunnen leiden tot probleemverplaatsing en probleemophoping bij verenigingen van tweede of derde keus. Onderzoek naar acceptatie en effecten van spreiding in het amateurvoetbal lijkt wenselijk. Zeker met het oog op het toenemende aandeel allochtonen in de grootstedelijke bevolking.

Literatuur

- Angenent, H. (1991). *Achtergronden van jeugdcriminaliteit*. Houten-Antwerpen: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Bandura, A., Russel G. and Edward I (1983). *Aggression : theoretical and empirical reviews*, Academic Press, New York.
- Bottenburg, M. van & J. Heilbron (1996). *De verharding van het wedstrijdvechten*. Onderzoeksbureau Diopter. Amsterdam.
- Bottenburg, M. van & K. Schuyt (1996). *De maatschappelijke betekenis van sport*. NOC*NSF, Arnhem.
- Bovens, M. & A. Hemerijck (red.) (1996). *Het verhaal van de moraal. Een empirisch onderzoek naar de sociale bedding van morele bindingen*. Uitgeverij Boom. Amsterdam.
- Bredemeier, B.J.L. (1994). Children's moral reasoning and their assertive, aggressive, and submissive tendencies in sport and daily life. *Journal of sport & exercise psychology*, 16,1-14.
- Bredemeijer, B.J.L. & D. L. Shields (1994). Values and violence in sports today: the moral reasoning athletes use in their games and in their lives, *Psychology today*, 19 (10), 22-32.
- Brink, G. van der (2001). Expliciteren van gedragsregels. In *Tijdschrift voor de sociale sector*, nr. 10, pp 28-32.
- Brink, G. van der (2001). *Geweld als uitdaging. De betekenis van agressief gedrag bij jongeren*. Utrecht. NIZW.
- Buisman, A. (2002). *Jeugdsport en fair play, in het Nederlandse sportbeleid van de jaren negentig*. SWP Amsterdam, (proefschrift).
- Buisman, A. , P. Dijkgraaf, R. v.d. Brink (1983). *Hoe sportief is sportief?* NOC. Den Haag.
- Burke M. (1998). Is boxing violent? Let's ask some bokkers. In: D. Hemphill (red.) *All part of the game, violence in Australian sports* (pp. 111-132). Walla Walla Press. Melbourne.

Cebeon (1985). *Onbedoelde effecten minderhedenbeleid*. Amsterdam. Centrum beleidsadviseerend onderzoek.

De Volkskrant (B. Wagendorp). 17-9-2002. Sloten en JOS respecteren 'normen-en-waarden'. Katern Stand van het land. Normen en waarden.

Diopter (2002). "*Sportief gedrag*", concept-rapport 8 maart 2002, Den Bosch. Diopter.

Dirks, E., Stams, G.J., Biesta, G., Schuengel, C. en J.B. Hoskam, *Sport & sociale integratie, een onderzoek naar de betekenis van sportparticipatie voor de sociale integratie van jongeren in de samenleving*, december 2002, Vrije Universiteit en University of Exeter.

Dirks, E., Stams, G.J., Biesta, G., Schuengel, C., Rutten, E.A., Scheltus, H., Veugelers, W., Verweel, P., *Normen en waarden in de jeugdsport, een pilot studie*. Vrije Universiteit en University of Exeter, 2000.

Duyvendak, J.W. , A. Krouwel, R. Kraaijkamp en N. Boonstra (1998). *Integratie door sport? Een onderzoek naar gemengde en ongemengde sportbeoefening van allochtonen en autochtonen*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.

Eitzen, D. E. (1999). *Fair and foul. Beyond the myths and paradoxes in sport*. Lanham. Roman & Littlefield.

Ekkers, C.L. en G.P. Hoefnagels (1972). *Agressie en straf op het voetveld*. Meppel, Boom.

Elling, A. (2002). Je ziet nooit zwarte zwemmers. In: *Tijdschrift voor de sociale sector* nr. 10, 28-32.

Gabler H. (1998). Agression/Gewalt. In O. Gruppe & D. Mieth (Hrsg.) *Lexicon der Ethik im Sport* (22-30). Verlag Schorndorf, Karl Hofmann.

Gowricharn, R. & J.W. Duyvendak (2002). *Essay Etnische jeugdigen: op koers of op drift?* Utrecht. Verwey-Jonker Instituut.

Grosze, L. (1997). *Rapport: Sport, tolerantie en fair play*. NIPO, mei 1997.

Heinilä, K. (1974). *Junior football players as cross-national interpreters of the moral concepts of sport*. Finland: University of Jyväskylä.

Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press.

- Hoogstad, M. (2002). Een beschavingsoffensief voor de sport. *NRC Handelsblad*, 5-10-2002
- Interdepartementale werkgroep voor aangelegenheden op het gebied van de lichamelijke vorming (1977). *Advies aan het Ministerie van CRM inzake spelverruwing*. Den Haag. Ministerie van CRM.
- Janssens, J. en M. Bottenburg (1999), *Etnische tweedeling in de sport*. Arnhem: NOC*NSF.
- Keune, C. en C. van Horssen (2002). *Trendstudie Allochtone jeugd: vooruitgang of stilstand? Maatschappelijke positie, beleid en onderzoek in de periode 1989-1998*. Utrecht. Verwey-Jonker Instituut.
- Krouwel, A. en N. Boonstra (2001). Etnische tweedeling in sport en vrijetijdsbeoefening. In J.W. Duyvendak en L. Veldboer (red.). *Meeting point Nederland*. Amsterdam. Boom.
- Lumpkin, A. Stoll S. & J. Beller (1994). *Sports ethics, applications for fair play*, Mosby. St. Louis.
- Merton, R. (red.) (1957). *Social stratification: a comparative analysis of structure and process*. Hartcourt, Brace & Co. New York.
- Nederlands Instituut voor sport en bewegen (2001). *Leerlingenmagazine Fair play*.
- Pilz, G. (1979). Attitudes toward different forms of aggressive and violent behavior in competitive sports: two empirical studies. *Journal of Sport Behavior*, 2:3-26.
- Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling (1998). advies 6: *Verantwoordelijkheid en perspectief*. pp. 101-107. Den Haag.
- Rijsdorp, (2001). 'Vormen van agressie in de samenleving en in de sport'. *Rede uitgesproken ter gelegenheid van het eredoctoraat in de Lichamelijke Opvoeding aan de Rijksuniversiteit Gent*.
- Sipes, R. (1973). War sports and aggression: an empirical test of two rival theories. *American Anthropologist* 75: 64-86/1973.
- Sluijs, van E. (1999). *Natrappen, Tyson en ijshockey. Een sportfilosofische kijk op agressie en geweld in sport*. (doctoraalscriptie). Vrije Universiteit Amsterdam.
- Smith, M.D. (1983). *Violence and Sport*. Butterworths. Toronto.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2001). *De sociale staat van Nederland*. Den Haag.

Stokvis, R. (1989). *De sportwereld. Een sociologische inleiding*. Samsom uitgeverij. Alphen aan den Rijn/ Brussel.

Stokvis, R. (1991). Voetbalvandalisme in Nederland. In: H. Franke, N. Wilterdink & C. Brinkgreve (red.). *Alledaags en ongewoon geweld* (pp. 165-188). WoltersNoordhoff, Groningen.

Tenenbaum, G., Stewart, E., Singer, R.N. & Duda J. (1997). Aggression and violence in sport: an ISSP position stand. *The journal of sports medicine and physical fitness*, 37, 146-150.

Trouw (2002). Vooral op zondag agressief. 10-9-2002

Veldboer L. (2002). fiche 'zero tolerance'. In: E. Baillergeau e.a. *Glossaire comparativ. Vocabulaire européen autour de la précarité et de la délinquance des jeunes*. pp. 424-425 (ongepubliceerd).

Wakkie, J. (1979). Agressie in de sport. Amsterdam

Weerman, F. (1998) *Het belang van bindingen. De bindingstheorie als verklaring voor verschillen en veranderingen in delinquent gedrag*. Groningen. Rijksuniversiteit Groningen.

Bijlage 1

Enquête

De mening van Rotterdammers over agressie in de Rotterdamse amateursport

Regelmatig schrijven de kranten over wangedrag in de sport. Onsportief gedrag van spelers van profvoetbalclubs en supportersrellen worden door de pers op de voet gevolgd.

De meeste aandacht gaat dus uit naar de professionele sport, maar hoe zit het eigenlijk met de amateursporten? Hoe (on)sportief gaat het er hier aan toe en wat vinden sportende en niet-sportende inwoners van een grote stad als Rotterdam hiervan? De *Erasmus Universiteit Rotterdam* is benieuwd naar uw persoonlijke ervaringen en/of uw mening over agressie op de sportvelden. Ook als u niet of nauwelijks sport, zijn wij geïnteresseerd in uw opvattingen over dit onderwerp. We willen namelijk graag weten hoe ernstig of geruststellend de situatie volgens diverse Rotterdammers is.

- 1) Beoefent u op dit moment zelf een sport?
  - Ja, ik beoefen een sport in clubverband.
  - Ja, ik beoefen een sport, maar niet in clubverband.
  - Nee, maar ik heb vroeger gesport in clubverband.
  - Nee, maar ik heb vroeger gesport, alleen niet in clubverband.
  - Nee, ik heb nog nooit gesport.

- 2) Bezoekt u wel eens wedstrijden of trainingen van amateursporters (bv. vrienden, kinderen)?
  - Ja
  - Nee

- 3) Bij welke sporten voelt u zich het meest betrokken?
- Voetbal
  - Andere balsporten (handbal, korfbal, basketbal, honkbal, hockey, waterpolo etc.)
  - Racketsporten (tennis, badminton, tafeltennis etc.)
  - Vechtsporten (judo, taekwondo, boksen etc.)
  - Sportschoolsporten (aerobics, fitness, body building etc.)
  - Individuele duursporten (hardlopen, schaatsen, wielrennen, skeeleren etc.)
  - Watersporten (zwemmen, zeilen, roeien etc.)
  - Anders, namelijk:.....
- 4) Waar ligt voor u de grens tussen sportief en onsportief gedrag? Is het bij sportwedstrijden toelaatbaar om .. (1=heel sportief, 2=sportief, 3= neutraal, 4=onsportief, 5=heel onsportief).
de scheidsrechter te misleiden	1-2-3-4-5
de beslissingen van de scheidsrechter voortdurend te betwisten	1-2-3-4-5
de tegenstander te duwen en te trekken	1-2-3-4-5
de tegenstander te sarren en uit zijn of haar concentratie te 'praten'	1-2-3-4-5
de tegenstander te beledigen (b.v. discriminerende opmerkingen maken)	1-2-3-4-5
de tegenstander te schoppen of te slaan	1-2-3-4-5
- 5) In welke situaties is volgens u de kans op agressie groter? (hieronder treft u enkele uitersten, 3 = neutraal)
individuele sporten	1-2-3-4-5	teamsporten
recreatiesport	1-2-3-4-5	prestatiesport
wedstrijden tussen senioren	1-2-3-4-5	wedstrijden tussen junioren
allochtoon team	1-2-3-4-5	etnisch gemengd team
wedstrijden met veel bezoekers	1-2-3-4-5	wedstrijden met weinig bezoekers
wedstrijden tussen twee autochtone teams	1-2-3-4-5	wedstrijden tussen twee allochtone teams

Hoe ernstig is volgens u de algemene situatie in de Rotterdamse amateursport?

- 6) Is er veel sprake van agressief gedrag?
- Zeer veel
  - Regelmatig
  - Af en toe
  - Bijna nooit
  - Weet niet
- 7) *Stelling:* Agressie in de Rotterdamse amateursporten is de laatste jaren toegenomen.
- Geheel mee eens
  - Mee eens
  - Oneens
  - Geheel mee oneens
- 8) *Stelling:* De laatste jaren is sprake van grovere en hardere vormen van agressie in de Rotterdamse amateursporten.
- Geheel mee eens
  - Mee eens
  - Oneens
  - Geheel mee oneens
- 9) *Stelling:* Agressiviteit in de amateursport is een probleem dat voornamelijk bij voetbal speelt.
- Geheel mee eens
  - Mee eens
  - Oneens
  - Geheel mee oneens
  -
- 10) Stel dat zich bij de amateursport waarmee u de meeste affiniteit heeft *regelmatig* ernstige incidenten van agressie voordoen. Is dat dan voor u een reden om te stoppen met die sport of om niet langer wedstrijden van die sport te bezoeken?
- Ja
  - Nee

11a) Bent u wel eens getuige geweest van, of betrokken geweest bij een ernstig incident in de amateursport (een incident dat heeft geleid tot bestraffing of tot het staken van de wedstrijd)?

- Ja, als toeschouwer
als sporter
als trainer / coach / clubvertegenwoordiger
- Nee (ga naar vraag 12)

11b) Kunt een korte beschrijving geven van het incident en uw eventuele persoonlijke betrokkenheid (slachtoffer, dader, vredesstichter, getuige e.d.) aangeven?

12) Is agressie bij amateursporten vooral te beschouwen als een:

- Maatschappelijk probleem (sport weerspiegelt de lagere tolerantiegrens in de hele samenleving, er is overal steeds meer rottigheid)
- Sportprobleem (het ligt aan de sport, b.v. de grote wil om te winnen leidt tot verruwing)

13) Sportbonden en verenigingen zetten zich op verschillende manieren in om agressie in de sport te voorkomen. Welk instrument vindt u het belangrijkste? (kies twee antwoorden)

- Streng sancties (lik op stuk)
- Trainers/ begeleiders wijzen op hun voorbeeldfunctie
- Het bevorderen dat teams een afspiegeling zijn van de samenleving
- Een fair play campagne

Bijlage 2

Vragenlijst voor groepsinterviews

Vragen- c.q. itemlijst voor sporters, trainers, scheidsrechters en ouders*

De onderstaande vragen- c.q. itemlijst is per semi-gestructureerd groepsinterview aangepast. Daarnaast hebben we aan sporters ook vragen gesteld over hun voetbalcarrière (verschillen tussen clubs waar ze gespeeld hebben, welk niveau ze nu spelen, culturele achtergrond e.d.); bij de interviews met trainers was de samenstelling van leden van de vereniging ook onderdeel van gesprek.

Onderzoek naar fysiek en verbaal geweld in het Rotterdamse amateurvoetbal

Voor de gemeente Rotterdam en de KNVB doen we een onderzoek naar agressie in voetbal. Onze hoofdvraag is: hoe komt het dat er zoveel agressie in het Rotterdamse amateurvoetbal voorkomt.

We zijn erg benieuwd naar persoonlijke ervaringen met fysiek en verbaal geweld bij voetballers, supporters en trainers. Ook zijn we nieuwsgierig naar jouw mening over wat er gedaan kan worden tegen zeer onsportief gedrag.

Dit onderzoek moet namelijk aanknopingspunten leveren voor mogelijke beleidsveranderingen binnen verenigingen, bij de gemeente of de KNVB om agressie in de amateursport in de toekomst te verminderen en te voorkomen.

Een schets van de praktijk

Hoe ontstaat agressief gedrag: persoonlijke ervaringen met agressiviteit op het voetbalveld. Een schets van wat er gebeurt, wie er bij betrokken zijn, de ernst van de delicten e.d. Hoe vaak komt het voor, wat voor type geweld / agressie, wie zijn de daders, is er sprake van een toename / verharding, wat zijn effecten en gevolgen van agressiviteit in amateursport?

1. Hoe vaak is dit jaar een wedstrijd van jullie gestaakt?
.... keer

2. Waarom werd(en) de wedstrijd(en) gestaakt?

Vormen van onsportief gedrag:

- Verbale agressie (schelden) tussen spelers
- Fysieke agressie (schoppen/ slaan) tussen spelers
- Verbale agressie tegen de scheidsrechter
- Fysieke agressie tegen de scheidsrechter
- Anders, namelijk .....

Andere redenen, zoals

- Weersomstandigheden, geen scheidsrechter, ernstige blessures

3. Was het de schuld van jouw team dat de wedstrijd(en) werd(en) gestaakt?

---

4. Wat gebeurt er nadat een wedstrijd is gestaakt wegens ernstig onsportief gedrag door jouw team ? (Rode kaart, berisping van de spelers door coach of bestuur, nabespreking met team en coach)

---

5. Wat is het 'vervelendste' wat je als speler dit jaar op het voetbalveld hebt meegemaakt?

---

6. Welke vormen van ernstig onsportief gedrag komen volgens jou bij jullie wedstrijden het meeste voor

- ___ Verbale agressie (schelden) tussen spelers
- ___ Fysieke agressie (schoppen / slaan) tussen spelers
- ___ Verbale agressie tegen de scheidsrechter
- ___ Fysieke agressie tegen de scheidsrechter
- ___ Anders, namelijk .....

Het vorige seizoen:

7. Hoe vaak is het VORIGE seizoen een wedstrijd van jullie team gestaakt?
.... keer

8. Is dat meer of minder dan dit seizoen?

- Meer
- Minder
- Gelijk

Kun je uitleggen hoe het verschil komt? (doorvragen: is het toeval, verandering mentaliteit, andere tegenstanders e.d.)

Een analyse van de praktijk: waar gaat het mis?

Een analyse van het ontstaan van geweld op het veld. Welke factoren spelen een rol. (het competitie-element, winst/verlies, te softe of te dwingende arbitrage, discriminatie, miscommunicatie, de clubcultuur e.d.) Welke achterliggende factoren spelen mee: spelen sociaal culturele verschillen en/of gevoelens van deprivatie een rol bij het ontstaan van agressie in sport? Wie zijn de betrokkenen en welke rol spelen ze (sporters / toeschouwers / coaches / scheidsrechters / ouders / bestuur)?

9. Wat is volgens jou onsportief gedrag? Met andere woorden, wat mag wel en wat niet? (doorvragen: is dit per club of cultuur verschillend?)

---

10. Door wie ontstaat ernstig onsportief gedrag meestal? Wie zijn de aanstichters?

- Meestal: (maximaal 2 antwoorden invullen)
  - de spelers van het eigen team
  - de spelers van het andere team
  - de scheidsrechter
  - de coach van het eigen team
  - de coach van de tegenpartij
  - supporters (vrienden/ ouders) die langs de lijn staan
  - anders, namelijk .....

11. Ligt de oorzaak altijd in de wedstrijd of zijn er ook andere redenen (afreageren situatie thuis, op school, sporters en supporters die buiten het voetbal ook weinig zelfcontrole hebben)

---

12. Welke omstandigheden leiden er in een wedstrijd toe dat normaal gedrag omslaat in on-sportief gedrag?

Komt het vooral door:

De emoties van het spel / Het competitie-element: (doorvragen: meer kans op agressie als een team op verliezen staat, aan het einde van de wedstrijd)

Slechte leiding scheidsrechter

Instelling coach (te fanatiek of juist te stil, te weinig corrigerend):

Betrokkenheid supporters vrienden/ ouders (te groot):

---

13. Heeft de clubmentaliteit van een voetbalvereniging er ook mee te maken? (doorvragen naar de verschillen tussen clubculturen, het spreken van andere taal, miscommunicatie, discriminatie)

---

14. Tegen welke voetbalverenigingen gaat het vaak mis? En waarom juist bij deze clubs?

1 _____

Omdat:

2 _____

Omdat:

15. Zijn er clubs waar jullie team niet graag tegen wil voetballen?

Nee

Ja, _____

16. Ik loop nogmaals alle verklaringen door die invloed kunnen hebben op het ontstaan van agressiviteit in en rond het voetbalveld. Wil je aangeven welke (2 of 3) volgens jou de belangrijkste zijn?

1. Niet sportgebonden, maatschappelijke achtergronden (mensen die zich niet kunnen beheersen binnen en buiten het veld).
2. De emoties van het spel/ het competitie-element (het koste wat kost willen winnen).
3. Slechte scheidsrechters.
4. Slechte coaches.
5. Te fanatieke supporters (ouders, vrienden).
6. Clubmentaliteit van een vereniging.

Wat is er aan te doen

Aanknopingspunten voor beleidsinterventies. Waar liggen mogelijkheden voor het bijstellen van huidig of het ontwikkelen van nieuw verenigingsbeleid om agressie in sport te verminderen dan wel in de toekomst te voorkomen?

17. Wat zou een trainer / coach volgens jou moeten doen om agressiviteit te voorkomen?

Hoe is de praktijk?

18. Wat zou een scheidsrechter moeten doen om agressiviteit te voorkomen?

Hoe is de praktijk?

19. Wat zouden ouders moeten doen om agressiviteit te voorkomen?

Hoe is de praktijk?

20. Wat zouden verenigingsbesturen moeten doen tegen onsportief gedrag van hun leden?

Hoe is de praktijk?

Bijlage 3

Stellingen gebruikt bij groepsinterviews

Stellingen

U bent een:

☐ SPORTER	☐ SCHEIDSRECHTER
☐ TRAINER	☐ OUDER

1. Het provoceren van tegenspelers is onderdeel van de wedstrijd.

☐ Geheel mee eens	☐ Oneens
☐ Mee eens	☐ Geheel mee oneens

2. Ik heb er problemen mee als een tegenspeler mij in de wedstrijd uitscheldt.

☐ Geheel mee eens	☐ Oneens
☐ Mee eens	☐ Geheel mee oneens

3. Agressiviteit in de sport is een probleem dat alleen bij voetbal speelt.

☐ Geheel mee eens	☐ Oneens
☐ Mee eens	☐ Geheel mee oneens

4. Bij individuele sporten komt agressief gedrag vrijwel niet voor.

☐ Geheel mee eens	☐ Oneens
☐ Mee eens	☐ Geheel mee oneens

5. De laatste jaren neemt in onze tak van sport de *verbale* agressie door spelers toe.

☐ Geheel mee eens	☐ Oneens
☐ Mee eens	☐ Geheel mee oneens

6. De laatste jaren neemt in onze tak van sport de *fysieke* agressie door spelers toe.

☐ Geheel mee eens	☐ Oneens
☐ Mee eens	☐ Geheel mee oneens

7. De laatste jaren is sprake van een toename van ernstige incidenten op het sportveld / in de sportzaal.

☐ Geheel mee eens	☐ Oneens
☐ Mee eens	☐ Geheel mee oneens

8. De laatste jaren is er sprake van een toename van verbale agressie door *ouders*.
- Geheel mee eens
  - Mee eens
  - Oneens
  - Geheel mee oneens
9. Ouders zijn vaak de oorzaak van agressiviteit tijdens de sport.
- Geheel mee eens
  - Mee eens
  - Oneens
  - Geheel mee oneens
10. Aan het begin van een wedstrijd is meestal al duidelijk of er agressiviteit gaat ontstaan.
- Geheel mee eens
  - Mee eens
  - Oneens
  - Geheel mee oneens
11. Toenemende agressiviteit in de sport is voor mensen een reden om te stoppen met sporten.
- Geheel mee eens
  - Mee eens
  - Oneens
  - Geheel mee oneens
12. De kans op agressief gedrag is groter als er een clubscheidsrechter fluit in plaats van een bondsscheidsrechter.
- Geheel mee eens
  - Mee eens
  - Oneens
  - Geheel mee oneens

Bijlage 4

Een eerste analyse van de groepsinterviews

Het Rotterdamse amateurvoetbal: een analyse van de groepsinterviews

De inzichten uit de literatuur (zie hoofdstuk 2) zijn gebruikt om de verklaringen voor agressie te toetsen. Op die manier is het interviewmateriaal ook geordend en geïnterpreteerd. Het pad volgend van sportspecifieke naar meer algemeen maatschappelijke verklaringen voor misstanden op het sportveld leverde in hoofdstuk 2 deze theses op:

1. Sportfrustraties. Ongunstig verloop van de wedstrijd leidt tot negatieve opwinding en spanning.
2. Verharding van de sport. Bewust hard spel om te winnen.
3. Te kort aan toezichhoudend en gezaghebbend sportkader (scheidsrechters, trainers, leiders).
4. Directe negatieve beïnvloeding van de sporter tijdens wedstrijden door belangrijke anderen (medespelers, ouders, trainers, supporters en tegenstanders).
5. De indirecte 'grensverleggende' invloed van profsport en (multi)media.
6. Frustraties thuis. Sport als – onbewuste - uitlaatklep voor individuele frustraties uit het dagelijkse leven (catharsisfunctie).
7. De indirecte opvoeding tot assertief burgerschap werkt door op het sportveld en slaat om in agressiviteit (meer uitdelen, minder kunnen incasseren).
8. Subculturele oriëntaties (sterk onderscheidende groepsgevoelens) werken door en worden versterkt in de sport.
9. Ongelijkheid in de samenleving. Stigmatisering, sociale (zelf)uitsluiting en discriminatie werken door in de sport (gevestigden versus buitenstaanders).

Bij de verwerking van de interviews zijn uitspraken zoveel mogelijk in de verschillende probleemthesen ondergebracht. Het blijkt niet eenvoudig om alle theorieën met citaten te vullen. Deels kan daaruit worden opgemaakt dat sommige van deze theorieën voor voetbal weinig zeggingskracht hebben. Anderzijds zijn niet alle theorieën gemakkelijk te testen in groepsverband (denk bijvoorbeeld aan het uitleven van individuele frustraties). Tot slot is het niet altijd

goed mogelijk om alle categorieën scherp te onderscheiden. Met name de laatste twee verklaringen (subculturele oriëntaties en ongelijkheid in de samenleving) werden in de gesprekken beide sterk op etnische groepen betrokken en zijn dan ook geïntegreerd behandeld.

De kernvraag bij de vraag over verklaringen was 'wanneer gaat het mis?' Wanneer wordt voetbal een 'gevaarlijk spel'? Met die vraag kwamen de verhalen van spelers, scheidsrechters, ouders en trainers gemakkelijk los. Hieronder zijn deze citaten thuisgebracht in de verschillende theorieën.

1. Sportfrustraties: ongunstig verloop van de wedstrijd leidt tot negatieve opwinding en spanning

Verliezen of een keer slecht spelen is onvermijdelijk in het voetbal. Dat emoties in het spel hoog kunnen oplopen als het niet gaat zoals men wenst, blijkt uit de volgende citaten:

'Het gaat mis als er één partij aan het verliezen is; dan is die partij meer gestresst en als er dan maar iets fout gaat, schiet het door. Het gaat puur om het willen winnen.'

'Dat het om de sport gaat en niet om het resultaat vergeten veel spelers in het heetst van de strijd.'

'Het lukte de tegenstander niet om de overhand te krijgen, waarop ze agressief en 'gebrand' werden.'

Ook de partij die aan de winnende hand is kan zich hierdoor laten meeslepen.

'Wij stonden voor en de tegenstander ging daarom schoppen en slaan uit irritatie. Wij werden dit zat en gingen meedoen. Dit liep uit de hand.'

'We stonden 3-2 voor en in de laatste minuut kwam een vrije trap naar mij toe en toen ging die jongen aan mij trekken en ik aan hem. Toen kwamen er steeds meer jongens bij en ging iedereen vechten.'

Niet bij elke wedstrijd is de kans op negatieve emotionele reacties even groot. Vriendschappelijke wedstrijden lopen minder vaak uit de hand. Vooral wedstrijden waarbij veel op het spel staat vergroten de kans op frustraties.

‘Het competitie-element speelt een heel grote rol. We merken dat bij belangrijke wedstrijden en aan het einde van een spannende wedstrijd de emoties hoog op kunnen spelen en dat spelers, ouders en de trainer dan eerder geneigd zijn tot verbaal of fysiek onsportief gedrag.’

Derby's

Ook wanneer er sportief of sociaal prestige op het spel staat zijn de spanningen groter. Over sociaal prestige (rivaliteit tussen bijvoorbeeld etnische groepen) komen we nog te spreken. Bij sportief prestige gaat het vooral om andere vormen van eer. Zoals wie is de beste club van de stad. Bij dergelijke wedstrijden is de wil om te winnen groot en gaat het er vaak hard aan toe.

Trainer: ‘Tegen Feyenoord was een zeer harde en beladen wedstrijd. Feyenoord is natuurlijk heilig in deze contreien. Wij stonden met nog een paar minuten te spelen met 1-0 voor. De scheidsrechter floot de 2e helft erg slecht. Een speler van Feyenoord vond het nodig om tegen het einde van de wedstrijd een elleboogstoot uit te delen, onze speler gaat naar de grond.’

2. Verharding van het voetbal. Bewust hard spel om te winnen.

Verbale verharding als wedstrijd tactiek

Dat er gescholden wordt binnen en buiten het veld is bij voetbal niet ongewoon, onbewust floept men er veel uit. Maar schelden kan ook een meer gepland karakter krijgen. Het kan gebruikt worden als een manier om de tegenstander ‘uit de wedstrijd’ te krijgen.

‘Toeschouwers halen mij altijd uit de partij. Ze weten dat ik snel geïrriteerd ben.’

Jonge speler: ‘Als een tegenstander zegt dat hij me gaat aanpakken, word ik boos en ga ik ook tegen hem praten en dan gaat hij het gelijk tegen de scheidsrechter zeggen en dan krijg ik een waarschuwing.’

Deze verbale wedstrijd tactiek heeft ook vaak een etnisch tintje:

Turkse trainer: 'Nederlandse spelers spelen vaak in op het temperament van Turken. Vooral bij het 1e elftal zie je dat reacties worden uitgelokt. Ze schelden en beledigen spelers in de hoop dat de concentratie en zelfbeheersing verloren gaat.'

'Als je iets tegen een allochtoon over z'n moeder of vader zegt wordt ie gek.'

In het vervolg van deze bijlage wordt nog nader ingegaan op deze interetnische verhoudingen

Hard voetbal als wedstrijd tactiek

Voetbal is een contact sport, maar het aantal contacten lijkt sterk toegenomen als gevolg van veranderingen in de wedstrijd strategie.

'Door de trainers wordt er gecoacht op hard spel. Een speler moet tegenwoordig gewoon goed kunnen uitdelen.'

'Het wordt steeds gewoner om tijdens een wedstrijd tegen een tegenspeler te schelden of overtredingen te maken en hard te spelen.'

Trainer: 'Het spel is fysiek harder geworden. Vroeger was er misschien een speler die een overtreding durfde te maken, nu doet iedereen dat.'

Trainer: 'De tegenstanders speelden zeer hard en zeer fel. De scheidsrechter was zeer slecht en trad niet hard genoeg op. Door het slechte fluiten liep de wedstrijd uit de hand en ging het meer om kunnen incasseren dan om goed kunnen voetballen.'

Waar ligt de grens?

Dat er grenzen worden overschreden wordt algemeen onderkend, maar zijn dergelijke grensoverschrijdingen inmiddels ook niet volledig ingeburgerd?

'Bijna elke wedstrijd gebeurt er wel iets. Bijvoorbeeld dat iemand z'n elleboog per ongeluk uitschiet op je ogen. Dat gebeurt best wel vaak. Een beetje duwen en trekken'

hoort er ook bij. Anders is het niet spannend. Je mag niet schoppen maar soms is het nodig om ze terug te pakken: het mag eigenlijk niet, maar daarom moet je het ook slim doen.'

'Overtredingen moet je wel kunnen maken, dit hoort bij de sport, zeker bij beslissingswedstrijden hoort het erbij.'

3. Te kort aan goed toezichhoudend en gezaghebbend sportkader (trainers, leiders en scheidsrechters) biedt gelegenheid voor agressie.

Trainers

Het 'capaciteitsprobleem' rond trainers heeft duidelijk invloed op de nieuwe generatie voetballers. Er wordt een causaal verband geschetst tussen de kwaliteit van trainers en het ontstaan van agressiviteit.

Speler: 'Als er een slechtere trainer voor een groep staat, dan merk je dat aan de sfeer in het team.'

Speler: 'Vroeger toen ik nog bij club X voetbalde, was het elke week bijna vechten. Het was toen eigenlijk een gewoonte geworden om tijdens of na de wedstrijd te vechten. Er werd toen heel veel gescholden en vaak gevochten tussen spelers en tussen toeschouwers. Dit had volgens mij alles te maken met de sfeer op de club en de mentaliteit van de trainer. De trainer stond bijna altijd aan de kant te schreeuwen. Daardoor gingen de spelers steeds harder spelen. Op deze club is het veel minder. Veel betere trainers.'

Trainer: 'De trainer is heel belangrijk. De ervaring is dat als de trainer zich misdraagt of op de 'verkeerde' manier fanatiek is, dat spelers zich ook gaan misdragen op het veld. Verbale agressie wordt door de trainers in de hand gewerkt. Als hij zelf ook staat te schelden aan de kant, dan gaan de spelers dat ook doen. De trainer heeft een voorbeeldfunctie.'

Vooraf de opvoedkundige taak van trainers, en dan met name het opvoeden van de jeugd, wordt door een aantal trainers als zeer cruciaal gezien.

'De jeugd wordt mede opgevoed door de trainers. Wij zijn ook mede door onze voormalige trainers opgevoed, sociaal gezien dan. Sommigen hebben een trainer gehad die je

weg stuurde als je het woord 'kanker' zei. Als dit van begin af aan consequent volgehouden wordt komen veel dingen vanzelf goed.'

'Bij mij gebeurt er niks. Als ik ze hoor schelden, haal ik ze eruit. Spelers moeten zich van mij altijd stil houden tegen de scheidsrechter. Als ze door de tegenstander worden geschopt moeten ze gewoon opstaan en doorlopen. Niet gaan mekkeren.'

'Heb je een goede en strenge trainer, dan kan je bijna garanderen dat je een goed elftal hebt dat goed opgevoed is.'

Bondsscheidsrechter versus clubscheidsrechter

Ook bij de arbitrage spelen capaciteitsproblemen. Het aantal bondsscheidsrechters loopt terug en dat zou consequenties hebben voor het niveau.

'Doordat steeds meer scheidsrechters stoppen, krijg je er steeds slechtere voor in de plaats. Het niveau van scheidsrechters is van grote invloed op de sfeer tijdens de wedstrijd. Het is zeer bepalend of een scheidsrechter sterk in zijn schoenen staat of niet. Ze moeten steeds beter worden, maar ze worden juist slechter omdat ze allemaal weglopen.'

Steeds vaker moet een beroep worden gedaan op clubscheidsrechters. Deze hebben de schijn van partijdigheid vaak tegen. De ervaring van spelers is dat ze vaak in het voordeel van de eigen club fluiten.

'Als er een clubscheidsrechter is heeft de tegenstander al een streepje voor. Elke beslissing die hij maakt bevestigt je in je vooroordeel. Het zit in je koppie.'

De ervaring is dat er met een bondsscheidsrechter veel minder gebeurt en mocht er iets voorvallen, dan gaat het om lichtere incidenten. De onpartijdigheid van een scheidsrechter wordt als zeer waardevol ervaren.

'Als er een onafhankelijke scheidsrechter is, gaat het er een stuk sportiever aan toe.'

‘Wij pleiten er dan ook voor om altijd een bondsscheidsrechter te hebben. Wat ook heel belangrijk is dat de scheidsrechter een tenue draagt van de KNVB, daar is dan veel meer gezag voor.’

Naast de vermeende partijdigheid van clubscheidsrechters worden nog enkele algemene punten genoemd. Zo werden er regelmatig voorbeelden gegeven van scheidsrechters die wedstrijden fluiten die ze niet aan kunnen. De wedstrijd is dermate ingewikkeld of van een niveau dat niet bij de kwaliteiten van de scheidsrechter past. Daardoor daalt de overtuigingskracht in het optreden van scheidsrechters en gebeurt het dat ze geïntimideerd en angstig worden, met alle gevolgen van dien. Twee voorbeelden:

‘Door het slechte fluiten liep de wedstrijd uit de hand en ging het meer om kunnen incasseren dan om goed kunnen voetballen. Een aantal keren is er geprobeerd met de scheidsrechter te praten, maar zonder succes. De scheidsrechter liet de wedstrijd totaal uit de hand lopen, ik heb de wedstrijd ongeveer opgegeven en we hebben met 8-0 verloren.’

‘De scheidsrechter was bang en verward. Daardoor heeft hij een verkeerde naam opgeschreven en zodoende werd de spits onterecht geschorst. De spits heeft zelf een brief moeten schrijven om het recht te zetten. Uiteindelijk is hij niet geschorst.’

Ook worden scheidsrechters van de bond ervan verdacht risicowedstrijden te ontlopen. Scheidsrechters die ingeroosterd staan om dergelijke wedstrijden te fluiten bellen regelmatig voortijdig af, zo is de ervaring.

‘Juist bij wedstrijden tegen etnische voetbalverenigingen is het van belang dat er een goede scheidsrechter de wedstrijd fluit. De praktijk is dat veel 'goede' scheidsrechters deze risicowedstrijden liever niet fluiten en regelmatig afbellen. Dus krijg je nog een slechte scheidsrechter ook, dan weet je het wel.’

Hoe dan ook in de ogen van spelers en trainers zijn de scheidsrechters vaak de gebeten hond. Ze kunnen het zelden goed doen. Dat wedstrijden uit de hand lopen ligt volgens de clubs lang niet altijd aan de spelers. Nee, de verantwoordelijkheid wordt vooral gelegd bij de arbitrage.

Trainer: *'De irritaties beginnen bij de scheidsrechters.'*

'Als de hij de wedstrijd niet in de hand weet te houden, niet kordaat optreedt dan is de kans groot dat het uit de hand loopt. Als hij goed fluit gaat het goed.'

En als het uit de hand is gelopen leidt de behandeling achteraf ook nog wel eens tot wrevel. Waar slachtoffers soms nog het meest verontwaardigd over zijn, is de manier waarop de KNVB een incident afhandelt.

'We werden bedreigd en voor onze eigen veiligheid gingen we van het veld af. Vervolgens staakte de scheidsrechter de wedstrijd en krijgen wij van de KNVB de schuld dat we niet meer verder wilden spelen. Dat kost de vereniging 1 strafpunt en 65 euro boete. Maar wie is er nu schuldig?'

4. Directe negatieve beïnvloeding van de sporter door belangrijke anderen

Directe negatieve invloed van ouders.

'Het begint al bij de F-jes; vaders die hun kinderen oproepen tot uitlokking.'

'Als iemand van de tegenpartij protesteert tegen de scheidsrechter gaan de ouders tegen hem schreeuwen 'jij met je grote bek' om hen uit zijn spel te halen. Dit hoort er ook wel een beetje bij.'

A-jeugd: *'Ouders langs de kant misdragen zich ook regelmatig. Ze hitsen elkaar ook op. Ik laat me er niet door opnaaien, vroeger misschien wel, maar nu niet meer. Vaak gaat het het ene oor in het andere oor uit. Je hebt het te druk om te luisteren naar wat ze zeggen. Soms is het niet leuk. Bijvoorbeeld als ze emotioneel reageren als je een overtreding tegen hun kind hebt gemaakt. Dan kunnen ze wel eens wat gaan roepen. Maar ik laat me hierdoor niet gek maken.'*

Maar ophitsen kan ook omslaan in vernederen.

'Wat mij het meeste is bijgebleven is het verschrikkelijke schelden (ook bij zaalvoetbal) door ouders. Echt de vreselijkste woorden. Dat slaat helemaal nergens op. Het verschil met vroeger is niet het commentaar geven, maar wel wat er gezegd wordt. Toen ik klein

was zei zo'n vader 'wat doe je nou?', nu staat ie zo'n ventje helemaal de grond in te schelden als ie iets doet wat hij niet goed vindt.'

'Een speler van ons team werd er uitgestuurd en vervolgens werd hij enorm uitgeschol- den door zijn eigen ouders. Toen wilde hij niet meer voetballen. Uiteindelijk is hij naar een andere club gegaan. Omdat hij nieuw was gingen zijn ouders daar niet gelijk schel- den.'

Of kan een tegenreactie uitlokken.

'Bij de tegenpartij van de E1 schreeuwde een Marokkaanse vader voortdurend tegen zijn eigen kinderen. Op het laatst scholden de jongetjes van het elftal allemaal tegen hun ouders.'

Of een spiegel voorhouden.

Turkse ouder: 'Als ouder ben je zeer betrokken. Het is jouw kind, jouw club. Ik leef als moeder erg mee. Als mijn zoon geschopt wordt, ben ik echt boos, maar ik meng me niet in het spel. 'Aan- en uitkleden, langs de lijn staan, dat is je rol.'

Trainer: 'Vorig seizoen was er voor dit elftal een andere trainer. Hij gaf het verkeerde voorbeeld door te schelden en te zuigen tegen de scheids. Dat werkt door in het veld bij de spelers.'

Directe invloed supporters

'De invloed van supporters is vooral groot bij de 15-18-jarigen. Op die leeftijd zijn ze makkelijk ontvlambaar. Wij als senioren kunnen er door ervaring makkelijker mee om- gaan.'

'Na een vechtpartij tussen twee spelers – die beiden een rode kaart kregen – begonnen de toeschouwers zich er ook mee te bemoeien en kwamen ze het veld in. Ongeveer twintig man begonnen over en weer te schelden en te roepen. Als de sporters zich er ook meer mee hadden bemoeid, dan was er zeker een grote vechtpartij uitgebroken. De wedstrijd is later overgespeeld zonder publiek.'

Directe invloed medespelers

'Je ziet vaak dat een kwalitatief matige speler door zijn medespelers wordt 'uitgescholden' voor zijn slechte spel.'

Maar medespelers kunnen als blok elkaar sterk opjatten en samen pesterig gedrag vertonen.

Jeugd: 'We geven 'kleine duwen en tikjes', we laten ze bijvoorbeeld struikelen bij een corner. Als we zelf geschopt worden gaan we praten zodat de tegenstander boos wordt. We vragen hun dan 'waarom schop je me?.' 'Het gaat gewoon om uitdagen. Tijdens de wedstrijd en erna. Dan roepen we: 'jullie zijn lekker losers, jullie hebben verloren' en dan lachen we hen uit.'

Dat deze invloed groot en misschien wel het grootst is hebben we al gezien bij het bespreken van het frustraties door het wedstrijdverloop en bij de blokvorming van een team tegen de tegenstander. Het lijkt soms onvermijdelijk dat er een aanvaring komt met de tegenstander.

Pupillen: 'Het gebeurt omdat je elkaar boos maakt. Ze gaan je uitschelden, dan wordt je kwaad en automatisch ga je dan terugschelden, je kan je zelf niet meer inhouden. Je wilt het niet, maar je wilt het er toch uit hebben.'

5. Frustraties thuis: Sport als (onbewuste) uitlaatklep voor individuele frustraties uit het dagelijks leven

Hier wordt hoogstens aan gerefereerd bij jongeren in de moeilijke adolescentie leeftijd (zie verder leeftijd). Overigens houdt dit niet in dat deze theorie geheel 'leeg' is. De groepsgesprekken boden echter niet de gelegenheid om diep in te gaan op individuele achtergronden.

6. De indirecte grensverleggende invloed van profsport en (multi)media

Ook deze theoretische verklaring vond weinig weerklink in de gesprekken. Slechts eenmaal ging men hier op in.

Turkse ouders: *'Bij de D1 en C1 lopen de voetballers als hun iets niet aanstaat zo het veld uit. Zo vanaf hun 10e, 11e beginnen de kinderen te kijken naar het betaald voetbal en gaan ze zich net als de profs gedragen (schwalbes, professionele overtredingen, mekkeren etc.)'*

7. De opkomst van de mondige burger werkt door op het sportveld.

Afnemend incasseringsvermogen en de neiging eigen rechter te spelen.

'Spelers reageren tegenwoordig veel heftiger op een overtreding. Men begint direct te roepen.'

'Trekken en duwen vind ik niet erg, maar als iemand mij pakt, pak ik ze gewoon terug.'

'Eigenlijk moet je de knop omzetten als er agressie in het spel is en gewoon maar weggaan. Op dat moment gaat onrecht echter zo'n rol spelen. Onrecht is de basis.'

'In de wedstrijd die rustig verliep maakte ik een (kleine) overtreding in de laatste minuut (het stond net 1-1); een tegenspeler reageerde en riep 'kankermogool' tegen mij. Ik wilde hem vervolgens op zijn bek slaan, maar hield mij in want zoiets hoort niet. De scheidsrechter die niet hoorde wat tegen mij gezegd werd, zag wel mijn beweging met de arm. Hij gaf me rood. Ik ging toen helemaal 'over de schreef' en werd woest tegen hem omdat ik niks gedaan had. Hij heeft toen de wedstrijd zonder pardon gestaakt. Hij zei dat hij zich bedreigd voelde.'

'Ook al leg je uit waarom je iemands kind wissel zet, het wordt je vaak niet in dank afgenomen. Een zo'n vader heeft zijn kind direct meegenomen van de club en de sleutel van de kleedkamer weggegooid.'

'Bij de tegenstander werd een vader boos op de scheidsrechter. Hij heeft vervolgens het elftal tegen de zin van de leider uit het veld gehaald.'

Pupil: 'Als iemand je iets aandoet mag je best een tikje terug geven, maar geen klap.'

8. Toegenomen assertiviteit leidt tot hogere eisen aan sportkader

'Pubers zijn brutaler en mondiger geworden, ze hebben geld, mobiele telefoons etc. Ze treden assertiever op en daarom zijn er ook steeds strengere regels nodig.'

'Het respect voor de trainer is de afgelopen jaren alleen maar minder geworden. Vroeger had je als trainer respect. Ik heb hoog gevoetbald, maar ze accepteren pas iets als je op de training het waarmaakt, anders lachen ze je uit.'

'Voor de begeleiders is het bij de jeugd steeds lastiger om ouders in toom te houden. Ouders bemoeien zich vaak zeer actief met het coachen, de trainer zegt daar vaak wel wat van, iets in de trend van 'hallo, ik ben de trainer', maar veel ouders kijken de trainer met de nek aan. 'Vooral de wat lager ontwikkelde ouders zijn het brutaalst.'

'Ouders laten het aan de club over. We zien steeds meer gescheiden gezinnen, en tweeverdieners die geen tijd hebben voor de opvoeding. Met name Marokkaanse en Turkse kinderen uit lagere C-elftallen hangen de hele dag op de club. Dat leidt tot verveling, kattenkwaad en soms tot diefstal.'

9. en 10. Reputaties. Gevestigden versus buitenstaanders

Agressie tijdens een wedstrijd lijkt soms vooraf al voorspelbaar. Uit de interviews spreekt dat wedstrijden waar van tevoren al veel spanning op staat (zoals stadsderby's) een grotere kans hebben om daadwerkelijk uit de hand te lopen. Door veel geïnterviewden worden wedstrijden tussen allochtone en autochtone teams ook als dergelijke risicowedstrijden benoemd. De reputaties snellen de tegenstander vaak vooruit. De een spreekt uit eigen ervaring, de ander heeft het gehoord van clubgenoten of heeft het uit de geschreven media. De coach wijst er in de voorbereiding ook nog even op. Het onbedoelde gevolg is vaak dat de wedstrijd nog meer lading krijgt. Het wordt een wedstrijd tussen gevestigden en buitenstaanders.

Spanningen voor de wedstrijd

Autochtone beelden over allochtonen

Aan autochtone zijde worden wedstrijden tegen geheel allochtone teams vaak beschouwd als wedstrijden waarin het gemakkelijk mis kan gaan:

Speler: *'Als ik tegen een geheel Marokkaans elftal moet voetballen heb ik er al geen zin meer in. Van tevoren zeg je al tegen elkaar dat je rustig moet blijven want bij de eerste de beste overtreding die je maakt is het raak; dan krijg je problemen met de spelers. Je voetbalt meer ingehouden.'*

Speler: *'X dat is een Turkenclub, agressief, uitlokkerig. Je hebt vorig jaar al een keer tegen ze gespeeld en je weet hoe ze voetballen, hoe agressief ze zijn en hoe sportief ze zijn. Je hebt al een vooroordeel en dat hebben zij nog meer over ons.'*

Sporter: *'De 'ons-kent-ons' mentaliteit' speelt in het voetbal een grote rol. Heeft een club eenmaal een negatieve naam, dan is het moeilijk deze kwijt te raken want de negatieve dingen die onthoud je en dat stempel, daar komen ze nooit meer vanaf. Veel dingen worden van tevoren al geïnsinueerd. Zo is het eerste team afgelopen zondag door X al gewaarschuwd voor club Y. Als je zoiets hoort heb je er al geen zin meer in.'*

Trainer: *'Ze moesten spelen tegen een Marokkaans team. Van tevoren was er al spanning en was het eigenlijk al duidelijk dat er iets ging gebeuren.'*

Vaak wordt ook gewezen op het letterlijk ontbreken van een gemeenschappelijke taal. Het spreken van een andere taal dan het Nederlands wordt door sommige autochtone spelers en scheidsrechters als onwenselijk en als agressiebevorderend beschouwd.

'Het gaat vaak fout tegen etnische verenigingen. Dat is een feit. Niet altijd hoor, maar vaak wel. Een goed voorbeeld is X, dit is een Turkse voetbalvereniging waar we nooit problemen mee hebben. Zij praten ook allemaal Nederlands. Bij andere verenigingen gaat het vaak mis, onder andere omdat ze stelselmatig Turks of Marokkaans blijven praten. Ook de ouders van deze verenigingen geven vaak het verkeerde voorbeeld.'

Allochtonen over de autochtone beelden

Bij de etnische verenigingen zijn deze taalbezwaren bekend. Een reactie van een trainer van een Turks elftal:

'Bij ons wordt de taal gemengd gebruikt: Nederlands en Turks door elkaar. In de emotie van het spel gaat het wel vaak in het Turks. Enkele clubs en scheidsrechters vragen van tevoren of we alleen Nederlands willen spreken. Waar slaat dat op? Ik heb navraag gedaan bij de KNVB en er is geen reglement dat je daartoe verplicht.'

Van allochtone zijde wordt verder vooral aangegeven dat men veel last heeft van de negatieve beelden die over hen de ronde doen voor de wedstrijd. Dit leidt tot allerlei negatieve wedstrijdspanning vooraf.

Een citaat van een ouder en trainer van een Turks team:

'Het gaat om de gedachtegang van zo'n club: 'moeten we weer tegen die Turken' Het gaat dan puur om een wedstrijd die ze moeten winnen want het zou toch een nederlaag zijn als ze tegen Turken zouden verliezen. Er zijn clubs waar, als ik er met mijn zoontje heenga, het publiek niet meer kijkt naar de wedstrijd maar naar het Turkse publiek dat nog interessanter is dan de wedstrijd; al die koppen draaien om. Als de kinderen dan beginnen te voetballen dan zie je die ouders denken 'ze verslaan onze kinderen.'

Ook scheidsrechters zijn volgens hen van tevoren niet altijd onbevooroordeeld. Zeker niet tegenover etnische clubs met een slechte reputatie.

'Scheidsrechters vertellen dat ze door de KNVB of door collegae zijn ingelicht over agressie bij ons. Dat is toch erg.'

Het vooraf twijfelen aan de goede afloop gebeurt niet altijd met directe woorden. Het zit ook vaak in kleine subtiele dingen.

Turkse moeder: 'Bij puur Hollandse clubs worden we altijd vreemd aangekeken. Sommige moeders dragen een hoofddoek en dan zie je ze smoezen. Ik heb steeds het idee: we moeten dubbel ons best doen, want wij zijn niet genoeg.'

Ook bij thuiswedstrijden van etnische clubs tonen sommige autochtone gasten zich vooringenomen.

'Als ze bij ons op het complex komen hoor je ook denigrerende opmerkingen, zoals; ' voor Turken ziet het er goed uit.' Ik hoor zulke teksten vaker, ze denken vrij te kunnen praten en dat ik als Nederlander niet bij de club hoor (..) Onze club heeft bij velen geen goede reputatie. Je hebt de naam tegen, maar daar is eigenlijk geen grond voor.'

Self-fulfilling prophecy

Agressie tijdens voetbalwedstrijden tussen allochtone en autochtone teams ontstaat dus niet altijd onverwacht. De betrokkenen worden er in bepaalde situaties lang niet altijd door verrast. Het tegendeel lijkt eerder het geval. Men is erop voorbereid, de trainer heeft ze er voor gewaarschuwd, spelers onderling spreken elkaar erop aan 'rustig te blijven' en er wordt anders gespeeld, bijvoorbeeld meer 'ingehouden.' Het is allemaal bedoeld om escalaties te voorkomen. Toch lijkt het preventieve gehamer op goed gedrag niet echt te werken. Het lijkt soms zelfs eerder de spanning te vergroten. De reden is vaak dat de tegenstander zich wantrouwend bejegend voelt en vooringenomenheid jegens hen als buitenstaander ervaart door de meer gevestigde partij. Het gevolg is dat beide kanten toch onder grote spanning staan. Agressie wordt dan al snel een self-fulfilling prophecy.

Spanningen tijdens de wedstrijd

Culturele botsingen

Een deel van de spanningen voor de wedstrijd, komen er tijdens de wedstrijd uit. Tijdens de gesprekken is van autochtone zijde vaak verwezen naar culturele botsingen op het vlak van wedstrijdmentaliteit en groepsgevoel. De wil om te winnen zou bij allochtonen vaak te groot zijn en maken dat men snel aangebrand is.

'Buitenlanders dagen heel snel uit. Als je verliest gaan ze ongelooflijk uitdagen.'

'Er hoeft maar iets te gebeuren en ze gaan te keer. Dat is soms echt niet leuk meer.'

'Ze zijn gewoon veel te snel opgefokt. Turken reageren te gauw'

'Het zit gewoonweg in de cultuur en daar maak je misbruik van. We weten dat ze snel reageren en gaan schelden. Dus probeer je ze op die manier uit hun concentratie te halen.'

Zoals blijkt uit bovenstaande en eerdere citaten spelen autochtone voetballers soms ook bewust in op het temperament van de tegenstander. Scheidsrechters houden er ook rekening mee.

'90% van de KNVB scheidsrechters weet dat buitenlanders snel reageren. Ze houden hier rekening mee en fluiten bij het minste of geringste.'

Opvallend is overigens dat op dit punt de inzet van allochtone spelers niet alleen wordt geheld, maar vaak ook wordt geprezen. Opmerkingen als 'daar kan je soms jaloers op worden' en 'hadden die Nederlanders daar maar wat meer van' worden door nogal wat autochtonen gemaakt.

Speler: 'Allochtonen zijn meer gedreven in het spel. Ze zijn fanatieker en meer bevoegen dan de Nederlanders.'

Speler: 'Het verschil is dat Nederlanders veel rustiger spelen. Een mentaliteit van het maakt niet zoveel uit of we winnen of niet. Wij Turken willen winnen, als ik een bal verlies dan doe ik gewoon alles om hem terug te krijgen. Het zit gewoon in ons.'

Te grote groepsbinding

Het is daarnaast een vrij algemeen autochtoon idee dat een conflict met een etnische speler snel groter kan worden. Sneller dan tussen autochtonen. Dat veel etnische elftallen voor elkaar opkomen wordt door autochtone sporters als een belangrijke bron van escalatie beschouwt.

'Ze treden veelal op met de gehele groep, dit komt erg bedreigend over.'

'Het ligt vooral aan de saamhorigheid van allochtone teams: als er één een doodsschop krijgt, gaan ze als muggen op de dader af. Ze helpen elkaar gelijk. Die saamhorigheid speelt bij sommige autochtone clubs ook een rol; daar wordt ook heus wel voor elkaar opgekomen maar bij allochtone teams is het altijd zo. Ze zijn veel meer een familie.'

'Ik had een aanvaring met een Marokkaanse speler. Zijn hele familie stond opeens voor mijn neus. Zijn vader was namelijk op het veld ernaast aan het trainen. Als er zoiets gebeurt komen er gelijk veertig Marokkanen op je af, terwijl de Nederlanders meestal eerst in een klein groepje toekijken van 'wat gebeurt er nou allemaal'. Zij hebben echt een familieband en gaan voor elkaar door het vuur. Dat doen wij misschien ook wel, maar wij zijn wel iets nuchterder.'

Trainer: 'Ze moesten spelen tegen een Marokkaans team. Ook was er een Marokkaanse scheidsrechter. Het andere team stond voor met 4-0 en een paar minuten voor tijd vond een Marokkaanse speler het nodig om een elleboogstoot uit te delen. Vervolgens begonnen andere spelers zich er mee te bemoeien door te duwen en zo. Het begon behoorlijk heftig te worden op het veld, waarna Marokkaanse supporters zich er ook mee gingen bemoeien en het veld op gingen. Er ontstond een behoorlijke vechtpartij. Ik als trainer heb toen tegen de spelers gezegd dat ze moesten stoppen en we zijn met z'n alle de kleedkamers ingegaan. We wilden en durfden niet meer verder te spelen. De veiligheid van de spelers staat toch voorop.'

In het algemeen leeft dus sterk het idee dat de groepsbindingen en wedstrijdmentaliteit bij allochtonen sterk botst met die van autochtonen.

Discriminatie

Een andere met etniciteit samenhangende grond voor agressie tijdens de wedstrijd is discriminatie. Een trainer zegt: 'Vaak zijn discriminerende opmerkingen tegen de tegenspeler en/of de scheidsrechter er de aanleiding van dat een wedstrijd uit de hand loopt.' Andere trainers hebben dezelfde ervaring. Ze geven voorbeelden van gekleurde spelers uit hun eigen team die regelmatig discriminerende opmerking naar hun hoofd krijgen.

Opmerkingen met een discriminerende en racistische ondertoon hebben ook invloed op de voetbalcarrière van sommige spelers. Zo worden er voorbeelden genoemd van jongens die stoppen met voetballen omdat zij gediscrimineerd zijn. Vrienden die gestopt zijn omdat spelers hen voor 'teringzwarte' uitscholden. Een Surinaamse geïnterviewde bevestigde dit verhaal door zijn ervaringen op het sportveld te vertellen.

'Ik ben ook wel eens voor 'teringzwarte' uitgescholden bij de club waar ik eerst speelde. Ik ben toen een poosje met voetballen gestopt en vervolgens naar deze club gegaan. Hier bevalt het me veel beter. Ze trappen elkaar wel eens, maar dan voor de gein.'

Trainer: 'Ik vind het niet goed om het elke keer weer over discriminatie te hebben. Helaas moet ik zeggen dat ik denk dat het de laatste jaren toeneemt. Laatst bij mijn zoon-tje was er een Turkse jongen van zeven jaar die een duw gaf aan een Nederlandse jongen, die moeder vliegt achter het doel vandaan en roept 'kankerturk'. Ik werd gek, dat

kan toch niet. Ik ben naar haar toegelopen, heb niks gezegd en haar alleen recht in de ogen gekeken. Ik vind dat je je als volwassene niet zo hoort te gedragen als er kinderen bij zijn.'

'Toen ik 24 jaar geleden naar Nederland kwam werd ik ontzettend gediscrimineerd. Het verschil met toen is echter dat allochtonen zelf mondiger zijn geworden. Ze pikken het niet meer. Ook begrijpen ze meer doordat men de taal meer machtig is. Je vindt de maatschappij terug op het veld; als er in de maatschappij spanningen zijn, dan vindt je die zeker ook op het veld terug, dus ook wat betreft agressie.'

Bevestiging achtergrondkenmerken

Het patroon uit de literatuur (Hoofdstuk 2) dat de kans op agressie groter is bij jongeren, mannen, lager opgeleiden, migranten en dat dit alles samenkomt in de stad, keerde in de gesprekken terug. Het element van leeftijd laat zich daarbij beschouwen als een soort vaste onderlegger getuige ook de volgende citaten.

Leeftijd

'Bij de C, D en A-tjes gaat het heel vaak mis. 14-18 jaar is de probleemgroep.'

'Er wordt in de 'E-tjes' minder gescholden, door het team en door de ouders, ook naar de scheidsrechter toe, dan in de D-etjes. Toen was je jonger en durfde je nog niet zoveel.'

'Bij de jeugd van 16-18 jaar gaat het mis, meer dan bij de senioren.'

'In de leeftijdsgroep 16-18 jaar gaat het relatief het vaakste mis. De jongens zijn aan het puberen, hebben problemen thuis, op school, met meisjes etc. Ze denken het vaak beter te weten. Een deel van hen haakt ook af, om na hun 21^e terug te komen.'

Binnen en buiten Rotterdam

In de gesprekken is ook regelmatig de vergelijking gemaakt tussen Rotterdamse voetbalclubs en voetbalclubs van buiten de stad. Tegen de laatste voetbalt men vaak liever. De clubs uit kleinere gemeentes worden een betere mentaliteit toegeschreven. Het gedrag zou sportiever zijn.

Trainer: 'Het maakt veel uit of ze moeten voetballen tegen een Rotterdams voetbalclub of bijvoorbeeld een voetbalclub uit een groeikern of uit een dorp. Daar is het allemaal veel rustiger. De spelers en de toeschouwers zijn beleefder en gedragen zich netter. Dit heeft te maken met de sfeer en mentaliteit op de clubs. De mentaliteit bij Rotterdamse clubs is anders, veel harder en agressiever dan bij 'boerenclubs.'

Ook onder sommige allochtone elftallen is er een voorkeur voor spelen buiten de stad.

Turkse speler: 'Bij de senioren spelen we liever tegen teams van buiten Rotterdam, uit Gouda of Woerden bijvoorbeeld. Daar is meer respect en interesse voor migranten. In Rotterdam is de onderklasse achtergebleven. Dan krijg je wedstrijden in een beladen Nederland-Turkije-sfeer.'

Dit seniorenteam heeft ook contact gezocht met de KNVB met het verzoek in de regio Gouda te worden ingedeeld en niet in Rotterdam. Een zelfde verhaal is opgetekend bij een andere vereniging. Hier ging het ook om een senioren elftal dat het vorige seizoen per toeval in de regio Gouda was ingedeeld.

'Eindelijk weer eens een leuk en gezellig seizoen. Toeval of niet we hebben drie keer tegen een club uit Rotterdam moeten spelen en alle drie de keren was het raak, problemen.'

Niet dat het altijd goed gaat tegen clubs uit kleinere gemeentes. Ook bij wedstrijden tegen 'boerenclubs' gaat het wel eens mis. Daar zou echter onkunde en geen kwade opzet achter zitten: 'ze kunnen gewoon minder goed voetballen.'

Prestatie of recreatie

Een van de 'gekende' achtergrondvariabelen wijkt bij de gespreksgegevens wel af van de literatuur. Dat is als het gaat om de afweging tussen prestatieteams en lagere elftallen. Vanuit de literatuur wordt verondersteld dat op prestatieniveau meer agressie is. Uit de gesprekken komt echter een zwaarder accent op recreatievoetbal.

'Hoe hoger het niveau, hoe minder de problemen.'

'Ik kan mij niet herinneren dat ik vroeger zoveel gestaakte wedstrijden mee heb gemaakt. Toen ik in de jeugd en bij het eerste voetbalde had ik er veel minder last van. Nu is het in de lagere elftallen wel veel erger. Op het moment dat je in de selectie komt is het over want als je zoiets doet staan er meer belangen op het spel; namelijk die van het hele elftal.'

'In de hogere elftallen mag je veel minder dan bij lagere elftallen.'

'In de A2 gebeurt meer dan in de A1.'

AGRESSIE IN DE SPORT

Sportorganisaties en overheden benadrukken graag de integrerende en normerende werking van breedtesport. De uitgedragen boodschap is dat recreatiesport goed doet en de samenleving van problemen ontlast. Signalen dat sommige sporten regelmatig worden belast door agressie, ontcrachten echter dit beeld. In opdracht van de gemeente Rotterdam en de KNVB is daarom onderzocht of Rotterdammers de sport nog als sportief ervaren en hoe 'foul play' verklaard kan worden.

Hoeveel inwoners van Rotterdam zijn bijvoorbeeld getuige geweest van fysieke en verbale agressie in de sport? Welke lessen trekken ze daaruit? Speelt het in Rotterdam vooral bij teamsporten zoals voetbal? En wanneer gaat het daar mis?

Een belangrijke onderzoeksvraag is of het een maatschappelijk probleem betreft dat zich weerspiegelt in de sport, of dat er ook specifieke oorzaken zijn. Sportfactoren - zoals de mate waarin sporters agressie als onderdeel van het spel accepteren, de 'rugdekking' vanaf de zijlijn en een tekort aan kader - blijken vaker dan gedacht aan de bron te staan van wangedrag binnen de lijnen. Bovendien worden in sommige takken van sport maatschappelijke ontwikkelingen als toenemende assertiviteit en groeiende sociale concurrentie tussen etnische groepen, eerder versterkt dan gekanaliseerd.